

The image shows the interior of a Gothic church, likely a chapel or a small church. The architecture features a high, vaulted ceiling with ribbed arches. The walls and ceiling are covered in extensive frescoes, including depictions of figures in the pendentives and along the ribs, and large panels of stylized red floral or foliate patterns. Three narrow, pointed-arch windows with colorful stained glass are visible. The altar is a simple white table on a three-tiered stone base, decorated with white candles in gold holders and greenery. A large wooden crucifix stands behind the altar. A wooden bench with a red cushion is on the left. The floor is made of light-colored stone tiles.

KOSTOLY NA JUHOZÁPADNOM SLOVENSKU VO SVETLE NAJNOVŠÍCH VÝSKUMOV

KOSTOLY NA JUHOZÁPADNOM SLOVENSKU VO SVETLE NAJNOVŠÍCH VÝSKUMOV

zostavili

Zuzana Lopatková - Erik Hrnčiarik

TRNAVA
2022

ZOSTAVOVATELIA: doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.
doc. Dr. phil. Erik Hrnčiarik
RECENZENTI: prof. PhDr. Jozef Baďurík, PhD.
Mgr. Kristína Zvedelová, PhD.
VYDAVATEĽ: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Na prednej strane: Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach (Foto: A. Kobetič).
Na zadnej strane: Kostol Narodenie sv. Jána Krstiteľa v Modre (Foto: J. Tihányi)

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2022.
Publikácia neprešla jazykovou korektúrou. Za jazykovú úroveň príspevkov zodpovedajú autori.

ISBN 978-80-568-0478-0

Obsah

Michal Franko Pohľad do najstarších dejín Farského kostola Nanebovzatia Panny Márie v Pezinku	6
Michaela Haviarová/Erik Hrnčiarik/Jozef Tihányi Najstaršie stavebné fázy Kostola Narodenia sv. Jána Krstiteľa v Modre	25
Adrián Kobetič/Michal Pleider Nález datovania mladšej stredovekej maliarskej výzdoby Kostola sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach	39
Richard E. Pročka K novej umenovednej analýze nástenných malieb v Kostole sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach	49
Radoslava Ristovská Farský kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej vo svetle kanonických vizitácií v prvej polovici 20. storočia	53
Zuzana Lopatková K dejinám rímskokatolíckeho Kostola Sedembolestnej Panny Márie v Trstíne	72

Pohľad do najstarších dejín Farského kostola Nanebovzatia Panny Márie v Pezinku

Mgr. MICHAL FRANKO, PhD.
Katedra histórie FF TU v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava
michal.franko@truni.sk

Sakrálna architektúra vytvára priestor pre náš duchovný život a v určitom smere je jeho zhmotnením a odrazom. Tak tomu bolo v minulosti a je i dnes. Tento druh stavieb odráža duchovný vývoj spoločnosti v minulosti, a to nielen v náboženskom zmysle, ale aj v širšom zmysle slova, nakoľko je dôkazom stavu poznania a staviteľských zručností a umu vtedajších majstrov. Sakrálné pamiatky predstavujú širokú škálu stavieb od tých najväčších a najvýznamnejších, akými sú katedrály, kláštory, až po tie najmenšie, no nie menej významné kaplnky a božie muky roztrúsené všade po krajine. My sme sa v tejto štúdii zamerali na pezinský gotický Farský kostol Preblahoslavenej Panny Márie (dnes Nanebovzatia Panny Márie). Je to chrám, ktorý po stáročia predstavuje priestor pre modlitby a rozjímanie, miesto, ktoré inšpiruje k duchovným úvahám a zamysleniu. Tento kostol v sebe nesie duchovnú tradíciu s bohatými kultúrnymi a historickými súvislosťami, pričom nepretržite, už celé stáročia, plní svoju funkciu.

Farský kostol Nanebovzatia Panny Márie v Pezinku sa v súčasnosti právom považuje za najvýznamnejšiu sakrálnu stavbu mesta Pezinka. Kostol sa nachádza v historickom jadre mesta a je situovaný v severovýchodnej časti zastavaného územia. Z architektonického hľadiska je komponovaný ako trojlodná pseudobazilika s prevýšenou hlavnou loďou a nižšími bočnými loďami. Podľa súčasných interpretácií bol Farský kostol postavený na mieste staršej kaplnky ako pseudobazilika s plochými stropmi a bez veže.¹ V súčasnom výraze architektúry kostola prevláda neskorá gotika z obdobia okolo roku 1500, kombinovaná s rozsiahlymi novogotickými úpravami. Súčasťou interiéru sú prvky renesancie a baroka, dokladajúce slohové úpravy, ktoré podstatne nezasahujú do prevládajúceho slohového výrazu.²

¹ ŽUDEL, Juraj – Ján Milan DUBOVSKÝ. *Dejiny Pezinka*. Bratislava : Obzor, 1982, s. 227.

² SABADOŠOVÁ, Elena. *Správa z Architektonicko-historického a umelecko-historického výskumu interiéru Rímskokatolíckeho farského kostola Panny Márie Nanebovzatej v Pezinku*.

Ucelenému skúmaniu dejín tohto kostola nebola doteraz venovaná zaslúžená pozornosť. Takmer desaťročie prebiehali v tomto chráme rekonštrukčné práce, ktoré na seba viazali niekoľko etáp odborných výskumov – archeologického, stavebno-historického či reštaurátorského výskumu. Za účelom skompletizovania a doplnenia starších aj novozískaných poznatkov z jednotlivých výskumov o historický výskum, vznikol projekt *Dejiny Farského kostola v Pezinku*. Tento projekt by mal zavŕšiť spomínané desaťročie trvajúcich prác na tejto významnej architektonickej pamiatke.³ Komplexný a systematický archívny výskum dejín Farského kostola sa v minulosti nerealizoval a k dispozícii máme iba čiastkové zistenia a informácie. Väčšina autorov spomína vo svojich prácach Farský kostol v súvislosti s dejinami grófov zo Svätého Jura a Pezinka, dejinami samotného mesta Pezinka či dejinami Pezinského hradu.⁴ V tejto práci preto zosumarizujeme a doplníme doterajšie poznatky o dejinách Farského kostola v Pezinku, pričom sa sústredíme predovšetkým na najstaršie obdobie existencie kostola a na zistenia plynúce z archeologických a stavebno-historických výskumov, ktoré sa v kostole vykonali.

Vývoj mnohých sídiel v Uhorskom kráľovstve neurčovali iba regionálne a ekonomické faktory. Napríklad mnoho mestečiek bolo zviazaných s významným magnátskym rodom, pre ktoré sa takéto mestečko stávalo sídelným prostredím.⁵ To sa potom spájalo nielen s výstavbou

Pezinok : Mestské múzeum v Pezinku, 2005, s. 4.

³ Projekt je aktivitou Rímsko-katolíckej cirkvi – Farnosť Pezinok. Historického výskumu dejín Farského kostola, v rámci spomenutého projektu, sa zhostili prof. Vladimír Rábik a dr. Michal Franko, obaja z Katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Hlavný zámer spočíva v doplnení existujúcich reštaurátorských a archeologických výskumov o výskum archívno-historický. Výsledkom by mala byť reprezentatívna monografia, ktorá zachytí kompletný a podrobný prehľad o stavebnom aj historickom vývoji Farského kostola v Pezinku.

⁴ Po osídlení nemeckým obyvateľstvom sa Pezinok rozvíjal smerom k mestskej aglomerácii, v dôsledku čoho sa od 15. storočia označoval za mestečko (oppidum). Príchod nemeckého obyvateľstva mal pozitívny vplyv na rozvoj tohto sídla, pretože Pezinok začal napredovať nielen po spoločenskej, ale najmä hospodárskej stránke. FEJÉRPATAKY, László (ed.). *Magyarország városok régi szamadáskönyvei*. Budapest : Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája 1885, s. 50. Pozri aj LAKATOS, Bálint. *Mezővárosi oklevelek. Települési önkormányzat és irásbeliség a késő középkori Magyarországon 1301-1526*. Budapest : Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2019, s. 239. ISBN 978-963-416-110-5.

⁵ KUBINYI, András. Residenz- und Herrschaftsbildung in Ungarn in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und am Beginn des 16. Jahrhunderts. In PATZE, Hans – PARAVICINI, Wer-

reprezentačnej rodovej rezidencie, ale aj k nej prislúchajúcemu cirkevnému centru. Ústredný bod takéhoto centra potom zvyčajne predstavoval už starší miestny kostol. Dialo sa tak s uplatnením príslušného patronátneho práva, ktoré následne formovalo jeho architektonický výraz i ekonomické a právne zaradenie do cirkevnej správy. V dôsledku takejto novej funkcie kostol získal na dôležitosti, čo sa následne prejavilo aj v jeho ekonomickom zabezpečení, a tak sa jeho správa stala zaujímavým a vyhľadávaným benefíciom i cirkevným titulom. Práve toto bol prípad Pezinka, ktorý sa vďaka tomu, že sa stal rodovým sídlom jednej z najvýznamnejších vetiev veľmožského rodu Hont-Poznanovcov, neskorších grófov zo Svätého Jura a Pezinka, zaradil medzi najdôležitejšie sídliská na území dnešného juhozápadného Slovenska.⁶ Sídelný obraz väčšiny lokalít dotvárali architektonicky a funkčne významné objekty, medzi ktorými sú najvýraznejšie práve jednotlivé sakrálne stavby. Kostol v Pezinku dominoval, dotváral sídliskovú a obyvateľskú identitu a prostredníctvom cirkevného kultu toto sídlisko začleňoval do širších regionálnych i nadregionálnych väzieb.⁷

Stredoveké pramene nám poskytujú množstvo čiastkových údajov, na základe ktorých si vieme plastickejšie predstaviť nielen fungovanie pezinskej farnosti a jej personálneho obsadenia, ale aj ďalšie stránky náboženského a cirkevno-správneho života v mestečku. V súčasnosti akademická obec akceptuje teóriu, že stavba kostola a prvé storočia existencie a prestavieb primárne súvisia s rodom grófov zo Svätého Jura a Pezinka.⁸

Grófi zo Svätého Jura a Pezinka sa v súčasnosti považujú za stavitelov a donátorov farského kostola, zasväteného Panne Márii. Na základe

ner (eds.): *Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa. (Vorträge und Forschungen, 36).* Sigmaringen : Jan Thorbecke Verlag GmbH & Co., 1991), s. 421–462. ISBN 3-7995-6636-8.

⁶ Pezinok bol od roku 1207 v držbe veľmožského rodu Hont-Poznanovcov, predkov tunajšieho rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka. Prvým známym predkom vetvy grófov zo Svätého Jura a Pezinka bol Tomáš I. Ten získal so svojimi synmi (Šebeš I. a Alexander) rozsiahly majetkový komplex na západnom Slovensku. Časť majetkov získali za zásluhy aj od kráľa. MARSINA, Richard. (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I.* Bratislava: SAV, 1971, s. 111, č. 139.

⁷ RÁBIK, Vladimír – FRANKO, Michal. *Kostol a sídlisko. Cirkevná a sídlisková interakcia v stredovekom Pezinku.* Výstup z archívno-historického výskumu dejín kostola Nanebovzatia Panny Márie v Pezinku. Pezinok, 2021, s. 4-5.

⁸ Na tomto mieste však treba pripomenúť, že doterajšie výskumné výsledky spomínaného projektu *Dejiny Farského kostola v Pezinku* naznačujú, že výstavba kostola mohla nadväzovať alebo súvisieť so staršou sakrálnou stavbou. RÁBIK – FRANKO, *Kostol a sídlisko*, s. 14-15.

Pezinský Farský kostol. Foto: www.shutterstock.com

najnovších výskumov by sme sa mohli domnievať, že kostol v Pezinku bol súčasťou základnej farskej infraštruktúry Bratislavského prepošstva už od jeho počiatkov. Faktom však je, že najstaršie zmienky o kostole máme zachované až zo 14. storočia. Konkrétne z druhého desaťročia 14. storočia. Jedná sa o zmienku o pezinskej farnosti z rokov 1317-1320, keď pápežskí legáti vyberali dôchodky pre pápežskú komoru. Táto zmienka súvisí s pôsobením pápežského nuncia Rufinusa z Cibia, tolnianskeho archidiakona v Päťkostolskej (Pécs) diecéze. Rufinus pricestoval do Uhorského kráľovstva v októbri roku 1317 na osobitné poverenie pápeža Jána XXII. V Uhorsku mal pôsobiť tri roky (z krajiny odišiel v marci roku 1320) a z pápežského poverenia vyberal pre Apoštolskú komoru ročný príjem zo všetkých neobsadených cirkevných benefícií v kráľovstve.⁹

⁹ V Uhorsku však Rufinus narazil na nesúhlas, preto pápež svoje pôvodné nariadenie výrazne zmiernil a poslal Rufinusovi novú inštrukciu. Podľa zmenených pápežských inštrukcií mal Rufinus vyberať polovicu ročného dôchodku z neobsadených benefícií, ktorých ročný výnos presiahol šesť hrivien rýdzeho striebra (jedna hrivna sa počítala za

Okrem iného táto prvá zmienka naznačuje, že pezinská farnosť bola v čase, niekedy koncom roka 1319 až začiatkom roka 1320, uprázdnená. Neobsadenou bola takisto medzi rokmi 1332 až 1337, kedy sa v krajine pohybovali pápežský decimátori.¹⁰ O ich činnosti sa nám zachovalo viacero podrobných záznamov vzťahujúcich sa na desiatkové farnosti. V týchto záznamoch však Pezinok nefiguruje. Preto môžeme odôvodnene predpokladať, že pezinská farnosť bola v tom čase uprázdnená.

Prvá konkrétna zmienka o patrocíniu pezinského farského kostola figuruje vo fundačnej listine magistra Šebeša, grófa zo Svätého Jura, z roku 1345. Gróf Šebeš vtedy ustanovil budínskeho kňaza Konráda za kaplána svojej kaplnky, ktorá sa nachádzala na jeho Pezinskom hrade a bola zasvätená sv. Ladislavovi. Na vydržiavanie tejto fundácie mu daroval jeden vinohrad zvaný *Lyetin* a mlyn pezinského meštana Leva Margirlina. Z mlyna mal kňaz Konrád povinne odovzdávať pezinskému farárovi z kostola Blahoslavenej Panny Márie štyridsať meríc pšenice. Okrem toho mu priznal dôchodok vo výške päť libier viedenských denárov.¹¹ Z tejto zmienky jasne vyplýva, že beneficiátorom fary i kostola bola magnátska rodina grófov zo Svätého Jura a Pezinka, a tiež že kostol stál v mestečku a niesol patrocínium Panny Márie už v prvej polovici 14. storočia.

Roku 1369 udelil pápež Urban V. stodňové odpustky všetkým, ktorí počas oktáv, vybraných sviatkov a šiestich dní v svätodušnom období navštívili Farský kostol. Táto výsada pezinského farského kostola však mala časové obmedzenie a trvala iba po dobu desiatich rokov. Pápež v listine osobitne vyzdvihol úctu k Panne Márii a nariadil, aby kostoly zasvätené Panne Márii oplývali odpustkami (po dobu desiatich rokov). Medzi také

štyri komorské pápežské zlaté). Preto Rufinus riešil aj farnosť v Pezinku. O jej uvoľnení sa však dozvedel až na konci svojho trojročného pobytu, teda asi začiatkom roka 1320. Preto už farnosť zúčtovať nestihol. Rufinus preto poveril ostrihomského arcibiskupa Tomáša, ktorý ho na Pezinok upozornil, aby zúčtovanie vykonal on a peniaze poslal do rímskej kúrie. FEJÉRPATAKY, László (ed.). *Monumenta Vaticana Hungariae. Magyarországi vatikáni okirattár. I/1. Rationes collectorum pontificorum in Hungariae*. Budapestini, 1884 (2000), s. 18. Pozri aj TROCHTA, Jozef. *Zoznam fár Slovenska. I. Bratislavská stolica*. Rukopis. Bratislava : Historický ústav SAV, 1964, č. 20, s. 23-24.; tiež viď RÁBIK – FRANKO, *Kostol a sídlisko*, s. 15.

¹⁰ NÉMETHY, Ludovicus. *Séries parochiarum et parochorum archi-dioecesis strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV*. Strigonii : Typis Gustavi Buzárovits, 1894, s. 24.

¹¹ DEDEK, Ludovicus Crescens (ed.). *Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Tomus III*. Strigonii, 1924, s. 576, č. 768. Pozri aj KNAUZ, Nándor. A bazini várkapolna s a csukárdi és szentgyörgyi templomok. In *Magyar Sion* 3, 1865, s. 708-716.

kostoly patrili aj Farský kostol Panny Márie v Pezinku a teda tiež získal tieto milosti, aby sa v ňom mohol zhromažďovať čo najväčší počet veriacich.¹²

Z listiny bratislavského arcidiaconátu z 27. 4. 1390 sa dozvedáme o spore medzi Ostrihomskou kapitulou a bratislavským prepoštom Vavrincom s farármi a farami, ktoré patrili do jeho jurisdikcie. Medzi farármi je osobitne uvedený aj pezinský farár. Bratislavský prepošť Vavrinec a jeho kňazi boli obvinení z porušenia starých práv Ostrihomskej kapituly vo veci vydávania posvätných olejov a krizmy. Podľa Ostrihomskej kapituly bratislavský prepošť oleje neoprávnene distribuoval. Z uvedeného sporu a zachovaných listov sa okrem zmienky o pezinskom farárovi a fare dozvedáme aj o cirkevnej topografii na území Bratislavského prepošťstva na konci 14. storočia.¹³

Pezinská farnosť sa v rámci Bratislavského prepošťstva spomína aj v roku 1397. Vtedy sa mala konať vizitácia Ostrihomskej arcidiecézy. Vo vizitačnom protokole sa nachádzal aj súpis všetkých fár v arcidiecéze. Situácia s týmto zoznamom je však problematická, pretože v dnes známych exemplároch (ide o dva odpisy, prvý z druhej polovice 15. storočia a druhý z polovice 16. storočia), pri ktorých sa tento zoznam nachádzal vo forme osobitne vyhotoveného appendixu, už chýba. Do súčasnosti jediným známym zachovaním je jeho odpis v synodálnom spise trnavskej biskupskej synody z roku 1629, kde mal slúžiť ako doklad strát, ktoré utrpela katolícka cirkev v procese reformácie od 16. storočia a súčasne aj ako podklad pre rekatolizačné aktivity.¹⁴ Podobný súpis farností sa nám zachoval z roku 1516. Tento súpis vznikol pri príležitosti prípravy na diecéznu synodu a pezinská farnosť v ňom spadá pod Bratislavské prepošťstvo.¹⁵

Ohľadom personálneho zloženia pezinského farského úradu máme z najstarších období málo poznatkov. Doposiaľ najstarší, písomne

¹² THEINER, Augustinus (ed.). *Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia. II. Romae*, 1859, s. 94, č. 182.

¹³ RÁBIK, Vladimír. Trnavské príjmy Ostrihomskej kapituly v stredoveku. In RÁBIK, Vladimír (ed.). *Trnava 1211-2011. Historické štúdie k starším dejinám Trnavy*. Kraków – Trnava : Spolok Slovákov v Poľsku, Towarzystwo Słowaków w Polsce, Kraków, 2011, s. 106-110. Pozri tiež FEJÉR, Carolus (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. X/8*. Budae, 1835, s. 313-314. MÁLYAUSZ, Elemér (ed.). *Zsidmondkori oklevéltár. I*. Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1958, s. 168, č. 1498.

¹⁴ PÉTERFFY, Carolus (ed.). *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata. Tomus II*. Posonii, 1942, s. 271. RÁBIK – FRANKO, *Kostol a sídlisko*, s. 18.

¹⁵ MELNÍKOVÁ, Marta. O stave cirkevnej organizácie na Slovensku začiatkom 16. storočia. In *Slovenská archivistika*, roč. XXX, 1995, č. 2, s. 127-140.

doložený pezinský farár sa volal Ján. Tento farár bol roku 1417 poverený vyšetrovaním svedkov v spore o práva a rozsah právomoci medzi bratislavským magistrátom a bratislavským prepoštom Jánom Jubanom a taktiež sa spomína v súvislosti s dohodou, ktorú nakoniec dotknuté strany uzavreli.¹⁶ V roku 1461 máme v listine ako pezinského farára zachyteného Žigmunda. Pezinský farár Farkaš sa v roku 1467 spomína v súvislosti s darovaním prostriedkov na prestavbu kostola. Koncom 15. storočia pôsobil v Pezinku aj kňaz Michal Aychler a po jeho smrti roku 1500 gróf František zo Svätého Jura a Pezinka vymenoval za nového farára Štefana Ströbela, ktorý pôsobil dovtedy ako kňaz v Pasovskej diecéze.¹⁷

Z obdobia 15. storočia sa nám začínajú objavovať údaje, ktoré popisujú pezinský Farský kostol aj z architektonického hľadiska, resp. z hľadiska jeho stavebných prvkov a úprav. Z dokumentov vzťahujúcich sa k delbe majetkov medzi grófmi zo Svätého Jura a Pezinka (r. 1425) sa napríklad dozvedáme, že pezinský kostol nemal vežu a prináležal k nemu cintorín. Na základe delby majetkov tiež vieme, že v Pezinku zostala v spoločnej držbe oboch grófov kaplnka sv. Ladislava na Pezinskom hrade a murovaný Farský kostol Panny Márie, resp. všetky sakrálné stavby a k nim prislúchajúce cirkevné zariadenia.¹⁸ Táto delba však neuspokojila majetkové ambície aktérov delenia. Celkovo možno povedať, že najviac konkrétnych informácií o Pezinku máme práve z dokumentov vzťahujúcich sa k delbám grófskych majetkov.¹⁹ Jedno je však isté, významnou dominantou mestečka bol už vtedy bezvežový gotický Farský kostol s hrobkou a cintorínom.

V druhej polovici 14. storočia máme v Pezinku doložené aj Bratstvo Božieho tela, ktoré sa staralo o nevládných a chorých. Členom bratstva

¹⁶ Magyar Nemezeti Levéltár – Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai Levéltár (ďalej MNL - OL DL) 243 022, 240 919 . Pozri tiež RÁBIK – FRANKO, *Kostol a sídlisko*, s. 22.

¹⁷ RÁBIK – FRANKO, *Kostol a sídlisko*, s. 22-23. Bližšie zmienky ohľadom spomínaných pezinských farároch možno nájsť aj v MNL-OL DF 242 707 a MNL-OL DL 20925.

¹⁸ V spoločnej grófskej držbe zostali aj špitál Svätého Ducha, fara a dom špitálskeho správcu, domy špitálskych a farských kaplánov, držiteľov benefícií, zvonárov, miestna škola a kúpele. Tiež sa nedelili vinohrady, mlyny, cirkevné dôchodky a ani príjmy z akýchkoľvek zdrojov. RÁBIK – FRANKO, *Kostol a sídlisko*, s. 19. Bližšie k delbe grófskych majetkov aj v MNL - OL DL 11 727 a MNL - OL DL 11 718.

¹⁹ K delbe Pezinka a jeho majetkov prišlo už v roku 1412 a tiež to bolo zavŕšenie sporu medzi členmi rodu. Roku 1425 si delili Pezinok a jeho majetky bratia, pezinský gróf Juraj II. a gróf Mikuláš II. Spory ukončil až syn Mikuláša II., Juraj III. v roku 1429. GAHÉR, Daniel. Zemepanské mestečná Svätý Jur a Pezinok v stredoveku. In *Historika 1/2012*. Pezinok : OZ MUSEUM VINORUM, 2012, s. 18. ISSN 1338-998X.

bol aj miestny pezinský farár a viacerí bohatí mešťania, ktorí väčšinou finančne prispievali na udržiavanie a chod kostola, oltárov, školy, či miestneho špitála.²⁰ Pezinský Farský kostol mal niekoľko kaplniek, ktoré spravovali osobitní kňazi. K týmto oltárnicktvám sa viazali aj náboženské bratstvá Pezinčanov. Z historických dokladov sú konkrétne známe kaplnka sv. Trojice a bratstvá Blahoslavenej Panny Márie a spomínaného Božieho Tela.²¹

Bohatá história kostola sa prejavila aj v jeho viacerých stavebných vývojových fázach. Pezinský Farský kostol prechádzal v druhej polovici 15. storočia významnými stavebnými úpravami, ktoré naznačujú dva údaje. Prestavbu financovali predovšetkým grófi, ale zachovala sa aj zmienka o tom, že Helena, vdova po grófovi Imrichovi a jej švagor gróf Ladislav roku 1467 podporili bližšie neučenou sumou v listine nedefinované stavebné úpravy farského kostola.²² Aj roku 1474 získal kostol finančné prostriedky, ktoré sa mali použiť na prestavbu kostola.²³ Prestavba mala byť ukončená v roku 1501, o čom nás informuje letopočet odkrytý na víťaznom oblúku v kostole. Na severnej strane oblúka je na stĺpe umiestnená kamenná kazateľnica s erbom s orlicou a rokom 1523. Rozsiahla prestavba pred rokom 1501 bola zameraná na dispozičné zmeny trojlodia. Zmeny si vyžadovali zbúranie starších medzilodných múrov a pilierov a výstavbu nových oktogonálnych stĺpov. Dispozične riešili trojlodie v zásade symetricky, disproporcia vznikla len v južnej lodi v dôsledku rešpektovania staršej pohrebnej kaplnky, ktorú ponechali ako samostatný – uzatvorený priestor. Nanovo pristúpili k zaklenutiu presbytéria aj hlavných i bočných lodí kostola. Iba priestor južnej kaplnky zostal zaklenutý staršou klenbou. Do tohto obdobia sa kladie aj vznik svorníkov s heraldickou výzdobou v presbytériu. V šiestich križeniach sa zachovalo päť rodových erbov vložených do ranorenesančne tvarovaných štítov. Vrchol presbytéria nemal

²⁰ GAHÉR, Zemepanské mestečka, s. 18.

²¹ RÁBIK – FRANKO, *Kostol a sídlisko*, s. 20.

²² HÁZI, Jenő. *Pozsony vármegye középkori földrajza*. Pozsony : Kalligram, 2000, s. 77. ISBN 80-7149-219-1.

²³ V tomto roku (1474) sa totiž šľachtičná Katarína, vdova po maršálkovi Adamovi z poľského Rohova (Rogów), dala pod ochranu a patronát pezinských grófov a zverila im do držby všetky svoje majetky a majetkové podiely, vrátane ich výnosov. Polovicu z venných majetkov určila na prestavbu farského kostola. MNL-OL DL 17 575. ŽUDEĽ, Juraj – Ján Milan DUBOVSKÝ. *Dejiny Pezinka*. Bratislava : Obzor, 1982, s. 228-229.

zachovanú heraldickú výzdobu.²⁴ Do obdobia prestavby kostola spadajú aj dodnes zachované sväteničky, jedna je umiestnená na ľavej strane bočného portálu južnej bočnej lodi kostola a druhá na severnej stene. Zaujímavé sú tiež objavené fragmenty omietok s maliarskou výzdobou, ktoré by mohli podľa predbežného datovania spadať do obdobia 14. až 16. storočia, čo je však značné časové rozpätie. Typické znaky architektúry neskoršej gotiky má aj lomený gotický portál s prúťovou profiláciou, ktorý sa nachádza na západnej strane, v priestore medzi podvežím a hlavnou loďou kostola.²⁵ Veľa stredovekých písomných dokladov o prestavbách kostola nie je známych, ale je isté, že stavebná aktivita spojená s kostolom neutíchla ani v nasledujúcich obdobiach, čo dokázal vykonaný architektonicko-historický a umelecko-historický výskum interiéru kostola realizovaný v roku 2005.²⁶

Počas reformácie v druhej polovici 16. storočia sa Farský kostol dostal do rúk evanjelikom, nakoľko značná časť vtedajších obyvateľov Pezinka prijala reformačné učenie. Katolíci navštevovali kostol v Grinave. Kostol im bol vrátený až v roku 1628 a slúžil ako farský do roku 1674. V tom roku (1674) bol evanjelikom odňatý kostol na pezinskom námestí (Dolný kostol Premenenia Pána), a prevzal funkciu nového farského kostola. Dovtedajší Farský kostol Preblahoslavenej Panny Márie prevzala rehoľa kapucínov.²⁷ Tí začali s barokizáciou interiéru kostola. Rehoľa kapucínov držala kostol od spomínaného roku 1674 až do roku 1726, kedy sa presťahovali do svojho novopostaveného kláštora s kostolom.²⁸ Farský kostol zostal opustený, pretože sa vtedy nenašli peniaze na jeho prevádzku a údržbu. Situácia sa

²⁴ GAHÉR, Daniel – GAHÉROVÁ, Helena. *Grófi zo Svätého Jura a Pezinka*. Pezinok : Mestské múzeum v Pezinku, 2021, s. 277. ISBN 978-80-969179-9-0.

²⁵ Sväteničky sú vyhotovené z červeného kameňa a datované do druhej polovice 15. storočia. SABADOŠOVÁ, *Správa z Architektonicko-historického*, s. 14-20, 57.

²⁶ Roku 2004 vydal Krajský pamiatkový úrad Bratislava rozhodnutie, ktorým schválil zámer na reštaurovanie malieb, historických vrstiev a architektonicko-výtvarných prvkov v interiéru farského kostola v Pezinku a stanovil podmienky na prípravu a realizáciu plánovanej obnovy, pričom tiež nariadil vykonanie architektonicko-historického a umelecko-historického výskumu interiéru tohto objektu.

²⁷ Kapucíni prišli do Pezinka ako rekatolizačná rehoľa v roku 1674. Do Pezinka ich uviedol 10. júna sám ostrihomský arcibiskup Juraj Szelepcsényi. Do užívania dostali Farský kostol Preblahoslavennej Panny Márie, pričom novým farským kostolom sa stal Dolný kostol, odobraný evanjelikom. Kapucíni spočiatku bývali v dome Pavla Spacaja, neskôr im mesto prenajalo osobitný dom. Tieto priestory užívali až do postavenia vlastného kostola a kláštora. Dostupné online: <<https://pezinok.fara.sk/kostoly/kapucinsky-kostol/>>

²⁸ Dnes sa nazýva ako Kostol Najsvätejšej Trojice.

zmenila v roku 1753, kedy do Pezinka prichádzajú jezuiti a zakladajú tam Misijný dom Spoločnosti Ježišovej. Jezuiti prevzali do správy dolný kostol, ktorý im 1. januára odovzdal generálny vikár a titulárny biskup Jozef Szent-Illonay. Tak sa farským kostolom stal opäť Farský kostol Preblahoslavenej Panny Márie a je tomu tak do súčasnosti.

Stavebné úpravy Farského kostola pokračovali aj v 18. storočí, kedy bola v priestore sanktuária vybudovaná tehlová krypta a na západnej fasáde pristavili vežu. Vo veži sa v súčasnosti nachádzajú tri zvony (dva z roku 1932 od R. Manouška z Brna a jeden z roku 1880 od Petra Hilzera z Viedne) a jeden umieračik. Okrem týchto úprav boli v roku 1754 pôvodné gotické krídlové oltáre nahradené novými, barokovými. Autorom hlavného oltára je Štefan Steinmassler. Oltárny obraz Nanebovzatie Panny Márie pochádza až z roku 1789. Po bokoch víťazného oblúka sa nachádzali oltáre Božského Srdca a Panny Márie Lurdskej, v bočnej lodi je oltár Piety a v Kaplnke sv. Anny je oltár sv. Anny. Táto kaplnka bola postavená v roku 1609 ako pohrebná kaplnka uhorského palatína Štefana Ilešháziho a ako sme už vyššie uviedli, nachádza sa v nej jeho epitaf s reliéfom v životnej veľkosti. Kazateľnicu v 18. storočí premiestnili do priestoru víťazného oblúka. Medzi severozápadnou bočnou loďou a gotickou sakristiou bola pristavaná baroková sakristia. V tomto období sa pristúpilo aj k zamurovaniu pôvodného južného vstupu zo 14. storočia. Pod kostolom a kaplnkou bolo postupne vybudovaných viacero krypt.²⁹

V kostole sa nachádza aj 25-registrový organ z roku 1863, ktorého autorom je Martin Šaško z Brezovej pod Bradlom. Počas 19. storočia vznikli v bočných lodiach nové neogotické okná, prestavali bočné oltáre a na mieste bývalého severného vstupu vznikla oválna kaplnka. Na prelome 60-tych a 70-tych rokov 20. storočia boli premiestnené bočné oltáre na miesto, kde sa nachádzajú dodnes.³⁰ V areáli kostola sa zachovala časť múru bývalého cintorína s posledným náhrobkom. Tiež tam nájdeme dva vstupy do krypt a smerom do ulice stojí pomník venovaný padlým v prvej svetovej vojne. Tiež sa tam nachádza socha sv. Jána Nepomuckého, ktorá pôvodne stála pri hornej mestskej bráne. Na súčasné miesto ju v roku 1975 premiestnil a zreštauroval Vladimír Milko. Počas rekonštrukcie kostola v rokoch 1974-1975 bola odstránená pôvodná baroková výmalba

²⁹ Dostupné online: <<https://pezinok.fara.sk/kostoly/farsky-kostol/>>

³⁰ KRAMPL, *Kostol Nanebovzatia*, s. 190.

vnútorných stien kostola a premiestnili oltáre z bokov víťazného oblúka. Jeden umiestnili do bočnej kaplnky, druhý do lode, a tam sa nachádzajú dodnes.³¹

Vnútorný priestor kostola bol od najstarších čias nielen bohoslužobným priestorom, ale aj miestom posledného odpočinku fundátorov, donátorov a podporovateľov kostola, ako aj najvýznamnejších členov miestnych nobilit. Tak, ako v západných kresťanských krajinách, aj v pezinskom Farskom kostole, boli v hrobkách umiestnených priamo v priestoroch kostola pochovávaní najvýznamnejší ľudia. Do súčasnosti sa nám zachovalo iba málo náhrobných pamiatok, napr. náhrobných platní, ktoré označovali miesto uloženia pozostatkov týchto významných ľudí. Najstaršiu náhrobnú pamiatku v pezinskom Farskom kostole predstavuje náhrobná tabuľa svätajurského a pezinského grófa Juraja II. V súčasnosti sa nachádza v priestore kaplnky sv. Anny.³² V obrube po stranách tabule je umiestnený text v latinskom jazyku: *anno d(omi)ni m cccc xxvi obiit/ Georgius comes/in posing feria quarta ante/Dorothea Virg(inis)*, v preklade: *Roku pána 1426 zomrel Juraj, gróf v Pezinku v stredu pred sviatkami svätej Doroty*.³³ Okrem tejto náhrobnej tabule sa v kostole, z obdobia neskorého stredoveku, nachádza náhrobná tabuľa grófký Uršule (+2. pol. 15. stor.), náhrobná tabuľa Petra Storkuta (+1522), náhrobná tabuľa Adolfrada? (+1. tretina 16. stor.) a náhrobná tabuľa (veko na krypte) neznámeho rodu (+1. tretina 16. stor.).³⁴ Okrem týchto najstarších tabúl sa v priestoroch kostola nachádza ešte niekoľko náhrobných tabúl z mladších období.

³¹ Dostupné online: <<https://pezinok.fara.sk/kostoly/farsky-kostol/>>

³² Táto kaplnka slúžila pôvodne ako pohrebná kaplnka Štefana Ilešháziho. Na severnej stene kaplnky je inštalovaná spomínaná náhrobná tabuľa grófa Juraja II. a na južnej stene sa nachádza reliéfny figurálny epitaf Štefana Ilešháziho (vyrobený pred rokom 1609). Pri juhozápadnom kúte kaplnky sa nachádza náhrobná doska s aliančným erbom Š. Ilešháziho a jeho manželky Kataríny Pálfiovej. Náhrobná doska Tomáša Pálfiho sa nachádza na západnej stene kaplnky. V kaplnke sa nachádza aj baroková krstiteľnica, ktorá je umiestnená v juhozápadnom kúte kaplnky. Pod kaplnkou a sčasti aj presbytériom sa rozprestiera krypta. SABADOŠOVÁ, Správa z Architektonicko-historického, s. 8-9.

³³ V reliéfe sa nachádza erbové pole s vytesanou šesťcípou hviezdou v doláva naklonenom štíte. Nad štítom je tiež doláva orientovaná prilbica s prikrývadlami po bokoch. Klenot tvorí šesťcípá hviezda spojená prilbicou. Z hviezdy vyrastá smerom hore zväzok pávích pier. Nápis z obruby je prepísaný aj v Baťániho kanonickej vizitácii z roku 1781. GAHÉR, František. Stredoveké náhrobné pamiatky v Kostole Nanebovzatia Panny Márie v Pezinku. In *Historika 1/2013*. Pezinok : OZ MUSEUM VINORUM, 2013, s. 7. ISSN 1338-998X.

³⁴ GAHÉR, Stredoveké náhrobné pamiatky, s. 8-9.

Náhrobná tabuľa grófa Juraja II. z roku 1426. Foto: Mestské múzeum v Pezinku

Významné informácie k dejinám objektu pezinského kostola i príľahlej farnosti napokon prinášajú aj výsledky zrealizovaných archeologických výskumov. V nedávnej minulosti sa vo farskom kostole vykonalo niekoľko archeologických výskumov, ktoré ponúkajú ojedinelú možnosť na konfrontáciu a doplnenie získaných poznatkov z archívneho výskumu.

V exteriéri kostola sa na prelome septembra a októbra 2002 realizoval záchranný archeologický výskum. V tomto prípade išlo o prvý archeologický výskum tejto stavby. Výskum sa však obmedzil iba na

exteriér Farského kostola a nijakým zásadným spôsobom neodpovedal na otázky spojené s jeho vznikom a pôvodom. Rozsiahlejší archeologický výskum Farského kostola prebiehal v rokoch 2004 – 2005. Dialo sa tak v súvislosti s komplexnou rekonštrukciou interiéru kostola.³⁵ Za významné zistenie možno považovať, že tento výskum vyvrátil jednu z hypotéz L. Šáškyho o existencii staršej sakrálnej stavby z 13. storočia vo východnom poli juhovýchodnej bočnej lode, keď vstavaný objekt zaradil až do prvej polovice 15. storočia.³⁶ Výskum interiéru kostola priniesol viac svetla do problematiky staršej sakrálnej stavby, ktorá sa mala nachádzať na mieste dnešného Farského kostola.³⁷ Z výsledných zistení sa dá o staršej sakrálnej stavbe uvažovať v priestore súčasného sanktuária a gotickej sakristie.³⁸ Chrám zo 14. storočia existoval v dnešných proporciách, no interiérom trojlodia a tehlové steny hlavnej lode a tehlová neskorogotická sieťová i hviezdicová klenba vznikli najskôr až v druhej polovici 15. storočia, čo dokázal aj dodatočný výskum v lete roku 2006. Dodatočný výskum zároveň odkryl bázy pre pôvodné trojlodie zo 14. storočia. Do tohto obdobia spadá aj najstarší vstup do kostola, ktorý sa podarilo identifikovať hneď vedľa pohrebnej kaplnky. V rámci výskumu bol preskúmaný aj juhovýchodný vstup, ktorý nesie z exteriéru sekundárne zabudovaný gotický portál, rovnaký, ako na hlavnom juhozápadnom vstupe. Juhovýchodný vstup vznikol po spomínanej rozsiahlej gotickej prestavbe v druhej polovici 15. storočia. Staršie objekty spreď výstavby kostola výskum zachytil iba sporadicky, a to najmä kvôli zásahom spojených s rozsiahlou stavebnou aktivitou v období baroka. Za najvýznamnejší nález môžeme pokladať objekt obdĺžnikového tvaru datovaný do 13. storočia. Jedná sa o objekt

³⁵ Výskum realizovalo Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum v Bratislave v spolupráci s Mestským múzeom v Pezinku.

³⁶ ŽUDEL – DUBOVSKÝ, *Dejiny Pezinka*, 227.

³⁷ Vykonaný archeologický výskum naznačil, že o staršej sakrálnej stavbe ranogotického typu by sa dalo uvažovať v priestore dnešného sanktuária. Táto stavba bola zachytená v jeho základoch a presne kopíruje recentný pôdorys sväteyne v šírke a v polygonálnom uzávere. FARKAŠ, Zdeňek – KRAML, Tomáš. *Výskumná správa z archeologického výskumu Rímskokatolíckeho farského kostola Nanebovzatia Panny Márie v Pezinku v rokoch 2004-2005*. Pezinok : Mestské múzeum v Pezinku, 2006, s. 17-21.

³⁸ Obvodové múry sanktuária a lodí chrámu archeológovia datovali do 14. storočia. Do tohto obdobia možno datovať aj monumentálne gotické dvojprútové okno na juhozápadnej fasáde. Pôvodné trojlodie sa nezachovalo. KRAML, Tomáš et al. *Kostol Nanebovzatia panny Márie v Pezinku*. In *Zborník Slovenského národného múzea CI – Archeológia* 17. Bratislava, 2007, s. 189-190.

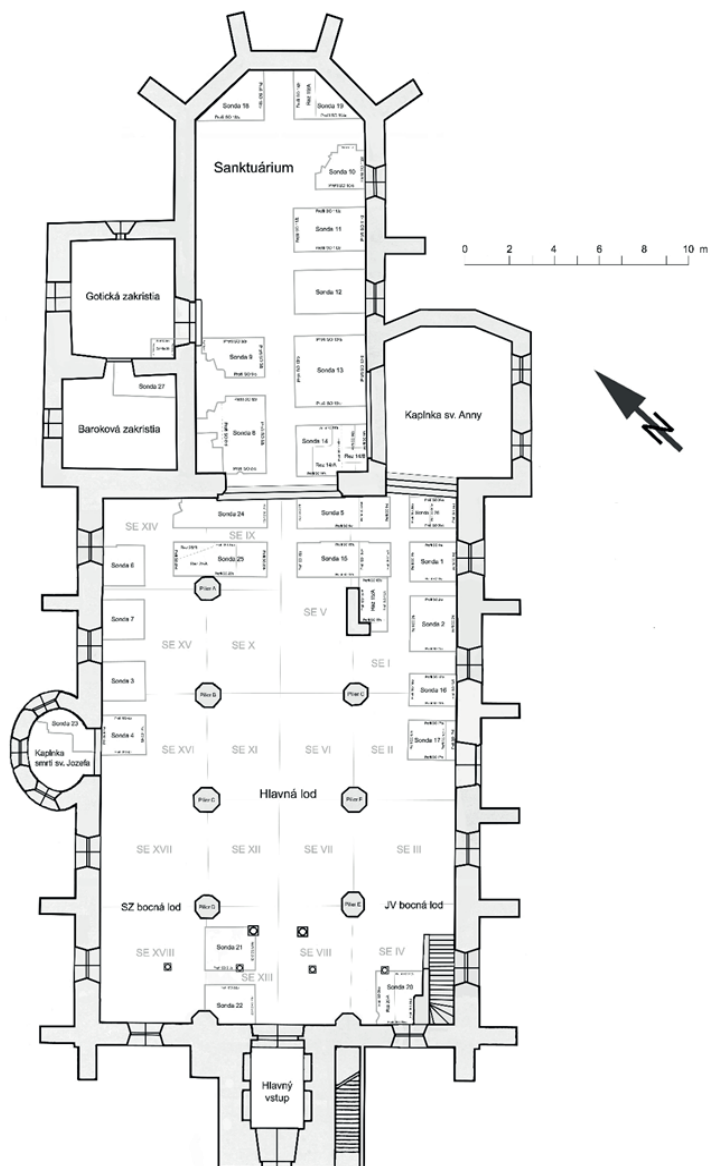
o šírke 120 cm, zapustený 60 cm do kamenistého náplavového podlažia. Bol odkrytý pod trojuholníkovým základom pod kamenným schodom pre ranorenesančnú kazateľnicu a tiež pod základom pre oktogonálny pilier trojlodia. Objekt mal pre svoju malú šírku pravdepodobne nejaký hospodársky účel a pochádza spreď výstavby trojlodia chrámu.³⁹

S týmto výskumom je spojený aj nález v interiéri kostola, a to hrob s kostrovými pozostatkami a štyrmi vzácnymi zlatými mincami z obdobia vlády Žigmunda Luxemburského (1387-1432), ktoré boli dôležité pre určenie doby pohrebu. Hrob bol orientovaný Z – V a nachádzal sa v osi – hlavný vchod, vstup do krypty a oltár. Hlava jedinca bola na západnej strane a nohy smerovali na východ. Vzhľadom na milodary a umiestnenie hrobu na najčestnejšom mieste pred oltárom možno predpokladať, že sa jedná o príslušníka rodiny donátorov tohto kostola, pravdepodobne niekoho z rodiny grófov zo Svätého Jura a Pezinka, pochovaného v prvej polovici 15. storočia. Predpokladu nasvedčuje aj fakt, že hrobové miesto bolo rešpektované aj v ďalších storočiach a nedošlo k jeho narušeniu mladšími hrobmi.⁴⁰ Roku 2007 sa realizoval zatiaľ posledný záchranný archeologický výskum pezinského Farského kostola. Výskum sa sústredil na skúmanie konkrétneho objektu, a to krypty, ktorá sa nachádza v interiéri kostola. V prístupovej sonde, pod nenarušeným štrkovo-hlineným zásypom, bola objavená drobná strieborná stredoveká minca – viedenský fenig. V krypte sa okrem iného našla aj drevená rakva s predpokladanými pozostatkami slečny grófký Rizikovský de Dobric (+1752) a jama so sekundárne uloženými kosťami starších pohrebov (bez možnosti presného datovania).⁴¹

³⁹ KRAMPL, Kostol Nanebovzatia, s. 195.

⁴⁰ V hrobe sa v mieste značne zotletého hrudného koša našli pozostatky strieborných a zlatých, eventúálne pozlátených nítí, pochádzajúcich z výšivky odevu. Nájdené kostrové pozostatky boli vyzdvihnuté a podrobené antropologickému výskumu. Závery tohto výskumu naznačili, že sa jedná o značne poškodenú kosťu dospelého jedinca. Pozostatky napr. naznačili, že jedinec počas života pravdepodobne nevykonával fyzicky namáhavejšie činnosti. Lebka nesie znaky mužského, ale aj ženského charakteru. Výskum ostatkov ďalej poukázal, že jedinec trpel na chorobné zmeny chrbtice, ktorých príčina sa však nedala identifikovať. Podľa nejednoznačnej hodnoty sexualizácie lebky, tvaru panvy, stavby značne poškodenej kostry a nejednoznačnej morfoskopickej charakteristiky nebolo možné stopercentne určiť pohlavie pochovaného jedinca. Jedinec zomrel vo veku medzi 30 – 40 rokmi. KRAMPL, Kostol Nanebovzatia, s. 198.

⁴¹ Výskum nepriniesol jednoznačnú odpoveď, či bola krypta, alebo jej časť, postavená v období stredoveku. CHOMA, Igor. *Výskumná správa zo záchranného archeologického výskumu – Pezinok – Kostol Nanebovzatia Panny Márie*. Pezinok, 2007, s. 3-6.

Celkový plán č. 1. Archeologický výskum v rokoch 2004 – 2005.

Autor: T. Krampľ.

Farský kostol leží jednoznačne v archeologicky významnej oblasti, ktorej význam podčiarkuje nález pravekých črepov na severnej strane kostola.⁴² Z vyššie uvedeného vychádza, že archeologické výskumy a ani architektonicko-historický a umelecko-historický výskum nepriniesli jednoznačné odpovede na otázky týkajúce sa staršej sakrálnej stavby na mieste súčasného farského kostola. Výskumné správy z realizovaných archeologických výskumov však naznačujú, že existencia staršej sakrálnej stavby v priestore Farského kostola alebo v jeho bezprostrednej blízkosti nie je vylúčená a do budúcnosti sa musia sledovať všetky zásahy do pôdy, či už v interiéri alebo exteriéry kostola, pretože by mohlo dôjsť k narušeniu možných archeologických objektov či nálezových situácií.

Ako sme už vyššie uviedli, obnova kostola prebiehala vo viacerých fázach. Postupnej obnove kostola predchádzal rozsiahly výskum (spomínaný reštaurátorský a archeologický) a príprava projektu. Ešte v roku 1998 bola zrealizovaná oprava krovu a v roku 2002 bola dokončená komplexná obnova exteriéru. Začiatkom roku 2003 sa začal naplno realizovať reštaurátorský výskum, ktorý pokračoval aj v nasledujúcom roku. V roku 2005 sa naplno rozbehol vyššie uvedený archeologický výskum v interiéri. Prípravné práce k obnove sa začali v roku 2006 a taktiež sa spustila náročná obnova organu. Nasledovalo zameranie interiéru v roku 2007 a o dva roky neskôr bola vypracovaná architektonická štúdia. Počas rokov 2011 až 2013 prebiehalo spracovávanie podkladov pre prípravu projektu obnovy. Následne na to sa už rozbehli rozsiahle stavebné a reštaurátorské práce v interiéri a exteriéri kostola. Obnova interiéru kostola sa zamerala na zvýraznenie podoby jeho gotickej vývojovej fázy.⁴³

Začiatkom roka 2019 bola hlavná časť obnovy dokončená a prebiehali už iba práce na dokončení detailov v interiéri a pristúpilo sa k úpravám okolia kostola. Komplexná obnova podčiarkla sakrálny, ako aj historický

⁴² FARKAŠ – KRAMPL, Výskumná správa, s. 23.

⁴³ Obnovenému interiéru dominuje biela farba povrchov stien. Rebrá klenieb dostali sivý náter a podlaha má svetlobéžovú farbu. V jednoducho ladenom interiéru vynikajú pôvodné architektonické prvky (rebrá klenby, pôvodné kamenné prvky, analytické prezentácie nálezových situácií) a mobiliár. Historické časti kostola dopĺňajú súčasné prvky interiéru a výtvarnej výzdoby. Nové časti interiéru majú jednotnú – minimalistickú koncepciu tvarového a materiálového riešenia. Sú vyrobené z dreveného masívu s povrchovou úpravou zachovávajúcou svetlú prírodnú farbu dreva. Dostupné online: <<https://www.prikladnaobnova.sk/objekty/2019-objekty/252/farsky-kostol-nanebovzatia-panny-marie-v-pezinku/>>

význam Farského kostola v Pezinku. Dňa 1.12.2018 arcibiskup Mons. Stanislav Zvolenský, bratislavský arcibiskup metropolita, pezinský Farský kostol konsekroval a oficiálne opäť uviedol do prevádzky. Po dlhšej dobe, kedy bol kostol vzhľadom na prebiehajúcu prípravu a realizáciu obnovy pre verejnosť uzavretý, je tak znovu prístupný širokej verejnosti.⁴⁴

Archívne pramene a použitá literatúra

DEDEK, Ludovicus Crescens (ed.). *Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Tomus III.* Strigonii, 1924, s. 576, č. 768.

FARKAŠ, Zdeňek – KRAMPL, Tomáš. *Výskumná správa z archeologického výskumu Rímskokatolíckeho farského kostola Nanebovzatia Panny Márie v Pezinku v rokoch 2004-2005.* Pezinok : Mestské múzeum v Pezinku, 2006, 202 s.

FEJÉR, Carolus (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* X/8. Budae, 1835, s. 313-314.

FEJÉRPATAKY, László (ed.). *Monumenta Vaticana Hungariae. Magyarországi vatikáni okirattár. I/1. Rationes collectorum pontificorum in Hungariae.* Budapestini, 1884 (2000), s. 18.

FEJÉRPATAKY, László (ed.). *Magyarországi városok régi szamadáskönyvei.* Budapest: Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája 1885, s. 50.

GAHÉR, Daniel – GAHÉROVÁ, Helena. *Grófi zo Svätého Jura a Pezinka.* Pezinok : Mestské múzeum v Pezinku, 2021, s. 277. ISBN 978-80-969179-9-0.

GAHÉR, Daniel. Zemepanské mestečká Svätý Jur a Pezinok v stredoveku. In *Historika 1/2012.* Pezinok: OZ MUSEUM VINORUM, 2012, s. 18. ISSN 1338-998X.

GAHÉR, František. Stredoveké náhrobné pamiatky v Kostole Nanebovzatia Panny Márie v Pezinku. In *Historika 1/2013.* Pezinok: OZ MUSEUM VINORUM, 2013, s. 7. ISSN 1338-998X.

⁴⁴ Štúdia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0451/20 Fenomén hradných panstiev a determinanty ich hospodárskeho vývoja v novoveku.

HÁZI, Jenő. *Pozsony vármegye középkori földrajza*. Pozsony : Kalligram, 2000, s. 77. ISBN 80-7149-219-1.

CHOMA, Igor. *Výskumná správa zo záchranného archeologického výskumu – Pezinok – Kostol Nanebovzatia Panny Márie*. Pezinok, 2007, s. 3-6.

KNAUZ, Nándor. A bazini várkapolna s a csukárdi és szentgyörgyi templomok. In *Magyar Sion* 3, 1865, s. 708-716.

KRAMPL, Tomáš et al. Kostol Nanebovzatia panny Márie v Pezinku. In *Zborník Slovenského národného múzea CI – Archeológia* 17. Bratislava, 2007, s. 189-190.

KUBINYI, András. Residenz - und Herrschaftsbildung in Ungarn in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und am Beginn des 16. Jahrhunderts. In *PATZE, Hans – PARAVICINI, Werner (eds.): Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa. (Vorträge und Forschungen, 36)*. Sigmaringen : Jan Thorbecke Verlag GmbH & Co., 1991), s. 421–462. ISBN 3-7995-6636-8.

LAKATOS, Bálint. *Mezővárosi oklevelek. Települési önkormányzat és írásbeliség a késő középkori Magyarországon 1301-1526*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2019, s. 239. ISBN 978-963-416-110-5.

Magyar Nemezeti Levéltár – Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai Levéltár, 243 022, 240 919, 17 575, 11 727, 11 718.

MÁLYAUSZ, Elemér (ed.). *Zsidmondkori oklevéltár*. I. Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1958, s. 168, č. 1498.

MARSINA, Richard. (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I*. Bratislava : SAV, 1971, s. 111, č. 139.

MELNÍKOVÁ, Marta. O stave cirkevnej organizácie na Slovensku začiatkom 16. storočia. In *Slovenská archivistika*, roč. XXX, 1995, č. 2, s. 127-140.

NÉMETHY, Ludovicus. *Séries parochiarum et parochorum archi-dioecesis strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV*. Strigonii : Typis Gustavi Buzárovits, 1894, s. 24.

PÉTERFFY, Carolus (ed.): *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata*. Tomus II. Posonii, 1942, s. 271.

RÁBIK, Vladimír – FRANKO, Michal. *Kostol a sídlisko. Cirkevná a sídlisková interakcia v stredovekom Pezinku*. Výstup z archívno-historického výskumu dejín kostola Nanebovzatia Panny Márie v Pezinku. Pezinok, 2021, 52 s.

RÁBIK, Vladimír. Trnavské prijmy Ostrihomskej kapituly v stredoveku. In RÁBIK, Vladimír (ed.). *Trnava 1211-2011. Historické štúdie k starším dejinám Trnavy*. Kraków – Trnava : Spolok Slovákov v Poľsku, Towarzystwo Słowaków w Polsce, Kraków, 2011, s. 106-110.

SABADOŠOVÁ, Elena. *Správa z Architektonicko-historického a umelecko-historického výskumu interiéru Rímskokatolíckeho farského kostola Panny Márie Nanebovzatej v Pezinku*. Pezinok : Mestské múzeum v Pezinku, 2005, 59 s.

THEINER, Augustinus (ed.). *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. II*. Romae, 1859, s. 94, č. 182.

TROCHTA, Jozef. *Zoznam fár Slovenska. I. Bratislavská stolica. Rukopis*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1964, č. 20, s. 23-24.

ŽUDEL, Juraj – Ján Milan DUBOVSKÝ. *Dejiny Pezinka*. Bratislava : Obzor, 1982, s. 228-229.

Internetové zdroje:

<https://www.prikladnaobnova.sk/objekty/2019-objekty/252/farsky-kostol-nanebovzatia-panny-marie-v-pezinku/>

<https://pezinok.fara.sk/kostoly/farsky-kostol/>

<https://pezinok.fara.sk/kostoly/kapucinsky-kostol/>

Najstaršie stavebné fázy Kostola Narodenia sv. Jána Krstiteľa v Modre

Mgr. MICHAELA HAVIAROVÁ, PhD

Kamenica 118, 0871 Kamenica

michaela.haviarová@gmail.com

Doc. Dr. Phil. ERIK HRNČIARIK

Katedra klasickej archeológie FF TU v Trnave

Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

erik.hrnciarik@truni.sk

Mgr. JOZEF TIHÁNYI

SNM - Múzeum Červený Kameň

Hrad Červený Kameň, 900 89 Častá

jozef.tihanyi@gmail.com

Kostol Narodenia sv. Jána Krstiteľa v Modre je najstaršou dodnes stojacou stavebnou pamiatkou Modry. Až do roku 1876 bol zároveň farským, odvtedy túto funkciu prebral kostol sv. Štefana kráľa na námestí. Nachádza sa na južnom okraji mesta. Predpokladá sa, že vznikol spolu s cintorínom a bol súčasťou sídla, o ktorom máme zachovanú najstaršiu písomnú zmienku až z roku 1256.¹ Išlo o prícestnú, resp. potočnú radovú dedinu, ktorá sa neskôr rozrástla do obojstrannej ulicovky. Rozprestierala sa v priestore dnešnej Dolnej ulice, ktorá je dodnes v okolí kostola rozšírená. Tento priestor bol vhodným zhromaždiskom obce a neskôr miestom na konanie trhov. Nevieme, kedy tu kostol vznikol. Jeho existenciu nepriamo dokladá záznam v súpise pápežských desiatkov z rokov 1332-1337, kde sa spomína modranský farár Jakub.² To znamená, že vtedy už musela byť Modra samostatnou farnosťou s kostolom. Polygonálne presbytérium, oporné piliere, gotický portál a okná v južnom múre lode svedčili o stredovekom pôvode objektu, v odbornej literatúre kladeného zväčša do druhej polovice 14. storočia. No najnovšie výskumy umožnili spresniť jeho datovanie a stavebný vývoj s počiatkom v 2. polovici 13. storočia.

¹ Žudel/Dubovský 2006, 33.

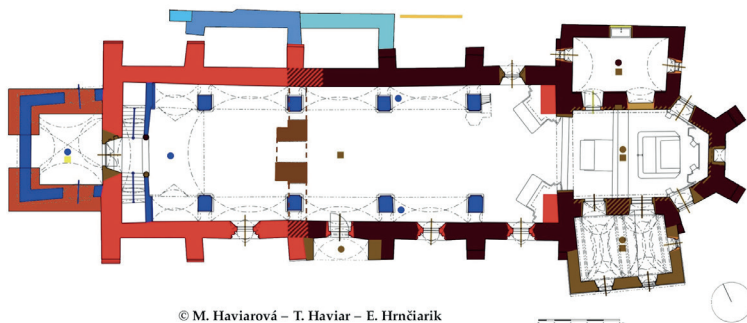
² Sedlák 2008, 61.

Kostol Narodenia sv. Jána Krstiteľa. Foto: E. Hrnčiarik

Podnetom na systematické skúmanie bola príprava a realizácia komplexnej obnovy objektu pod záštitou Občianskeho združenia Združenie záchranu cirkevných pamiatok v Modre a Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Modra. Od roku 2010 tu postupne prebehol architektonicko-historický a umelecko-historický výskum pod vedením M. Haviarovej, Tomáša Haviara a Jozefa Tihányiho. Paralelne bol na objekte a jeho mobiliári vykonaný aj reštaurátorský výskum, ktorého autormi boli Ján Fečo, Eva Mitzová, Vladimír Plekanec, Peter Gregvorek, Milan Flajžík, a archeologický výskum pod vedením Erika Hrnčiarika.

Východo-západne orientovaný kostol s miernym vychýlením na juh má pozdĺžnu jednoloďovú dispozíciu bez veže, len s kovovým dvojkrížom vo vrchole západného štítu sedlovej strechy, s predstavanou predsieňou na západe a s polygonálne uzavretým presbytériom na východe s dvoma sakristiami po stranách. Južná i severná fasáda lode kostola je prečlenená vždy piatimi opornými piliermi a piatimi okennými otvormi. Okná v severnom múre majú polkruhové záklenky, sú menšie a vedú len na emporu, okrem východného, ktoré je väčšie, s lomeným záklenkom, a osvetľuje priestor prvého poľa lode pred presbytériom. V južnom múre sú, okrem prvého a

© M. Haviarová – T. Haviar – E. Hrnčiarik

LEGENDA

Architektonicko-historický výskum

- ◆ druhá polovica 13. stor.
- ◆ posledná tretina 14. stor.
- ◆ prelom 16. – 17. stor.
- ◆ 1763
- ◆ 1822

Archeologický výskum

- ◆ Západný múr prvej stavebnej fázy kostola – druhá polovica 13. stor.
- ◆ Vežovitá stavba – posledná tretina 14. stor.
- ◆ Kostnica I. (Múr 6) – prelom 16. – 17. stor.
- ◆ Operák (Múr 5)
- ◆ Kostnica II. (Múr 7)
- ◆ Hrobky

Stavebno-historický vývoj kostola. Autor: M. Haviarová/T. Haviar/E. Hrnčiarik

tretieho okna od západu veľké gotické lomené okná so šikmými ostentami prečlenenými hlbokými výžlabkami a nevýrazným prútom pri vnútornom okraji. Prvé okno je menšie, s polkruhovým záklenkom, zhodné s oknami na severnej fasáde a presvetľuje západnú emporu nad vchodom do kostola. V tretej, strednej osi je tiež menšie okno s lomeným oblúkom, a pod ním sa nachádza gotický južný portál. Jedenkrát odstupňované oporné piliere na severnej a južnej strane lode nie sú rovnako veľké; na severnej strane sú prvé tri oporné piliere od východu výrazne nižšie. Zo západnej strany sa k lodi viaže prístavba otvorenej predsieň zaklenutej valenou klenbou s lunetami a chrániacej západný vstup do kostola portálom s pravouhlým ostentím s ušami, lemovaným páskou, s datovaním 1747 v klenáku. Južný gotický portál je krytý murovaným prístreškom preklenutým medzi opornými piliermi. Jeho ostenie je tvorené kombináciou dvoch prútov, lemovaných hlbokými výžlabkami a vyrastajúcich zo šikmo sklopeného sokla, pričom vnútorný prút je výrazne subtilnejší ako vonkajší. Predĺžené polygonálne presbytérium na východe presvetľujú tri okná: dve vysoké s polkruhovými záklenkami v bočných kosých múroch a jedno kruhové vo východnom múre uzáveru presbytéria. Obvodové múry presbytéria sú v miestach zalomenia podporené dvoma výrazne odstupňovanými opornými piliermi. Loď je

zaklenutá piatimi poľami krížovej klenby s vyťahnutými hrebienkami. Klenba dosadá na štyri dvojice vnútorných pilastrov, oddelená je od nich vysokými profilovanými rímsami, vymurovanými z keramických tvaroviek. Po stranách lode sú medzi pilastrami úzke empory. Východné pole lode je bez empory. Nad vchodom na západnej strane je väčšia empora so zvyškami organovej konštrukcie a so zábradlím zloženým z maľovaných dosiek s výjavmi zo života Panny Márie. Empory sú prístupné z lode dvojramennými schodiskami po stranách hlavného vchodu. Polygonálne presbytérium je zaklenuté pruskou klenbou a nad polygónom plackou, navzájom sú oddelené pásom. Na klenbách presbytéria je sčasti iluzívna výmalba z druhej polovice 18. storočia s výjavmi s apoteózou sv. Jána Krstiteľa. Po stranách presbytéria sa nachádza dvojica sakristií. Sakristia na severnej strane má valenú klenbu, južná je zaklenutá dvoma poľami pruskej klenby na pásoch, so stropnými zrkadlami vykrojenými v omietke. Mobiliár je s výnimkou dvoch radov lavíc v lodi barokový a pozostáva z rozvinutého hlavného oltára v presbytériu, doplneného o dva bočné oltáre vo východných kútoch lode a kazateľnicu na najvýchodnejšom severnom pilastri lode. Na západnej empore sa nachádza (prázdna) rokoková organová skriňa.

Architektonicko-historickým a archeologickým výskumom sa podarilo identifikovať najstaršiu stavebnú fázu, rámcovo kladenú do druhej polovice 13. storočia. Zistilo sa, že už vtedy mal kostol dnešné polygonálne presbytérium, zo severu doplnené o valene zaklenutú sakristiu. Loď bola kratšia o dve západné osi, s plochým stropom približne vo výške vrcholu dnešného vífazného oblúka, s múrmi zabezpečenými opornými piliermi. Sprístupňoval ju južný portál, pôvodne situovaný o jednu os východnejšie oproti dnešnej polohe. Loď bola presvetlená po oboch stranách radom troch malých a úzkych gotických okien s obojstranne zošíkmenými špaletami. Výnimkou bolo štrbinové okno v západnej osi severného múru, ktoré presvetľovalo pôvodnú emporu. Presbytérium bolo zaklenuté krížovou rebrovou klenbou, ktorá bola zrušená až pri barokovej prestavbe objektu (rok 1763).³ Nábehy rebier tejto klenby sa našli počas výskumu stien presbytéria a rozobraté kamenné rebrá s jednoduchým

³ Visitatio Canonica Parochiae et Ecclesiae Lræ et R Civitatis Modrensis. 1781; Decretum Visitationis Canonicae in Parochia Lib: Reg: Civitatis Modrensis. 1823. Archív arcibiskupského úradu Trnava.

Zaniknutý západný múr prvej fázy kostola.

Foto: E. Hrnčiarik

Gotické lavabo. Foto: J. Tihányi

hranolovým profilom s okosením boli sekundárne zamurované do muriva stien južnej sakristie i ako ostenia nových okien presbytéria. Počas reštaurovania hlavného oltára bolo možné preskúmať steny záveru svätyne, pričom došlo na severnej i južnej strane k nálezu pastofória a viacerých výklenkov na odkladanie liturgických potrieb a k objavu neskôr zamurovanej sedílie pod oknom do južnej sakristie. Vo východnom múre svätyne sa našlo zachované pôvodné gotické okno.

Presnú lokalizáciu západného priečelia najstaršej fázy kostola sa podarilo lokalizovať až počas opravy podlahy a reštaurovania lavicových blokov. Archeologický výskum tu bol realizovaný nad rámec stavebných prác a preto boli sondy umiestnené tak, aby čo najmenej poškodili interiér. Fragmenty muriva sa po prvý krát identifikovali už v roku 2015. Žiaľ veľmi obmedzený priestor umožnil preskúmať len jeho východné líce bez toho, aby sa zistil rozsah a stav zachovania. Odpoveď na tieto otázky priniesol až výskum pod dočasne odstránenými lavicami v rokoch 2020 a 2021. Koruna murív bola preskúmaná v hĺbke cca. 60 cm od súčasnej úrovne. Základy dosahovali šírku 180 cm a boli umiestnené do presne vykopanej

základovej ryhy. Ich čelo bolo vystavané z opracovaných kvádrov, no jadro tvorili lomové kamene navzájom pospájané liatou maltou. Najväčším prekvapením bolo zistenie, že murivo nebolo v celej svojej dĺžke rovnako široké, ale v strede sa v pravom uhle rozširovalo o 75 cm smerom na západ. Rozšírenie sa podarilo zachytiť zrkadlovito v oboch sondách. Dá sa teda predpokladať, že sa nachádza aj pod nepreskúmanou strednou časťou medzi lavicami. Ide o pomerne unikátny tvar „spevnenia“ západného muriva. Jeho interpretácia je veľmi otázna a do úvahy prichádza niekoľko možností. Mohlo by sa zdať jednať o základy závetria pred vchodom. No pôvodný vstup bol objavený na južnej stene kostola a je teda nepravdepodobné, že by mal kostol vo svojej prvej fáze až dva vstupy. Taktiež by to mohol byť aj pomerne široký základ operákov. No tieto by boli pomerne krátke oproti ostatným, ktoré vystupovali takmer do dvojnásobnej vzdialenosti (cca. 120 cm). Ako najpravdepodobnejšie sa javí interpretácia rozšíreného muriva ako základ pod predstavanú vežu, ktorej druhá strana by sa mohla opierať o piliere empor, doloženej architektonicko-historickým výskumom⁴. Podobne situovaná veža sa napríklad nachádza v kostole sv. Žigmunda v Pezinku, časť Grinava.⁵ Konečnú interpretáciu vyrieši až ďalší archeologický výskum pri budúcej oprave podlahy.

V severnej sakristii, vystavanej v prvej fáze, bolo objavené stredoveké kamené lavabo. Išlo o umývadlo s výlevkou vo výklenku v stene severnej sakristie, ktoré slúžilo kňazovi na umytie rúk pred slúžením omše. Pri prestavbe v roku 1763 vyčnievajúcu časť lavaba odrazili a úlomkami zamurovali otvor. Úroveň podlahy sakristie bola takmer o meter nižšie ako dnes. Pôvodnú podlahu sa podarilo preskúmať aj vo všetkých troch archeologických sondách v lodi kostola. Bola jednoduchá, vytvorená len z udupanej hliny a nachádzala sa o 55 centimetrov nižšie ako tá súčasná.

Tento prvý kostol dostal s istým časovým odstupom od výstavby rozsiahlu interiérovú výmalbu. V presbytériu sa zachovali stredoveké omietky len v minimálnom rozsahu. Zvyšky fresiek boli preskúmané v zamurovanej nike pastofória a v blízkosti východného okna, po ktorého oboch stranách boli objavené fragmenty konsekračných krížov.

V lodi sa fresky podarilo identifikovať na mnohých miestach vo väčších plochách. Na severnej a čiastočne aj na južnej stene lode a po stranách

⁴ Nález schodiskového okienka na severnom múre. *Haviarová/Tihányi* 2011, 31.

⁵ <https://www.pamiatkynaslovensku.sk/grinava-pezinok-kostol-sv-zigmunda> (20.9. 2021).

Maliarska výzdoba presbytéria a konsekračný kríž. Foto: E. Hrnčiarik

víťazného oblúka sú namaľované výjavy, charakteristické výraznou červenou linkovou maľbou na svetlom podklade. Niektoré plochy lokálne kolorované vo svetlejších tónoch červenej alebo sivej farby naznačujú, že v súčasnosti dominantná kresba zrejme už pôvodne predstavovala definitívny stupeň výzdoby a že sa nejedná o zvyšky podmalieb, ktoré by z nejakých dôvodov zostali nedokončené.

Chronologicky najstaršiu vrstvu predstavujú zvyšky v spodnej časti východného konca severného a južného múru. Na južnej strane je to rad apoštolov v arkáde, členenej kružbami a vežičkami s cimburím,⁶ na severnej strane je to sediaca a žehnajúca korunovaná postava na architektonicky rozvinutom pozadí. Maľby tejto vrstvy sú pestrejšie, na tvári apoštola je badateľný tmavý modelovaný inkarnát, na vyplnenie priestoru sa využíva architektonické tvaroslovie s formami kružieb a kolorovanie. Výjavy sú zachované len fragmentárne: rad apoštolov narušilo veľké gotické okno

⁶ V podstate rovnaká architektonická adjustáž spája tento modranský rad apoštolov s maľbami v Žiline, k tomu viď: Buran 2010, 14-19. Okolo roku 1300 sa zvyčajne datujú gotické maľby apoštolov a prorokov v Hamuliakove s podobným architektonickým rámcom a „tehlovou“ farebnosťou, viď: Togner 1988, 43.

zo záveru 14. storočia, obraz so sediacou postavou bol zlikvidovaný vstavaním bočného baldachýnového oltára do severovýchodného kúta lode. Jeho realizácia sa dá na základe analógií⁷ položiť do poslednej tretiny 13.⁸ až do prvej polovice 14. storočia. Po gotickom baldachýnovom oltári sa na stene za dnešným severným bočným oltárom zachoval len odtlačok po klenbe baldachýnu. Pod ním bola realizovaná ďalšia vrstva malieb s vyobrazením korunovanej postavy – táto mala nahradiť podobnú figúru zo spodnej vrstvy, zrušenej baladachýnom oltára.

Dominantnou a zároveň najlepšie zachovanou časťou maliarskej výzdoby sú výjavy z pašiového cyklu, sústredené na severnom múre lode nad úrovňou empory. Sú o niečo mladšie. Od západu na východ stvárajú Krista na Olivovej hore, Zajatie Krista, Kristus pred Pilátom, Bičovanie Krista a Nesenie kríža (Kristus padá pod krížom). Jednotlivé výjavy sú navzájom prepojené do uceleného obrazu, ohraničeného bordúrou s motívom zuborezu, oddelené sú iba špaletami okna uprostred. Na východnom konci severného múru lode, dnes za severným bočným oltárom, sa nachádza scéna Ukrižovania s Pannou Máriou a fragmentom sv. Jána, doplnená o svetské osoby pri päte kríža – azda donátorský pár. Na južnej strane východného múru lode sa podarilo objaviť fragment koňa s jazdcom, porušený neskoršími stavebnými úpravami v 16. a 17. storočí. Na severnom múre, medzi spomínanými pašiovými výjavmi a Ukrižovaním, bola odhalená mohutná postava s korunou, svätožiarou a lipovou ratoľstou v pravej ruke, odetá v plášti zopnutom sponou a s vojvodským klobúkom na hlave. Po oboch stranách je poškodená mladšími stavebnými zásahmi, čo znemožňuje jej jednoznačné určenie. Podľa D. Burana sa jedná o stvárnenie sv. Krištofa. Žiaľ, ľavá ruka a Ježiš, ktorý sedel na jeho pleci, padli za obeť rozšíreniu pôvodne menšieho okna⁹. Svätec v podstate zámerne prerušuje pašiový cyklus. Bol totiž umiestnený na pohľadovej ploche oproti pôvodnému vstupu do kostola, odkiaľ ho bolo možné vidieť v celku.¹⁰ V kontexte ukrižovania, ako aj v celkovej koncepcii výzdoby šlo o „patróna dobrej smrti“¹¹, s ktorého vyobrazením sa stretávame na väčšine lokalít na Slovensku. Tieto stredoveké

⁷ Tieto oltáre, typické pre územie juhozápadného Slovenska sú známe z Mostu pri Bratislave, zo Šamorína či najnovšie z Bratislavy - Rače. Pre porovnanie: *Smoláková 2006*, 69-78.

⁸ Buran 2021, 44.

⁹ Buran 2021, 45.

¹⁰ Buran 2021, 44.

¹¹ Megyesi 2015, 195-202.

Pašiový cyklus. Foto: J. Tihányi

malby boli pri neskorších stavebných zásahoch značne poškodené, cenné sú však už tým, že neboli nikdy premaľované. Ich štýl je pomerne strohý, ale jednotný. Na základe niekoľkých, zväčša nadregionálnych porovnaní sa dá vymedziť 13. storočím,¹² vzhľadom na architektúru skôr jeho poslednou tretinou, a 1. tretinou 14. storočia.¹³

Najnovší historický výskum vlastníckych pomerov Modry v 2. polovici 13. a začiatkom 14. storočia umožnil výstavbu kostola i jeho maliarsku výzdobu pripísať konkrétnej osobe, resp. rodu, a to bratislavskému županovi Henrichovi II. z Kyseku (Köszeg, Maďarsko), prípadne niektorému z jeho synov.¹⁴ Henrich II. získal Modru po roku 1256 a jeho rod ju mal v držbe až do jej prevzatia Matúšom Čákom Trenčianskym v roku 1311. S týmto vlastníctvom bolo spojené aj uplatňovanie patronátneho práva nad miestnym kostolom a predpokladá sa, že svetskými osobami, zakomponovanými do scény Ukrižovania na severnej stene lode, by mohli byť Henrich II. z Kyseku s manželkou.¹⁵

Celý kostol bol značne zväčšený v poslednej tretine 14. storočia, čím získal dnešné proporcie. Loď bola predĺžená západným smerom o dve osi, teda približne o dve pätiny pôvodnej dĺžky a zvýšená zhruba o 150 cm, zostala však plochostropá. V južnom múre boli otvorené tri veľké gotické okná a južný portál bol presunutý do prostrednej osi. Na západnej strane lode vznikla empora, doložená kapsami po nosných trámoch v bočných stenách lode. Jej výška bola zhodná s výškou dnešných empor. Prestavbou tak vznikol veľkoryso riešený priestor, výrazne väčší ako kostoly v okolitých vidieckych sídlach regiónu, v tom čase porovnateľný len s náročnejšie vybavenými sakrálnymi objektmi hlavných sídel domícia grófov zo Svätého Jura a z Pezinka (kostol Narodenia Panny Márie v Pezinku: stavba plochostropého trojlodia pred polovicou 14. storočia;¹⁶ kostol sv. Juraja vo Sv. Jure: dostavba severnej bočnej lode v poslednej tretine 14. storočia). V západnom múre bol vytvorený nový hlavný vstup s mohutným gotickým portálom; jeho ostenia boli sondami odkryté po stranách dnešného barokového portálu. Pred týmto portálom, na mieste súčasnej predsieni, stála veža.

¹² Marosi 1984, 200, 316-322.

¹³ Tognier 2003, 129-137.

¹⁴ Feješová 2020, 29-37.

¹⁵ Feješová 2020, 35-36.

¹⁶ Sabadošová 2005, výkres 4.

Jej zvyšky boli objavené už počas výkopových prác v roku 2013. Išlo o masívne murivo vystavané z lomového kameňa, ktoré vymedzovalo priestor pôvodnej obdĺžnikovej stavby o veľkosti 550 x 770 cm s dlhšou stranou na západe. Výskum výrazným spôsobom obmedzoval rozrastajúci sa urnový háj súčasného cintorína a betónová podlaha v predsieni, a preto bolo možné v prvej fáze zachytiť len jeho vonkajšie líce. Exteriér západného múru sa podarilo preskúmať na juhozápadnom nároží až do hĺbky 120 cm. Jeho charakter jednoznačne vykazoval znaky tzv. nadzákladového muriva. Z čoho vyplynulo, že pôvodná stredoveká pochôdna úroveň v okolí kostola bola až o meter nižšia ako terazšia. Mimochodom jej nadmorská výška je zhodná s preskúmanou najstaršou podlahou v interiéri. Západný múr bol v strede prerušený 190 cm širokým otvorom, ktorý slúžil ako vstup.

Celý objekt sa bol doskúmaný až o tri roky neskôr. Po odstránení betónových kvádrov sa v predsieni podarilo zachytiť vnútorné líce murív. Aj v tomto prípade šlo o jeho nadzákladovú časť, ktorú sa podarilo preskúmať len do hĺbky cca. 60 cm.¹⁷ Ošírka murív dosahovala až 170 cm. Po zdokumentovaní nálezovej situácie sme sa rozhodli zaviesť kontrolnú sondu v priestore, kde sa novoobjavené murivo spája s loďou. Cieľom sondy bolo zistiť, či veža a loď kostola boli vystavané súčasne. Po začistení sondy v severovýchodnej časti predsieni sa ukázalo, že obe murivá boli na dne sondy navzájom previazané, no vyššie (cca v hĺbke 90 cm od pôvodnej podlahy) už neboli. Z toho dôvodu sme zaviedli ešte jednu sondu aj z exteriérovej strany, kde bolo previazanie s loďou zachytené v celej výške, z čoho vyplynulo, že stavba a loď kostola vznikli súčasne, no priestor medzi jej stenami bol zamurovaný až neskôr.

Odkryté murivá patrili vežovitej stavbe, ktorá svojou orientáciou a umiestnením korešpondovala s prestavbou kostola v poslednej tretine 14. storočia. Šlo o predstavanú vežu s otvoreným priestorom na prízemí. Blízkou analógiou, aj keď o čosi staršou by mohol byť kostol sv. Kríža v Hamuliakove.¹⁸ Zdá sa, že v prvej fáze nebol priestor medzi loďou a vežou oddelený, no neskôr bol na západnej stene vystavaný gotický portál, ktorým sa vchádzalo do kostola.

K zbúraníu veže muselo dôjsť niekedy v 16. storočí, avšak prečo sa tak stalo nie je úplne jasné. V kanonických vizitáciách z roku 1561 sa uvádza,

¹⁷ Keďže ďalší výskum bol obmedzený stavebnými prácami.

¹⁸ Podolinský 2009, 20-23.

Základy zaniknutej veže. Foto: E. Hrnčiarik

že kostol bol v zlom stave a preto sa začalo s jeho kompletnou opravou.¹⁹ Z architektonicko-historického výskumu ale vyplynulo, že v tomto období došlo len k minimálnym zmenám v interiéri kostola a oprava sa asi nedotkla exteriéru. K radikálnejším prestavbám došlo až v nasledujúcom období. Po tom, čo ho pravdepodobne spustošili turecké nájazdy bol na prelome 16. a 17. storočia opätovne opravený nemeckými evanjelikmi, ktorí ho vlastnili až do roku 1635.²⁰ Zdá sa, že sa rozhodli pravdepodobne poškodenú vežu sanovať. O tom, že počas ich užívania kostola už veža nestála, hovoria dva argumenty. V historických správach sa píše, že zvonievali maličkou drevenou vežou, ktorej stopy sa našli v priestore krovu.²¹ A druhý fakt sa opiera o zistenie, že omietka, ktorou bola zarovnaná stena zhodenej veže na múre kostola sa zhoduje s omietkou, ktorú používali pri spomenutej rekonštrukcii. Po odstránení veže preklenuli pôvodný vstup zo západu tzv. vynášacím oblúkom a nad rozobratý múr bola vystavaná dnešná predsieň. Je zaujímavé, že na severovýchode ponechali zvyšok veže až do výšky cca.

¹⁹ Haviarová/Tihányi 2011, 34.

²⁰ Haviarová a kol. 2011, 105-106.

²¹ Haviarová a kol. 2011, 105-106.

120 cm od súčasnej úrovne terénu, len ju osekali a zúžili o niekoľko desiatok centimetrov. Rozobratý severný múr tvoril prah otvoru novej prístavby a asi aj vyčnieval vyššie ako ten južný, preto sa na jeho korune zachovali výrazné stopy spôsobené ošúchaním jeho povrchu v priebehu storočí. Počas tejto prestavby sa rozhodli upraviť aj okolitý terén. Zvyšky vežovitej stavby spolu s časťou nadzemného muriva zasypali hlinou a celé okolie kostola bolo zvýšené, čím zároveň zabránili zaplavovaniu kostola počas povodní.

Novo objavený západný portál, predstavaná veža spolu s vonkajšími ostentami južných okien lode so svojím tvaroslovím v duchu lineárneho slohu umožňujú zaradiť túto prestavbu do poslednej tretiny 14. storočia. V tomto čase bola už Modra sídlom mestského typu a po polovici 14. storočia nadobudla viaceré výsady hospodárskeho a právneho charakteru, čo mohlo viesť aj k tejto prestavbe kostola.²² Na rozdiel od okolitých sídel bola dlhodobo v priamej držbe kráľa, resp. kráľovnej. V roku 1388 sa Modra dostala do državy vojvodu Stibora zo Stiboríc.²³ Úpravy kostola v Modre by tak mohli byť súčasťou širšej patronátnej aktivity, ktorá bola identifikovaná na jeho početných majetkoch predovšetkým na Považí.²⁴

Architektonicko-historický a archeologický výskum Kostola Narodenia sv. Jána Krstiteľa v Modre, priniesol nové poznatky, vďaka ktorým sa podarilo rekonštruovať dve hlavné stredoveké fázy jeho existencie. Vďaka citlivému prístupu počas obnovy objektu, je ich možné ľahko odpozorovať aj pri návšteve samotného objektu vo forme náznakových rekonštrukcií či zreštaurovaných fresiek.

Literatúra:

BURAN, D. 2010: Nástenné maľby v Kostole sv. Štefana v Žiline. Pamiatky a múzeá 2/2010, s. 14-19.

BURAN, D. 2021: Gotické nástenné maľby. In: Hrnčiarik, E. (zost.): Kostol Narodenia sv. Jána Krstiteľa v Modre. Modra 2021, 42 – 54.

DVOŘÁKOVÁ, D. 2010: Modra. In: ŠTEFÁNIK, M./LUKAČKA, J. a kol.: Lexikon stredovekých miest na Slovensku. Historický ústav SAV, Bratislava 2010, s. 275.

FEJEŠOVÁ, M. 2020: Hederikovci z Kyseku a Modry. Archívny almanach 2020, roč. III., s. 29-37.

²² Žudel/Dubovský 2006, 40-41.

²³ Dvořáková 2010, 275.

²⁴ Kodoňová 1984, 51-78.

HAVIAROVÁ, M. A KOL. 2011: Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum Kostola sv. Jána Krstiteľa v Modre. Nепublikovaná výskumná správa. Modra 2011.

HAVIAROVÁ, M. – TIHÁNYI, J. 2011: Stavebný vývoj Kostola sv. Jána Krstiteľa v Modre a jeho postavenie v kontexte gotickej architektúry pod Malými Karpatmi. In: Duchoň, M. (ed.): Modra v premenách stáročí. Modra 2011, 28-37.

KODOŇOVÁ, M. 1984: Beckovský výtvarný okruh v neskorej gotike. Ars 1/1984, s. 51-78.

MAROSI, E. 1984: Die Anfänge der Gotik in Ungarn. Esztergom in der Kunst des 12.–13. Jahrhunderts. Budapest 1984.

MEGYESI, P. 2015: Obrazy ako ochrana pred „zlou smrťou“. K dobovej recepcii stredovekých zobrazení sv. Krištofa. In: Ballay, M./Kudlačáková, V./Moravčíková, E.: Kumšt (k) smrti. Z kulturologických priezorov. Nitra 2015, 195-202.

PODOLINSKÝ, Š. 2009: Románske kostoly, Bratislava 2009.

SABADOŠOVÁ, E. 2005: Rímsko-katolícky kostol Panny Márie Nanebovzatej v Pezinku. Architektonicko-historický a umelecko-historický výskum interiéru kostola. Nепubl., 2005, výkres č. 4. Farský úrad Pezinok.

SEDLÁK, V. (ED.) 2008: Monumenta Vaticana Slovaciae. Tomus I. Rationes collectorum pontificiorum in annis 1332-1337. Trnava – Rím 2008.

SMOLÁKOVÁ, M. 2006: Nástenné maľby a baldachýnové oltáre vo farskom kostole v Bratislave – Rači v kontexte umenia 1. polovice 14. storočia. Galéria. Ročenka SNG 2004 – 2005, 2006, str. 69 – 78.

TOGNER, M. 1988: Stredoveká nástenná maľba na Slovensku. Súčasný stav poznania – addenda et corrigenda. Bratislava 1988.

ŽUDEL, J./DUBOVSKÝ, J. A KOL. 2006: Dejiny Modry. Modra 2006.

Pramene:

Decretum Visitationis Canonicae in Parochia Lib: Reg: Civitatis Modrensis 1823. Archív arcibiskupského úradu Trnava.

Visitatio Canonica Parochiae et Ecclesiae Lrae et R Civitatis Modrensis. 1781. Archív arcibiskupského úradu Trnava.

Nález datovania mladšej stredovekej maliarskej výzdoby Kostola sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach

Mgr. ADRIÁN KOBETIČ

Katedra dejín a teórie umenia, FF TU v Trnave

Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

adrian.kobetic@tvu.sk

Mgr. Art. MICHAL PLEIDEL

RESTAU.ART

Vajnorská 84, 831 03 Bratislava

michalpleidel@restauart.sk

O tom, že veľká časť kostola sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach pochádza zo stredoveku nie je už dlhodobo pochýb.¹ I keď jeho hlbšiemu skúmaniu čiastočne zamedzili výrazné prestavby objektu v 30. rokoch 20. storočia, napokon sa mu dostalo pozornosti odbornej obce a v roku 2015 sa začalo s jednotlivými výskumami. Najprv prišli na rad tie najnevyhnutnejšie pre zistenie vývojovej skladby kostola. Vykonan sa architektonicko-historický, archeologický a reštaurátorský výskum. Prvé dva výskumy potvrdili stredoveký pôvod kostola, datovaný do prelomu 11. a 12. storočia. Najstaršia etapa výstavby na tomto mieste, zachovaná v podobe fragmentov zaniknutého predchodcu kostola sv. Mikuláša, bola datovaná výskumami do 10. až polovice 11. storočia. Najvýraznejšie prestavby, ktoré dodali presbytériu vrcholne-stredoveký charakter pretrvávajúci dodnes datovali výskumníci do viacerých etáp 13., 14. a 15. storočia.²

Pri vykonávaní prieskumných sond v presbytériu kostola bola zistená prítomnosť nástenných malieb. Tá sa dala predpokladať už na základe nálezů malieb v sakristii kostola, odkrytých a reštaurovaných

¹ Najnovšie poznatky z výskumov boli prednesené na vedeckom kolokviu konanom 12.2.2019 na fare v Podunajských Biskupiciach. Jeho výsledky boli následne publikované v zborníku: PAULINY, Pavol (ed.). *Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach vo svetle nových výskumov*. Bratislava: PostScriptum, 2019.

² BOTEK, Andrej – ERDÉLYI, Róbert – PAULINY, Pavol – VACHOVÁ, Barbora. Výsledky architektonicko-historického výskumu kostola sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach – stavebný vývoj objektu. In: PAULINY, Pavol (ed.). *Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach vo svetle nových výskumov*. Bratislava: PostScriptum, 2019. s. 25 – 47.

Pohľad do presbytéria so stredovekou výmalbou po reštaurovaní

Stredoveká výmalba severnej steny presbytéria

koncom 80. rokov 20. storočia Miroslavom Šurinom a Ľubomírom Sabom.³ Týmto malbám sa neskôr venovala Mária Smoláková, ktorá ich dávala do súvislosti s malbami v kostole reformovanej cirkvi v Šamoríne. Datovala ich do 40. rokov 14. storočia, resp. krátko po prestavbe v roku 1335.⁴ Už pri reštaurátorskom výskume omietok presbytéria kostola sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach v roku 2015 bolo zrejmé, že pôjde o pozoruhodný nález. Malby boli v roku 2016 komplexne odkryté čo potvrdilo mimoriadny rozsah maliarskej výzdoby. Jej fragmenty, ale aj ucelené plochy sa našli na zvislých plochách stien, klenbách a osteniach okien presbytéria. Reštaurátorské zásahy boli vykonané kolektívom Mgr.

³ ŠURIN, Miroslav - SABO, Ľubomír. *Reštaurovanie nástenných malieb a kamenných článkov, Sakristia kostola sv. Mikuláša podunajské Biskupice*, Bratislava, 1990.

⁴ SMOLÁKOVÁ, Mária. Gotické nástenné malby vo farskom kostole v Podunajských Biskupiciach. In: ORIŠKO, Štefan (ed.). *Pocta Karolovi Kahounovi. Jubilejný zborník 3. Súvislosti slovenského umenia*. Bratislava: Stimul, 2006.; SMOLÁKOVÁ, Mária. K ikonografii sv. Juraja v stredovekom umení na Slovensku. Nástenné malby v kostole v Podunajských Biskupiciach. In: *Archaeologia Historica*, 31, 2006. s. 433 – 441.

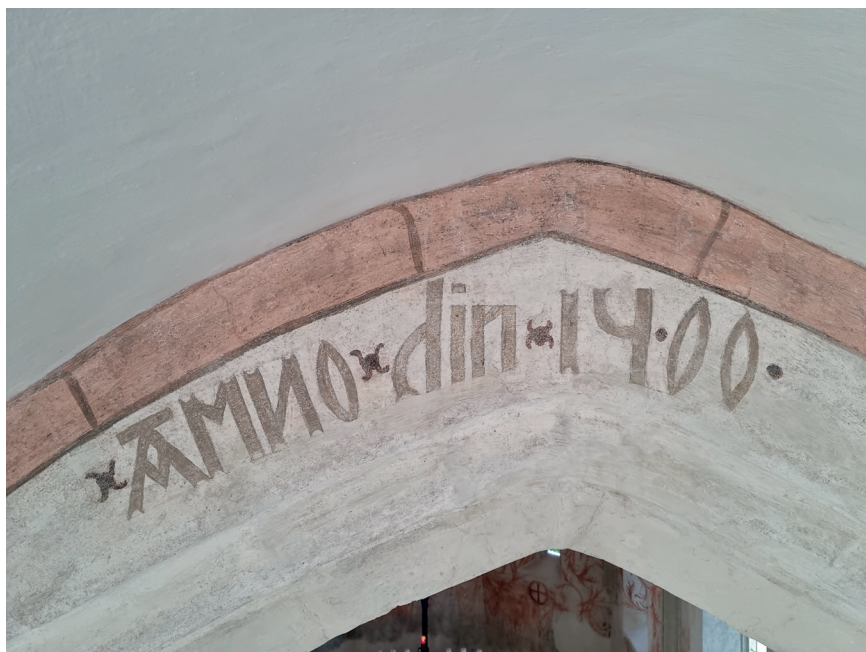
Pohľad na výmalbu klenby z roku 1400

Novoobjavený nápis pred reštaurovaním

Art. Michal Pleidel, Akad. mal. Miroslav Šurin, Mgr. art. Andrej Krchňák a Mgr. art. Tomáš Kružlík. Ešte v priebehu roku 2016 sa podarilo maľby zakonzervovať. Čistenie prebiehalo sprvu mechanicky, odstránením sekundárnych omietok a neskôr aj postupným odstránením sekundárnych náterov pomocou skalpelov a kefiiek. Celá plocha malieb, predstavujúca približne 300m², bola následne skontrolovaná a v miestach uvoľnených častí spevnená injektážou silikátovým a vápenným prostriedkom. Samozrejmosťou bolo dôkladné očistenie povrchu bezprostredne po aplikácii od zvyškov uvedených prostriedkov a to z dôvodu aby neostal na omietke, resp. maliarskej vrstve, lesklý povlak. V roku 2017 boli maľby v presbytériu vytmelené a farebne scelené retušou. Ešte pred tmelením boli omietky lokálne upevnené a najmä dočistené od zvyškov prvého sekundárneho vápenného náteru.⁵

⁵ PLEIDEL, Michal. Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach , reštaurátorský výskum a výsledky reštaurovania. In: PAULINY, Pavol (ed.). *Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach vo svetle nových výskumov*. Bratislava: PostScriptum, 2019. s. 125 – 140.

Novoobjavený nápis po reštaurovaní

Neutrálna retuš a úprava savosti doplnených omietok bola zrealizovaná vápennou farbou, na ktorú bola následne zrealizovaná reverzibilná retuš. Táto lokálna retuš akvarelovými farbami bola vykonaná technikou *tratteggio*, čiže čiarkovanou retušou.

Po odstránení novších omietok boli určené tri vrstvy malieb, ktorých povaha okamžite napovedala ich stredoveký pôvod. Práve skladba troch vrstiev malieb predstavovala najvýraznejší metodický problém, ako pre reštaurátorov, tak aj pre historikov umenia. Za zámerom umelecko-historického prieskumu malieb boli prizvaní historici umenia Mgr. Peter Megyeši, PhD. a Mgr. Adrián Kobetič, ktorí podrobili novo odkryté maľby v presbytériu formálnej a ikonografickej analýze⁶. Výsledky výskumu

⁶ Už pri prvej ikonografickej analýze nastalo viacero metodických problémov, vznikajúcich jednak na základe fragmentárneho zachovania malieb, ale tiež v súvislosti s niektorými ich ikonografickými výnimočnosťami. Tie sme nedokázali uzavrieť do žiadnych známych definícií tak, aby náš záver nebol nijako zjednodušujúci. Táto štúdia však nemá ambíciu závery ikonografickej analýzy prehodnocovať a preto týmto problémom prenecháme priestor v samostatných štúdiách. K problémom ikonografickej analýzy pozri:

predniesli vo svojom príspevku v rámci spomínaného kolokvia a následne publikovali vo vedeckom zborníku venovanom kostolu.⁷

Na základe porovnania výsledkov architektonicko-historického, reštaurátorského a umelecko-historického výskumu je isté, že bol kostol omietnutý najneskôr v polovici 14. storočia, kedy bola dokončená výstavba nového presbytéria. S dokončením presbytéria súvisí pravdepodobne aj najstaršia vrstva malieb, dochovaná vo fragmentoch na stenách presbytéria a špaletách víťazného oblúka. Tieto maľby je aj napriek ich fragmentárnemu zachovaniu možné štýlovo priradiť k maľbám v sakristii, ktoré na základe formálnych a ikonografických analógií spojila vo svojich príspevkoch Mária Smoláková so stredovekými maľbami kostola v Moste pri Bratislave a v Šamoríne. Vzhľadom na fragmentárne zachovanie staršej maliarskej vrstvy presbytéria je samostatné určenie štýlových analógií malieb problematické a ich datovanie sťažené. Jediným fragmentom, ktorý o štýlových východiskách nasvedčuje je mužská figúra s knihou, umiestnená na južnej špalete triumfálneho oblúka. Zараdenie malieb zo Šamorína a Mostu pri Bratislave do širších kontextov však nebolo taktiež jednotné a rovnako ako v datovaní sa pri určení štýlových východísk konkrétni bádatelia rozchádzajú. Text venujúci sa maľbám v biskupickom kostole publikovaný v rámci spomínaného zborníka napokon konštatuje, že staršiu vrstvu biskupických malieb: „...môžeme prisudzovať autorovi západného pôvodu, oboznámeného s dobovými tendenciami nastupujúcich italianizmov, teda obdobiu 40.-50. rokov 14. storočia.“⁸

Fakt, že existuje medzi viacerými maliarskymi prácami na Žitnom ostrove podobnosť nás núti zamyslieť sa nad potenciálnou existenciou ucelenej Žitnoostrovej maliarskej dielne, ktorá bola v tomto priestore aktívna niekedy v 40. rokoch 14. storočia. Tejto otázke však radšej prenecháme otvorený priestor v samostatnej štúdii.

To čo nás však bude v tomto momente ešte väčšmi zaujímať je mladšia vrstva výmaľby. Jej fragmenty síce objavujeme aj na zvislých stenách

MEGYEŠI, Peter. Metódy a pojmy interpretácie stredovekých obrazov: Nástenné maľby v Kraskove. In: GERÁT, Ivan – ZERVAN, Marián (eds.). Algoritmy obrazov - obrazy algoritmov. K povahe výskumov v súčasnom umení. Bratislava: Nadácia Novum, VŠVU, Slovart, 2019 s. 24.

⁷ KOBETIČ, Adrián – MEGYEŠI, Peter. Stredoveké nástenné maľby v kostole sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach. In: PAULINY, Pavol (ed.). *Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach vo svetle nových výskumov*. Bratislava: PostScriptum, 2019. s. 141 – 154.

⁸ KOBETIČ – MEGYEŠI, 2019. s. 144 – 145.

Situácia novoobjaveného nápisu na triumfálnom oblúku

presbytéria, tie sú však ťažko čitateľné, keďže sa prekrývajú so staršou vrstvou. Mladšia maliarska výzdoba je zachovaná omnoho čitateľnejšie na klenbe presbytéria, kde tvorí primárnu vrstvu výmalby. V jednotlivých poliach rebrovej klenby sú namaľované postavy Boha Otca, Krista a Panny Márie s malým Ježiškom, symboly štyroch evanjelistov, osem postáv svätíc a tri polopostavy prorokov. Dobrá kondícia malieb klenby po reštaurovaní umožňuje omnoho presnejšie určenie štýlových východísk malieb ako tomu bolo pri staršej vrstve. Úzke vysoké figúry sú zobrazené v bohato modelovaných odevoch, zložených zo spodnej tuniky a vrchnej drapérie, prehodenej krížom cez rameno. Členité, početne prevísajúce drapérie s množstvom oblých zalomení sú v kontraste s úzkymi tvármi s malými ústami a očami tvorenými jednoduchými linkami. Drapérie prekrývajú postavám aj ruky, v ktorých držia jednotlivé atribúty. Na základe uvedených formálnych prvkov a logiky postupnosti výmalby kostola bola mladšia maliarska vrstva presbytéria zaradená do produkcie tzv. medzinárodnom slohu. Keďže v čase odkrytia malieb nebolo známe ich žiadne ďalšie

datovanie vychádzajúce z ostatných výskumov, bola táto maliarska vrstva na základe štýlových východísk datovaná do obdobia okolo roku 1400.⁹

Tretia vrstva malieb bola vytvorená len lokálne v súvislosti s vybudovaním veľkého južného okna vo svätyni na konci 15. storočia. Nová malba Ukrižovania na severnej stene presbytéria mala nahradiť starší výjav, zaniknutý práve z dôvodu prerazenia neskorogotického okna na južnej stene presbytéria.¹⁰

Od roku 2016 prebiehalo postupne v koordinácii s komplexnou obnovou interiéru kostola aj reštaurovanie stredovekých prvkov a maliarskej výzdoby východnej časti interiéru kostola. Reštaurovanie presbytéria bolo de facto završené až v roku 2022 a to zreštaurovaním víťazného oblúka a dvojice východných stien zo strany trojlodia. Práve v tejto záverečnej fáze došlo k ďalšiemu nečakanému objavu. Pri reštaurovaní triumfálneho oblúka bol v jeho vrchole odkrytý precízne vyrytý a namalovaný nápis: **•АМІО•din•1400•**. Nápis je skratkou spojenia „ANNO DOMINI 1400“, čo znamená „roku pána 1400“. Takéto spojenie slúžilo k tomu, aby označilo rok, kedy bola daná malba, či stavebná etapa, vytvorená. Nápis sa nachádza v úplnom vrchole víťazného oblúka na omietke ktorá prechádza až na klenbu lode, čo navzdory predošlým výskumom posúva jej datovanie do obdobia stredoveku. Objavený letopočet zároveň potvrdzuje veľmi presné datovanie maliarskej výzdoby klenby a druhej vrstvy malieb stien presbytéria, vyvedené predtým v umelecko-historickom výskume len na základe štýlovej a formálnej analýzy. Takýto nečakaný nález priniesol situáciu, ktorá je v slovenskom prostredí pomerne výnimočná. Pomohol presne datovať maliarsku výzdobu, s čím sa u nás stretávame len zriedkakedy. Vďaka jednoznačnému datovaniu dokážeme lepšie určiť historický kontext vzniku malieb a v prípade nájdenia ďalších analógií datovať presnejšie aj malby v iných kostoloch. Okrem datovania mladšej maliarskej výzdoby presbytéria sa však zdá, že by mohol nápis niesť aj iný význam. Tomu napovedá písmeno M, ktoré do pôvodného spojenia nepatrí, či tiež zrkadlovo obrátené písmeno N, ale aj znamienka, upozorňujúce na skrátený tvar spojenia. Nápis je síce z uvedených dôvodov potrebné podrobiť výskumu ďalších odborníkov v oblasti epigrafiky a iných pomocných vied historických, z umelecko-historického hľadiska má však

⁹ KOBETIČ – MEGYEŠI, 2019, s. 148.

¹⁰ KOBETIČ – MEGYEŠI, 2019, s. 153.

už teraz mimoriadny význam. Vďaka nemu dokážeme totiž spoľahlivejšie datovať maľby nielen v kostole sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach, ale potenciálne aj v ďalších kostoloch s analogickou maliarskou výzdobou.

Literatúra

BOTEK, Andrej – ERDÉLYI, Róbert – PAULINY, Pavol – VACHOVÁ, Barbora. Výsledky architektonicko-historického výskumu kostola sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach – stavebný vývoj objektu. In: PAULINY, Pavol (ed.). Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach vo svetle nových výskumov. Bratislava: PostScriptum, 2019. s. 25 – 47.

KOBETIČ, Adrián – MEGYEŠI, Peter. Stredoveké nástenné maľby v kostole sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach. . In: PAULINY, Pavol (ed.). Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach vo svetle nových výskumov. Bratislava: PostScriptum, 2019. s. 141 – 154.

MEGYEŠI, Peter. Metódy a pojmy interpretácie stredovekých obrazov: Nástenné maľby v Kraskove. In: GERÁT, Ivan – ZERVAN, Marián (eds.). Algoritmy obrazov - obrazy algoritmov. K povahe výskumov v súčasnom umení. Bratislava: Nadácia Novum, VŠVU, Slovart, 2019 s. 22 - 36.

PAULINY, Pavol (ed.). Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach vo svetle nových výskumov. Bratislava: PostScriptum, 2019.

PLEIDEL, Michal. Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach , reštaurátorský výskum a výsledky reštaurovania. In: PAULINY, Pavol (ed.). Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach vo svetle nových výskumov. Bratislava: PostScriptum, 2019. s. 125 – 140.

SMOLÁKOVÁ, Mária. Gotické nástenné maľby vo farskom kostole v Podunajských Biskupiciach. In: ORIŠKO, Štefan (ed.). Pocta Karolovi Kahounovi. Jubilejný zborník 3. Súvislosti slovenského umenia. Bratislava: Stimul, 2006.; SMOLÁKOVÁ, Mária. K ikonografii sv. Juraja v stredovekom umení na Slovensku. Nástenné maľby v kostole v Podunajských Biskupiciach. In: Archaeologia Historica, 31, 2006. s. 433 – 441.

ŠURIN, Miroslav - SABO, Lubomír. Reštaurovanie nástenných malieb a kamenných článkov, Sakristia kostola sv. Mikuláša podunajské Biskupice, Bratislava, 1990.

K novej umenovednej analýze nástenných malieb v Kostole sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach

MGR. RICHARD E. PROČKA, PHD.

Krajský pamiatkový úrad Nitra
Námestie Jána Pavla II. 8, 949 01 Nitra
richard.procka@pamiatky.gov.sk

V zborníku z vedeckého kolokvia, venovaného najnovším vedeckým poznatkom o Kostole sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach, bol publikovaný aj príspevok *Stredoveké nástenné malby v Kostole sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach* z pera historikov umenia Petra Megyešiho a Adriana Kobetiča. Peter Megyeši patrí v slovenskej umenovede k najvýraznejším osobnostiam mladej generácie, pôsobí ako odborný asistent na Katedre dejín a teórie umenia Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a zároveň je vedeckým pracovníkom Centra vied o umení Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Spoluautor Adrián Kobetič je doktorandom Katedry dejín a teórie umenia Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a Centra vied o umení Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

Autorská dvojica si položila za cieľ umenovedne preskúmať pred niekoľkými rokmi objavené (2015) a zreštaurované (2018) nástenné malby v interiéri kostola. Východiská boli o to náročnejšie, pretože sa malby zachovali v zhoršenej kvalite, navyše vo viacerých vrstvách, ktoré sa na mnohých miestach prekrývajú. K ešte donedávna neznámym malbám celkom logicky nejestvuje žiadna staršia literatúra. Autori sa pokúsili formálno-štýlovou analýzou zaradiť malby do vývojových súvislostí, určiť dobu ich vzniku, a po ikonografickej analýze interpretovať ikonografický program kostola. Napriek uvedenej problematickej východiskovej situácii sa vysporiadali s identifikáciou zle zachovaných častí malieb, či tém a zobrazení svätcov menej frekventovaných v nástennej malbe. Peter Megyeši sa už viackrát zaslúžil o objavnú identifikáciu obsahu viacerých neurčených, alebo nesprávne určených nástenných malieb, napríklad v prípade svätoujuliánskej legendy v zelenej izbe Thurzovho domu v Banskej

Bystrici,¹ alebo výjavu krčmárky v pekle z kostolov v Rimavskom Brezove a Liptovských Sliačoch.² Tiež o prehĺbenie poznania významových rovín inak známych tém, napríklad aj v prípade chleba ako spásanosného závažia v scéne Váženia duší³ a motívu pijúceho sluhu v ikonografii Kľaňania troch kráľov.⁴

V Kostole sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach boli rozlíšené tri vrstvy nástenných malieb. Pri najstaršej vrstve nástenných malieb (vrstva A), ktoré boli iste najväčšou bádateľskou výzvou, našli autori analógiu v mladších malbách presbytériakostola v blízkom Šamoríne (dnes patriaceho reformovanej kresťanskej cirkvi) a tiež malbách Kostola Najsvätejšieho Srdca Ježišovho v Moste pri Bratislave. Práve pri druhých menovaných píšú o pozoruhodnej podobnosti jednej z múdrych panien (z obrazu Múdrych a pochabých panien) z južnej steny presbytéria kostola a postavy v špalete triumfálneho oblúka kostola v Podunajských Biskupiciach a odvážne uvažujú o totožnom autorovi malieb, alebo prinajmenšom členoch jednej maliarskej dielne. Preto aj datovanie najstaršej vrstvy skúmaných biskupických nástenných malieb odvodzujú od datovania malieb kostola v Moste pri Bratislave Máriou Smolákovou, teda ako 40. – 50. roky 14. storočia. V príspevku tiež upozornili, že Mária Smoláková spojila nástenné maľby kostola v Moste pri Bratislave s malbami v presbytériu kostola v Šamoríne, čím vlastne utužila príbuznosť oboch analógií najstaršej vrstvy biskupických malieb. Na základe autorskej formálno-štýlovej analýzy a dovtedajších poznatkov o príbuzných malbách v kostoloch v Šamoríne a Moste pri Bratislave autori príspevku formulujú úvahu o dielni, pôsobiacej v 40. rokoch 14. storočia v regióne, ktorej možno pripísať najmenej tieto tri realizácie a dávajú jej pracovný názov „Žitnoostrovská dielňa“. Od určenia slohovej inšpirácie šamorínskych nástenných malieb

¹ Megyeši, Peter. Ikonografia svätca na malbe v Thurzovom dome v Banskej Bystrici. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 63, 2014, č. 1, s. 5 – 9.

² Megyeši, Peter. The Landlady from Hell. The Iconography of the Medieval Wall Paintings in Rimavské Brezovo and liptovské Sliače. In: *ARS*, 54, 2021, č. 2, s. 170 – 177.

³ Cipovová, Miroslava – Megyeši, Peter. Chlieb ako spásanosné závažie. K stredovekej ikonografii Váženia duší. In: *ARS*, roč. 49, 2016, č. 2, s. 164 – 171.

⁴ Megyeši, Peter. „Voda milosti pre tých, ktorí žíznia“. K stredovekej ikonografii Kľaňania troch kráľov. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 68, 2019, č. 2, s. 32 – 38; Megyeši, Peter. The drinking servant in depictions of the Adoration of the Magi. In: *The Burlington Magazine* 163, 2021, s. 344 – 351.

predchádzajúcimi bádateľmi, najmä Vlastou Dvořákovou, sa u autorov príspevku odvíja aj celkové určenie týchto troch realizácií predpokladanej jednej dielne ako malby maliara západného pôvodu, oboznámeného s dobovými tendenciami nastupujúcich italianizmov, ktorému za vzor mohli poslúžiť iluminácie z kníh nemeckej, rakúskej a českej proveniencie, so zvláštnym upozornením na štýlové podobnosti medzi Velislavovou bibliou a biskupickými malbami.

Druhú vrstvu nástenných malieb (vrstva B) kladú autori príspevku do obdobia okolo roku 1400 ako kvalitný umelecký prejav medzinárodného slohu, pričom ako časovo a slohovo príbuzné uvádzajú malby v Kostole sv. Jakuba v Levoči z rovnakej doby. V tejto súvislosti stojí za zmienku identifikácia svätice s atribútom – rakom – v klenbe presbytéria ako sv. Otilie z Alsaska. Autori pritom uvádzajú, že dosiaľ jediné takéto zobrazenie v nástennej malbe na Slovensku je práve v levočskom farskom kostole, a aj toto je dosiaľ nesprávne považované za zobrazenie sv. Doroty. Autori avizujú, že táto téma bude predmetom samostatnej pripravovanej štúdie.

Najmladšiu vrstvu malieb (vrstva C) datujú do konca 15., najneskôr prelomu 15. a 16. storočia. Tu je zaujímavou úvaha autorov príspevku o motivácii konceptora nahradiť výjav Ukrižovania zo staršej vrstvy (vrstvy B) novou po tom, ako pôvodnú výmalbu v interiéri kostola porušili pri stavebných prácach prerazením nového okenného otvoru.

Zaujímavou je aj vyzdvihnutá výnimočnosť v spôsobe zobrazenia apokalyptických bytostí so zvieracou hlavou, nosľudskými telami a v pokľaku, ktoré sa objavujú tak v klenbe šamorínskeho kostola, ako aj v sakristii kostola v Podunajských Biskupiciach. Ako autori príspevku uvádzajú, na súvislosť týchto zobrazení upozornila už predtým Mária Smoláková (malby v presbytériu kostola sú známe a skúmané už dávnejšie) a Vlasta Dvořáková tento spôsob zobrazenia v prípade šamorínskych malieb považovala za charakteristickú v talianskej knižnej malbe, no v zaalpskej nástennej malbe 14. storočia za ojedinelú. S ohľadom na odkryté nástenné malby v Podunajských Biskupiciach a úvahu o tzv. „Žitnoostrovskej dielni“ ich aj autori príspevku považujú za väzby medzi malbami v uvedených lokalitách prehlbujúcu ikonografickú súvislosť.

Príspevok o nástenných malbách v Kostole sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach je bezpochyby zásadným nielen v poznaní skúmaných

biskupických nástenných malieb, ale aj pre nástenné malby v kostole Reformovanej kresťanskej cirkvi v Šamoríne a Kostola Najsvätejšieho Srdca Ježišovho v Moste pri Bratislave.

Literatúra

CIPOVOVÁ, Miroslava – MEGYEŠI, Peter. Chlieb ako spásonosné závažie. K stredovekej ikonografii Váženia duší. In: ARS, roč. 49, 2016, č. 2, s. 164 – 171.

MEGYEŠI, Peter. „Voda milosti pre tých, ktorí žíznia“. K stredovekej ikonografii Klaňania troch kráľov. In: Pamiatky a múzeá, roč. 68, 2019, č. 2. s. 32 – 38; Megyeši, Peter. The drinking servant in depictions of the Adoration of the Magi. In: The Burlington Magazine 163, 2021, s. 344 – 351.

MEGYEŠI, Peter. Ikonografia svätca na malbe v Thurzovom dome v Banskej Bystrici. In: Pamiatky a múzeá, roč. 63, 2014, č. 1, s. 5 – 9.

MEGYEŠI, Peter. The Landlady from Hell. The Iconography of the Medieval Wall Paintings in Rimavské Brezovo and liptovské Sliače. In: ARS, 54, 2021, č. 2, s. 170 – 177.

MEGYEŠI, Peter – KOBETIČ, Adrián. Stredoveké nástenné malby v Kostole sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach. In: Pavol Pauliny (ed.). Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach vo svetle nových výskumov. Bratislava: PostScriptum 2019, s. 141 – 154.

Farský kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej vo svetle kanonických vizitácií v prvej polovici 20. storočia

Mgr. RADOSLAVA RISTOVSKÁ, PhD.

Katedra histórie FF TU v Trnave

Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

radoslava.ristovska@truni.sk

Situácia v Uhorsku po bitke pri Moháči bola katastrofálna. Dôvodom bola nielen smrť panovníka, ale aj mnohých cirkevných hodnostárov. Nažive zostali najmä nižší duchovní bez potrebného vzdelania a morálky. Tým, že ľud nasledoval kňazov, nebol na tom lepšie. Tak mala aj reformácia otvorenú cestu. Pokiaľ ide o následnú protireformáciu na území Uhorska, jej najväčšími priekopníkmi boli Mikuláš Oláh a po ňom Peter Pázmaň. Bol to práve Mikuláš Oláh, ktorý sa rozhodol rozposlať po svojej diecéze vizitátorov, aby sa na vlastné oči presvedčili o tom, aké cirkevno-náboženské pomery v nej vládnu. Tieto vizitácie sú nesmierne dôležitým svedectvom, ktoré zaznamenáva životy kňazov i veriacich v jednotlivých častiach diecézy v rôznej dobe, pričom však majú oveľa širší význam. Možno z nich spoznať aj hospodárske či národnostné pomery v danom období.¹

Vizitácie sú všestranným prameňom, ktorý je vhodný pre viaceré odbory historickej vedy. Kanonické vizitácie mal právo vykonávať každý biskup na území svojho biskupstva a okrem toho bol povinný každoročne vizitovať aj diecézu alebo jej časť a to tak, aby v priebehu piatich rokov prebehla vizitácia celej diecézy. Súčasťou vizitátora nemal byť veľký sprievod, aby tak nezapríčinili veľké výdavky. Preskúmať sa majú všetky chrámy, kaplnky, oltáre, či iné prostriedky slúžiace bohoslužbám a tiež všetko, čo sa týka viery, mravov, vykonávania obradov, zachovávanie sviatkov a disciplíny. Vizitátor môže pri svojej činnosti kázať, spovedať, skúmať život duchovných, či trestať previnenia. Po ukončení vizitovania spíše vizitátor zápisnicu.²

Počiatky kanonických vizitácií súvisia s návštevami obcí apoštolmi, ktorí takto sledovali náboženský a mravný život obce. Prvé doklady o konaní

¹ BUCKO, Vojtech. *Mikuláš Oláh a jeho doba*. Bratislava : Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1940. s. 11, 114-115.

² KYSELOVÁ, Mária. Kanonické vizitácie na Spiši. In *Slovenská archivistika*, 1983, č. 2, roč. XVIII, s. 111-112.

takýchto návštev máme zo 4. storočia z Byzancie, kedy bol tamojším konštantinopolským patriarchom Gregor (329 – 390). Čo sa týka západnej cirkvi, tu sa objavujú na začiatku 6. storočia. Pokiaľ ide o kanonické vizitácie v našom zmysle slova, stretávame sa s nimi vo Franskej ríši. Kedy presne prišlo ku konaniu kanonických vizitácií na území Uhorska, nevieme. Z obdobia stredoveku sa zachovala len vizitácia Ostrihomskej arcidiecézy z roku 1397.³ V stredovekých nepokojných pomeroch bola súčasťou vizitačného sprievodu aj ochrana svetskej vrchnosti, čiže panovník vydal mandát, ktorým nariadil, aby sa vizitátorom v ich činnosti nerobili žiadne prekážky.⁴ Čo sa týka obdobia 16. storočia, vtedy boli vizitátori, resp. cirkevní hodnostári v mnohých prípadoch k svojim povinnostiam ľahostajní a zanedbávali ich. Zmena nastala až Tridentským koncilom. Ten opätovne zdôraznil povinnosť vizitácií, a to každoročne, v prípade väčších diecéz každé dva roky. Ešte skôr, ako koncilové nariadenia vstúpili do platnosti, ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh nariadil vizitáciu, ktorá sa uskutočnila medzi rokmi 1560 až 1564. Po Oláhovej smrti sa už koncilové nariadenia tak dôsledne nedodržiavali.⁵

Hlavným objektom, ktorý si vizitátor pri svojej návšteve farnosti všímal, bol kostol. Spočiatku boli informácie skôr strohé, postupom času, v závislosti od rozsahu vizitačného protokolu, malo množstvo údajov zväčša stúpajúcu tendenciu. Okrem vonkajšieho vzhľadu kostola a stavu interiéru kládol vizitátor dôraz najmä na materiálové vybavenie chrámu. Čo si vizitátor pri prehliadke interiéru kostola všímal, bola existencia a stav krstiteľnice a voda v nej, starostlivosť o Sviatosť Oltárnu, prítomnosť posvätných olejov a ich uschovanie a v neskoršom období aj existencia a vhodné spovednice umiestnené v kostole. V období raného novoveku sa veriaci zvykli spovedať buď priamo pred oltárom, alebo v sakristii.⁶ Kanonické vizitácie sledovali všetko od cirkevnej organizácie cez stav kostolov a ďalších sakrálnych objektov a cintorínov ležiacich na území jednotlivých farností či výstavbu nových kostolov, ku ktorej dochádzalo práve v priebehu 18. storočia.

³ LOPATKOVÁ, Zuzana. *Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011, s. 42.

⁴ KYSELOVÁ, Kanonické vizitácie na Spiši, s. 113.

⁵ LOPATKOVÁ, *Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí*, 2011, s. 43.

⁶ FIALOVÁ, Ivana. Kanonické vizitácie ako zdroj poznania života farností Šaštínskeho arcidiakonátu v prvej polovici 17. storočia. In *Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile : Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Košice 9. novembra 2006*. Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2007, s. 86-87.

Vizitácie často informujú aj o vplyve dôležitých politických udalostí na stav kostolov a celých farností, takými boli napr. protihabsburské stavovské povstania. Vizitácie sú zdrojom údajov o patrocíniách daných kostolov, či už farských alebo filiálnych. Významným súborom informácií sú aj majetkové pomery sledovaných kostolov, ich pokladnice či samostatne vedené účty. Vďaka príjmom a výdavkom fungovali kostoly ako samostatná ekonomická jednotka. Tie podrobnejšie vizitačné protokoly prinášajú aj detailné informácie k príjmom, napr. z rôznych druhov pozemkov, úrokov, zo zbierok či milodarov, ale aj údaje k výdavkom, ktoré smerovali napr. na údržbu kostola, jeho vybavenie, zadovážanie nových bohoslužobných predmetov, na opravy apod. Samostatnou skupinou boli poznatky o farároch, v niektorých prípadoch skutočne podrobné, o príjmoch a výdavkoch farárov, cennými sú aj informácie o učiteľoch a ich príjmoch a povinnostiach, či všeobecne o farníkoch v danej farnosti.⁷

Čo sa týka kanonických vizitácií Dolnej Krupěj, v rámci 16. storočia bola táto farnosť vizitovaná v rokoch 1561 a 1562. V 17. storočí sa tu konali tri vizitácie, a to v rokoch 1634, 1673 a 1694. V priebehu 18. storočia bola Dolná Krupá spolu so svojou filiálkou Hornou Krupou súčasťou Smolenického dekanátu, ktorý z hľadiska cirkevnej organizácie spadal pod Ostrihomské arcibiskupstvo. Ešte v 16. a 17. storočí bol neskorší Smolenický dekanát súčasťou podstatne väčšieho Podhorského dekanátu, ktorý sa na prelome 17. a 18. storočia organizačne rozdelil na tri samostatné dekanáty, a to Pezinský, Senecký a Smolenický.⁸

Kostol sa v Dolnej Krupěj nachádzal pravdepodobne už okolo roku 1262. Ostrihomský arcibiskup Ján Kanižaj nariadil v roku 1390 preskúmať všetky farnosti bratislavského archidiakonátu.⁹ Okrem iných farností sa tam nachádzala aj farnosť Stredná a Horná Krupá, ale komu bol tento kostol zasvätený a kedy bol postavený, nevieme. Avšak, na základe neskorších vizitácií sa dozvedáme, že v roku 1465 tu bol postavený nový farský kostol zasvätený sv. Ondrejovi, ktorý tu stál až do roku 1807. Vtedy bol zbúraný a na jeho mieste bol postavený terajší kostol, taktiež zasvätený

⁷ LOPATKOVÁ, Zuzana. Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí. In *Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile : Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Košice 9. novembra 2006*. Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2007, s. 141-148.

⁸ LOPATKOVÁ, Zuzana. Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí, 2007, s. 142.

⁹ K spísaniu vizitačnej knihy prišlo potom v roku 1397.

sv. Ondrejovi.¹⁰ Okolo starého kostola sa nachádzal aj cintorín, čo zostalo aj po stavbe nového kostola v 15. storočí.¹¹

Vo vizitácii z roku 1561 sa o Krupej píše: „*Majetok šľachty. V tejto dedine je chrám dosť na spadnutie; strecha chrámu sa dovnútra rúca. Farár Štefan je muž katolík, starý a dobrého života. Sviatosti sa vykonávajú podľa zvyku rímskej cirkvi. Ľud je katolícky.*“¹² Ďalšia vizitácia prebehla už v nasledujúcom roku, kde sa o Krupej hovorí, že je majetkom šľachty. Chrám s cintorínom sú dosť pusté. Ľud je katolícky. Miesto farára je prázdne. Tunajšie sviatosti vykonáva farár z Bohdanoviec.¹³

Vizitáciami sa zaoberali aj dve synody konajúce sa v Trnave, a to v roku 1611 za Františka Forgáča, a v roku 1629 za Petra Pázmaňa. Po Oláhovej vizitácii sa ďalšie vizitácie Ostrihomského arcibiskupstva konali až v roku 1634. Ich realizácia je spojená s Petrom Pázmaňom, hlavnou postavou rekatolizácie na území Uhorska.¹⁴ V roku 1634 bol Smolenický dekanát súčasťou Podhorského dekanátu.¹⁵ Sídлом farnosti bola Dolná Krupá, kým Horná Krupá bola filiálkou. V Dolnej Krupej sa nachádzal vysvätený kostol sv. Ondreja, ktorý však nebol v najlepšom stave, bol špinavý a nevydláždený tehliami. Jedným z dôvodov tohto zlého stavu kostola bolo aj to, že jeho patrónmi boli viacerí šľachtici. Po nariadení vizitátora sa začalo s vedením matriky pokrstených. K tomu bol ešte kostol bez úplného príjmu.¹⁶ Vizitácia v roku 1673 bola nariadená ostrihomským arcibiskupom Jurajom Selepčenim. Vizitačná zápisnica sa však pre filiálku Horná Krupá nezachovala. V sledovanom období mal dolnokrupský kostol sv. Ondreja jediný príjem, keďže nevlastnil žiadne pozemky, a tým bol príjem z výčapu, ktorý bol prenajatý pani Hölziovej.¹⁷ K náročným rokom, ktoré postihli nielen farnosť, ale aj samotný kostol, prišlo počas kuruckých bojov, o čom hovorí vizitačný protokol z roku 1694. Kostol sv. Ondreja bol vypálený, ale

¹⁰ ČAPKOVIČ, Anton Alojz. *Historia domus. Dejiny farnosti Dolná Krupá*. Dolná Krupá, rkp., 1987, s. 3.

¹¹ HUSÁREK, Vojtech. *Krátka história obce Dolná Krupá*. Bratislava: 1958, rkp., s. 2.

¹² BUCKO, Vojtech. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava : Unia, 1939, s. 135.

¹³ BUCKO, *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*, s. 146.

¹⁴ LOPATKOVÁ, *Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí*, 2011, s. 44-45.

¹⁵ Podhorský dekanát = Districtus sub montibus

¹⁶ LOPATKOVÁ, Zuzana. *Kanonické vizitácie severozápadnej časti Podhorského dekanátu v 2. polovici 16. storočia a v 17. storočí*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce; Trnava : Trnavská univerzita, Filozofická fakulta, 2014, s. 45.

¹⁷ LOPATKOVÁ, *Kanonické vizitácie v severozápadnej časti Podhorského dekanátu...*, s. 84, 86.

v čase návštevy vizitátora aj opravený. V roku 1692 bol v ňom postavený nový oltár a pridán nový, veľmi pekný, tretí oltár. Oltáre ale vysvätené nie sú. Okrem oltáru pribudla v kostole aj nová kazateľnica. Oprava bola najbližšie určená pre vežu. V kostole sa nachádzali dva zvony.¹⁸

Pokiaľ ide o 18. storočie, vizitácie Smolenického dekanátu, a teda aj Dolnej Krupej, sa konali v roku 1714 a 1731, potom v roku 1756 a 1761. K ďalšej vizitácii prišlo za vlády Jozefa II. Ide o tzv. batániovské¹⁹ vizitácie, ktoré vznikli medzi rokmi 1781 až 1789, konkrétne, čo sa týka Smolenického dekanátu, vizitácia sa konala v septembri 1782. Tieto vizitácie obsahujú najväčšie množstvo údajov zo všetkých vizitácií. Kostoly vo vizitovaných farnostiach v roku 1714 boli v relatívne dobrom stave, avšak, rôzne opravy boli potrebné. Kostolom postupne pribúdalo aj nové vybavenie, napr. spovednice, lavice, obrazy, či svietniky. Mnohé tieto veci boli darom nielen patrónov kostolov, ale aj rôznych jednotlivcov. Kostol v Dolnej Krupej mal dva zvony. V kostole boli umiestnené štyri oltáre, pričom oltár sv. Ondreja je opravený a ozdobený sochami. Druhý oltár je zasvätený sv. Františkovi Serafinskému, tretí sv. Valentínovi – biskupovi a štvrtý oltár zase Panne Márii. Tamojší chór je drevený a nachádza sa na ňom organ. Po oboch stranách lode sa nachádzajú lavice. Súčasťou tamojšieho cintorína pri kostole je kaplnka. Do krypty patriacej rodine Kemendiovej sa môže za poplatok 12 zlatých dať pochovať ktokoľvek. Farárom bol 25-ročný Štefan Svätójurský²⁰ (Szentgyörgyi).²¹

Kanonická vizitácia z roku 1731 bola nariadená ostrihomským arcibiskupom Imrichom Esterházim. Pred týmto rokom pribudla k dovtedy existujúcim kryptám Kemendiovcov a Korompaiovcov aj ďalšia krypta. Tá bola určená na pochovávanie bližšie nemenovaných šľachticov. V čase tejto vizitácie mal dolnokrupský kostol tri zvony. Pokiaľ ide o patrónov dolno-

¹⁸ LOPATKOVÁ, *Kanonické vizitácie v severozápadnej časti Podhorského dekanátu...*, s. 104-105; ČAPKOVIČ, *Historia domus. Dejiny farnosti Dolná Krupá*, s. 4.

¹⁹ Ostrihomský arcibiskup Jozef Batáni.

²⁰ Štefan Svätójurský (1689 - ?) pochádzal z Unína. Absolvoval štúdium filozofie na Trnavskej univerzite a v Trnave v Seminári sv. Štefana vyštudoval aj teológiu. Od roku 1713 bol dolnokrupským kňazom až do roku 1719. Jeho novým pôsobiskom sa stala Senica. NĚMETHY, Ludovicus. *Series parochiarum et parochorum Archi-dioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV*. Strigonii : Typis Gustavi Buzárovits, 1894, s. 960.

²¹ ČAPKOVIČ, *Historia domus. Dejiny farnosti Dolná Krupá*, s. 4; LOPATKOVÁ, *Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí*, 2011, s. 45, 55-56, 59.

a hornokrupského kostola, tieto oba kostoly mali viacerých pánov.²²

Ďalšie údaje o kostole sú známe z vizitačného protokolu z roku 1756.²³ Z kostolov Smolenického dekanátu bolo v tejto dobe vysvätených len päť farských kostolov, medzi nimi aj ten v Dolnej Krupej. Čo sa týka počtu zvonov, ten v dolnokrupskom kostole stále rástol, keďže v čase vzniku tejto vizitácie tam boli už štyri zvony. Vo farnosti žilo viacero šľachtických rodín a v čase vzniku vizitácie bol najvýznamnejším šľachticom Anton Brunšvik,²⁴ na pozemku ktorého sa nachádzal aj kostol, záhrada a iné kostolu patriace pozemky.²⁵ V dolnokrupskom kostole boli umiestnené tri oltáre, pričom hlavný oltár bol zasvätený sv. Ondrejovi. Na pravej strane bol oltár Nepoškvrnenej Panny Márie a naľavo sa nachádzal oltár sv. Františka Serafínskeho. Súčasťou kostola je drevená krstiteľnica a tiež drevená kazateľnica s prístupom zo sakristie. V kostole sa nachádza aj drevený chór s organom. V kostole je podľa vizitácie 20 lavíc a dve brány. Nad hlavným vchodom je umiestnená veža z kameňa, pokrytá škridlou a v nej sú štyri zvony. Súčasťou kostola sú aj dve krypty. Jedna sa nachádza pod vežou a určená je pre zemanov a druhá v kostole patriaca rodine Kemendiovcov. Okolo kostola sa rozprestiera cintorín ohradený múrom, kde je postavená aj kaplnka sv. Rozálie.²⁶

Už o päť rokov neskôr, v roku 1761, prebehla ďalšia vizitácia. V súvislosti s dolnokrupským kostolom bola výraznejšou zmenou len skutočnosť, že kostol disponoval už len tromi zvonmi. Dolnokrupský kostol bol jedným z tých, ktoré mali udelené odpustky na sviatok ich patrocinia. Okrem toho mal udelené odpustky aj na sviatok zasvätenia kostola. Vo farnosti žilo viacero zemepánov, z ktorých najvýznamnejším bol stále Anton Brunšvik.²⁷ Napriek Brunšvikovmu významnému postaveniu patronátne

²² LOPATKOVÁ, Zuzana. *Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí*. Trnava, s. 93, 96, 98, 100.

²³ Kanonická vizitácia z roku 1756 sa uskutočnila z rozhodnutia ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Čákiho.

²⁴ Anton Brunšvik daroval kostolu mnohé bohoslužobné predmety a usiloval sa pre seba získať aj právo uvedenia farára do farnosti. V obci sa nachádzalo aj brunšvikovské sídlo, v ktorom mal vlastnú kaplnku. V tej sa raz týždenne konala svätá omša. Anton Brunšvik v roku 1749 venoval kostolu monštranciu z pozláteného striebra zdobenú polodrahokamami.

²⁵ LOPATKOVÁ, *Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí*, 2011, s. 143-144. 194.

²⁶ ČAPKOVIČ, *Historia domus. Dejiny farnosti Dolná Krupá*, s. 4.

²⁷ V súkromnom oratóriu Brunšvikovcov sa naďalej mohla, z rozhodnutia biskupa, slúžiť

právo nemal ani on, ani nikto iný, aj keď sa ho už v minulosti snažil získať.²⁸

Posledná vizitácia dolnokrupskej farnosti v rámci 18. storočia prebehla v roku 1782.²⁹ Horná Krupá bola naďalej filiálkou Dolnej Krupěj. Dolnokrupský kostol bol v čase vzniku tejto vizitácie jeden zo štyroch vysvätených v rámci celého dekanátu. Kostol, obklopený ohradeným starým cintorínom,³⁰ je postavený z pevného materiálu, strecha je pokrytá škridlou a je vykladaný kameňom. Pri Kostole sv. Ondreja je tiež uvedené, že mal opäť štyri zvony. Vedľa cintorína sa nachádzala kaplnka sv. Rozálie.³¹

Vizitáciu v roku 1813 vykonal v Dolnej Krupěj 24. júna prepošt a bratislavský arcidekan Ignác Zimáni. Veľký význam má najmä v tom, že prináša cenné informácie ohľadom stavby nového farského kostola, základný kameň ktorého bol z rozhodnutia grófa Jozefa Brunšvika a vtedajšieho farára Jána Köntöša položený 24. augusta 1807. Tu je dôležité spomenúť, že práve plánovanie a príprava na stavbu nového kostola natoľko vyčerpali dovtedajšieho dolnokrupského kňaza Juraja Ujazdovského, že sa v máji 1804 zrieka úradu a z farnosti odchádza. Už vtedy samotný gróf Brunšvik daroval na stavbu kostola čiastku dvetisíc zlatých. K zbúraní starého kostola prichádza na jar alebo v lete roku 1807.³² Nový kostol bol požehnaný na sviatok sv. Ondreja trnavským vikárom Štefanom Hutkayom³³ roku 1809. Pri stavbe nového kostola na začiatku 19. storočia pomáhali aj obyvatelia obce povozmi a ručnými prácami.³⁴ Oproti sakristii bolo postavené oratórium pre rodinu Brunšvikovcov, pod ktorým bola

týždenne jedna svätá omša, avšak, okrem slávnostných sviatkov. Týchto omší sa, okrem samotného pána, mohli zúčastniť aj jeho príbuzní či hostia.

²⁸ LOPATKOVÁ, *Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí*, 2011, s. 244.

²⁹ Jej vykonanie nariadil vtedajší ostrihomský arcibiskup a kardinál Jozef Batáni.

³⁰ V obci sa nachádzal aj ďalší cintorín ohradený priekopou a uzavretý bránou. Otvorený bol 31. marca 1781. Vlastný cintorín mali k dispozícii aj miestni Židia, a to za potokom pri mlyne a v blízkosti kostola mali vlastnú synagógu.

³¹ LOPATKOVÁ, *Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí*, 2011, s. 263-264, 267. ČAPKOVIC, *Historia domus. Dejiny farnosti Dolná Krupá*, s. 5.

³² PETRÁŠ, Stanislav. *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupěj*. Dolná Krupá : OZ Korompa, 2011, s. 12.

³³ Štefan Hutkay (? – 1824) pochádzal z Nitrianskej stolice. V Budíne absolvoval štúdium filozofie a teológie. Ako kaplán pôsobil v Skalici a od roku 1787 bol farárom v Moravskom Svätom Jáne. Od roku 1792 pôsobil ako farár v Malženiciach, pričom od roku 1807 zastával aj funkciu dekana Trnavského dištriktu. Neskôr sa tejto funkcie sám vzdal a od marca 1810 bol kňazom vo Veľkej Mani, kde aj zomrel. NÉMETHY, *Series parochiarium et parochorum Archi-dioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV*, s. 640.

³⁴ HUSÁREK, *Krátka história obce Dolná Krupá*, s. 5.

vybudovaná aj krypta tohto rodu. Druhá krypta, patriaca rodine Mikuláša Odlera, je pod vežou a za poplatok tam mohli byť pochovaní aj iní zemanovia. Veža, pokrytá medeným plechom, bola postavená roku 1810 a jej súčasťou boli štyri zvony. V roku 1811 dal gróf Jozef Brunšvik zhotoviť hlavný oltár s obrazom zomierajúceho Krista. Ostatné obrazy sú taktiež jeho darom. V roku 1812 boli umiestnené vežové hodiny od trnavského hodinára Košťála. Bočný oltár Panny Márie dal zhotoviť Mikuláš Odler v roku 1813. Kostol bol vysvätený biskupom Mikulášom Rauscherom v nedeľu pred sviatkom Narodenia Panny Márie roku 1813. Farárom je spomínaný Ján Köntöš, kaplánom zase Adam Hájek. Pokiaľ ide o kaplnku sv. Rozálie, nik sa o ňu nestará a hrozí jej zánik.³⁵ Už o rok neskôr prebehla ďalšia vizitácia,³⁶ ale keďže Dolná Krupá mala nový kostol, zmeny alebo opravy neboli nutné. Potrebné bolo vybudovať novú farskú budovu.³⁷

Pri vizitácii z roku 1847 zaznamenal vizitátor, že je potrebná oprava strechy na budove kostola v dolnokrupskej farnosti. Zaznamenaná je výstavba novej farskej budovy a v kostole tiež pribudol mramorový pamätník od grófkyni Márie Anny Brunšvikovej, rod. Majténiovej na pamiatku jej syna Augustína a manžela Jozefa Brunšvika, autorom ktorého je sochár Štefan Ferenczy.³⁸ Súčasným dolnokrupským farárom je Anton Knapp. Pre šiestich žobrákov, ktorí sa modliavajú v kostole a pri odlerovskej krypte bola založená odlerovská a holičovská fundácia. Čo sa týka kaplnky sv. Rozálie, už neexistuje a nič sa po nej nezachovalo.³⁹

Počas prvej polovice 20. storočia navštívilo dolnokrupskú farnosť šesť vizitátorov, z návštev ktorých vznikli ucelené vizitačné protokoly.⁴⁰ Prvá zo sledovaných vizitácií bola vo farnosti vykonaná 22. júna 1912. Informácie o kostole zaznamenal vizitátor hneď v úvode vizitácie a časť o kostole patrila k tým najobsiahlejšim, keďže obsahovala až 32 otázok. Tie boli doplnené o viaceré podotázky. Podľa vizitátora bol Kostol sv. Ondreja

³⁵ ČAPKOVIČ, *Historia domus. Dejiny farnosti Dolná Krupá*, s. 5-6.

³⁶ Vizitáciu farnosti vykonal 14. augusta 1814 kapitulný vikár barón Imrich Perényi.

³⁷ ČAPKOVIČ, *Historia domus. Dejiny farnosti Dolná Krupá*, s. 6.

³⁸ Práve tento monument z Dolnej Krupej je kunsthistorikmi považovaný za jeden z najlepších príkladov sepulkrálného umenia na Slovensku. Samotný autor dokonca v roku 1841 dohliadal na osádzanie náhrobku v dolnokrupskom kostole. PETRÁŠ, *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej*, s. 61.

³⁹ ČAPKOVIČ, *Historia domus. Dejiny farnosti Dolná Krupá*, s. 6.

⁴⁰ Vizitácie sa v Dolnej Krupej v priebehu prvej polovice 20. storočia uskutočnili v rokoch 1912, 1927, 1932, 1937, 1941 a 1947.

postavený na mieste staršieho zbúraného kostola, ktorý tam stál 342 rokov. Kostol v čase vykonania nepotreboval žiadnu opravu, čo súviselo s tým, že oprava kostola prebehla v roku 1911,⁴¹ kedy si farníci pripomínali sté výročie od dokončenia farského kostola.⁴² Kostol nemal žiadneho patróna a ako už bolo vyššie spomenuté, zasvätený bol sv. Ondrejovi apoštolovi.⁴³ Farnosť Dolná Krupá mala a dodnes má jednu filiálku, ktorou je Horná Krupá disponujúca vlastným kostolom.

Vizitácia obsahovala aj všeobecné otázky týkajúce sa kostola v Dolnej Krupí, aká je jeho dĺžka, šírka, kapacita, či koľko má zvonov a aké je ďalšie vybavenie kostola. Kostol je dlhý 30 metrov a široký 12 metrov. Disponuje vežou, na ktorej sú umiestnené hodiny. Súčasťou veže boli štyri zvony, z ktorých najväčší vážil 620 libier.⁴⁴ Zvyšné tri zvony už boli o dosť menšie, jeden mal sto libier, druhý 55 libier a posledný, najmenší, len 25 libier. Kým budova kostola je poistená proti požiaru, samotné zvony už poistené proti prasknutiu neboli. Budova kostola a blízka farská budova boli v roku 1912 poistené do výšky 20 800 korún.⁴⁵

Súčasťou vybavenia dolnokrupského farského kostola sú tri oltáre, všetky vybavené krucifixom. Na väčšom oltári je umiestnený obraz Ježiša Krista visiaceho na kríži. Hlavný oltár bol vytvorený podľa návrhu architekta Michaela Pollacka. Maliarom, ktorý v roku 1816⁴⁶ namaľoval výjav Krista na kríži s Máriou Magdalénou a Jánom ako dominantu hlavného oltára je František Kavčíč (Franz Caucig).⁴⁷ Na druhom z oltárov sa nachádza obraz sv. Ondreja apoštola a tretí oltár je opatrený obrazom Blahoslavenej Panny Márie.⁴⁸ Tabernákulum v kostole je nehybné, je čisté, suché a najmä dobre uzavreté. Kľúč od tabernákula je uložený v sakristii.

⁴¹ Známe sú tiež opravy z roku 1856, kedy sa zachoval účet na 300 zlatých za opravu veže. V tomto roku bol tiež vymenený organ. Keďže problémy so zatekaním pretrvávali, k opravám veže prišlo opäť v roku 1861. Opravy strechy kostola a tiež farskej budovy sú známe z rokov 1881 až 1883. PETRÁŠ, *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupí*, s. 39.

⁴² V roku 1911 to boli Chotekovci, ktorí na opravu kostola prispeli najväčšou finančnou čiastkou. Vymaľovaný bol interiér kostola a viedenský maliar Hans Fuchs zrekonštruoval a premaľoval hlavný oltárny obraz. PETRÁŠ, *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupí*, s. 39.

⁴³ Rímskokatolícky farský úrad v Dolnej Krupí (ďalej len RK FÚ DK), Archív, Kanonické vizitácie, 22. jún 1912, bez signatúry, s. 1.

⁴⁴ Jedna libra, resp. jeden funt predstavoval v prvej polovici 19. storočia 0,56 kg.

⁴⁵ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 22. jún 1912, bez signatúry, s. 1.

⁴⁶ Obraz však pravdepodobne vznikol už o niekoľko rokov skôr.

⁴⁷ PETRÁŠ, *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupí*, s. 61.

⁴⁸ Pre viac info o oltároch viď: PETRÁŠ, *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupí*, s. 56-58.

V tabernákule sa okrem monštrancie a cibória⁴⁹ nič iné nenachádzalo. Pred tabernákulom svieti vo dne aj v noci lampa naplnená rastlinným olejom. Súčasťou kostola je aj niekoľko sôch, ako Socha Najsvätejšieho Srdca Ježiša Krista, Socha Presvätej Bohorodičky, Socha Blahoslavenej Panny Márie Lurdskej, sv. Františka Serafínskeho a tiež socha sv. Antona Paduánskeho. V rámci vizitačného protokolu sa vizitátor zaujímal aj o ďalšie predmety nachádzajúce sa v Kostole sv. Ondreja, pričom vo vizitácii stálo, že ak sú tieto predmety vzácne, musia byť vymenované a podrobne opísané. Používajú sa alebo sú starostlivo uchovávané? Dokonca sa objavila aj otázka, či sa v minulosti stalo, že boli niektoré z týchto vzácných kúskov odcudzené. Vzácnym predmetom, ktorý sa v kostole nachádzal, bol jeden ornát, ktorý pochádzal od nemenovaného biskupa a bol ešte z čias Veľkej francúzskej revolúcie.⁵⁰ Vizitátor sa zaujímal aj o ďalšie záležitosti týkajúce sa kostola, ako napr. či sa tu nachádzajú nejaké relikvie svätcov, alebo či kostol užíval nejaké osobitné milosti. Kostol uschováva nemenované a bližšie nešpecifikované relikvie svätcov, ktoré sú opatrené aj autentickými dokladmi.⁵¹ Kostol však nepožíva žiadne špeciálne milosti. Súčasťou farského kostola je aj kazateľnica, pri ktorej vizitátor zaznamenal, že je v dobrom stave.⁵² V chráme sa nachádzajú dve spovedné miesta, jedna spovednica bola umiestnená aj v sakristii a tiež je v kostole organ, ktorý bol v roku 1911 zrenovovaný za sumu 760 korún a kostol je tiež vybavený potrebnými liturgickými knihami. V jednej z otázok sa vizitátor zaujímal o to, či sú v kostole umiestnené skrinky na zbieranie almužny od veriacich, koľko ich je a kto má na starosti kľúče od týchto skriniek. Jedna z takýchto skriniek bola umiestnená pod sochou sv. Antona Paduánskeho, zbierky sa konávajú v určených dňoch a kľúče od týchto skriniek stráži samotný kňaz.⁵³ Samostatná otázka patrila aj ku krstiteľnici. Či bola nádoba

⁴⁹ Cibórium je liturgická nádoba, ktorá slúži k uschovávaniu premenených hostií.

⁵⁰ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 22. jún 1912, bez signatúry, s. 2.

⁵¹ Viacero relikvií je vo farnosti aj v súčasnosti, avšak, nevieme, kedy sa ktorá relikvia do farnosti dostala. Ide napr. o relikvie troch košických mučeníkov, ďalej relikvia jezuitu sv. Alojza z Gonzagy, sv. Pavla z Kríža, či u nás menej známych mučeníkov ako sv. Clarus, sv. Martyrius, sv. Venerandus či pápež sv. Celestín. PETRÁŠ, *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej*, s. 33.

⁵² Kazateľnica = ambona, patrí k pôvodnému zariadeniu kostola a dokončená bola pred rokom 1813. Jej výroba bola financovaná z peňazí, ktoré kostolu odkázala Klára Motková, rod. Šimončíčová. PETRÁŠ, *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej*, s. 59.

⁵³ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 22. jún 1912, bez signatúry, s. 2-3.

z kameňa alebo z cínu, mosadzi alebo bola pocínovaná. Taktiež, či je bezpečne chránená pred prachom. Či je voda slúžiaca na krst čistá a či je krstná voda požehnávaná podľa predpisov. Nádoba, ktorá je súčasťou krstiteľnice⁵⁴ je z mosadze, súčasťou nie je žiadny baldachýn, ale zato sú súčasťou bližšie nešpecifikované nápisy, resp. verše.⁵⁵ Vizitátor sa zaujímal aj o vybavenie sakristie, či sú v nej umiestnené skrinky a truhlice a okrem tohto nábytku sa v nej nachádzalo aj umývadlo s uterákom. Súčasťou bola aj podnožka pre prosiacich a v sakristii sa taktiež nachádzali aj dva z už spomínaných obrazov, a to obraz ukrižovaného Ježiša a tiež obraz Blahoslavenej Panny Márie.⁵⁶

Druhou časťou vizitačného protokolu je jedenásť otázok, ktoré nesú súhrnný názov *O uctievaní Boha*. Vizitátor sa zaujímal, kedy sa v nedeľu a počas sviatkov slávi vo farskom kostole svätá omša, rovnako tak, kedy býva omša slávená počas všedných dní a tiež sa zaujímal o bohoslužby vo filiálnom kostole. V Dolnej Krupej sa svätá omša v nedeľu konávala počas zimy o desiatej hodine, v lete už o deviatej. Počas všedných dní bola omša slávená v zime o 7.30 hod., v lete buď o šiestej alebo o pol siedmej. V Hornej Krupej, v Kostole sv. Mikuláša, ako filiálke dolnokrupskej farnosti, sa počas nedele a vo sviatok slávili sväté omše ako vo farskom kostole a vo všedné dni nebola vymedzená hodina.⁵⁷ Ďalšie časti, ktoré tvorili vizitačný protokol, pojednávali o vysluhovaní sviatostí, o veriacich, o škole, kaplnkách, krížoch a sochách nachádzajúcich sa na území farnosti, ako bola súkromná kaplnka grófa Choteka v dolnokrupskom kaštieli,⁵⁸ či o farských knihách, avšak, tu už nebol priložený kompletný zoznam kníh ako tomu bývalo v starších vizitáciách. Zo všetkých týchto údajov, ktoré boli súčasťou protokolu, je vidieť, že celá vizitácia bola detailne spracovaná.

Ďalšia vizitácia v dolnokrupskej farnosti sa uskutočnila v roku 1927, vizitátorom bol Dr. Pavol Berka.⁵⁹ Farský kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej bol stále vedený, že je bez patróna.⁶⁰ Vizitátor zaznamenal

⁵⁴ Krstiteľnica je ďalším z príkladov klasicistického umenia v Kostole sv. Ondreja. Vznikla medzi rokmi 1811 až 1813. Nádoba má tvar rebrovaného kalicha a je zakrytá plechovou strieškou. PETRÁŠ, *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej*, s. 60.

⁵⁵ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 22. jún 1912, bez signatúry, s. 3.

⁵⁶ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 22. jún 1912, bez signatúry, s. 3-4.

⁵⁷ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 22. jún 1912, bez signatúry, s. 5.

⁵⁸ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 22. jún 1912, bez signatúry, s. 13.

⁵⁹ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 14. december 1927, bez signatúry, s. 18.

⁶⁰ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 14. december 1927, bez signatúry, s. 1.

v protokole⁶¹ podobné údaje ako boli zachytené aj v roku 1912. Zaujímal sa o roky postavenia kostola a či existujú nejaké historické dokumenty z tohto obdobia a danej udalosti. Dokladom sú staré kanonické vizitácie a tiež pamäte. Kostol je postavený v klasicistickom slohu, v ktorom je aj čisto vyzdobený.⁶² Vizitátor Berka sa tiež zaujímal, v akom stave je budova farského kostola zvonku, strecha, steny, brány, okná, veža ako aj kanál. Stav Kostola sv. Ondreja bol dobrý, avšak, strecha v roku 1927 už potrebovala opravu a steny zase vybieliť. Vo vnútri, klenutia, stĺpy, steny či podlaha, bola budova farského kostola v celkom dobrom stave. Vnútorne steny kostola budú už tiež vybielené. Vizitátor zaznamenal opravy a rekonštrukciu kostola z roku 1911, na základe čoho je zrejmé, že po šestnástich rokoch nie sú nejaké väčšie opravy tak naliehavé. Keďže kostol nemá žiadneho patróna, pokiaľ je to možné, o nevyhnutné záležitosti, akými sú aj opravy, sa starajú veriaci.⁶³ Súčasťou vizitačného protokolu boli aj pomerne detailné otázky, ako napr. Či existuje pod kostolom alebo v samotnej budove kostola miesto pre nezasvätených, resp. všedných ľudí. Také v kostole nebolo k dispozícii. Taktiež, či je kostol vysvätený alebo len požehnaný. Kostol sv. Ondreja je vysvätený, o čom existuje aj hodnoverný dokument. Budova farského kostola bola poistená v spoločnosti „Generali“, ale výška poistnej sumy nebola uvedená. Sakristia je suchá, čistá, nachádzajú sa v nej dostatočné veľké skrine, ale bolo by potrebné doplniť vybavenie sakristie o jednu novú skriňu.⁶⁴

Súčasťou vybavenia Kostola sv. Ondreja sú štyri oltáre, z ktorých tri sú opatrené novým kameňom. Všetky časti oltárov sú prenosné, ale keďže sú z masívneho a mramorovaného kameňa, sú pevne umiestnené. Pri oltári Sedembolestnej Panny Márie sa nevysluhujú bohoslužby ani iné obrady, slúži iba k Božiemu hrobu. Ďalšie body sa týkali tabernákula, jeho umiestnenia, vybavenia, či svetla. Svetlo horí nepretržite. Nejde o elektrické svetlo, ale používa sa vždy repkový olej. Vizitátor sa zaujímal o používané sviece, či ide skutočne o voskové sviece a tiež, či sú dodržiavané predpisy, čo sa týka počtu používaných, resp. zapáľovaných sviec. Aké posvätné nádoby sa nachádzajú v kostole, či už ide o kalichy, cibóriá, monštrancie, či sú riadne pozlátené.

⁶¹ Podklad pre zápisnice pre vizitácie z rokov 1927 až 1947 boli rovnaké, boli predtlačné a skladali sa zo štrnástich samostatných častí spolu zo 164 otázok.

⁶² RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 14. december 1927, bez signatúry, s. 3.

⁶³ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 14. december 1927, bez signatúry, s. 3.

⁶⁴ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 14. december 1927, bez signatúry, s. 3.

Posvätné nádoby sú čiastočne zo striebra a čiastočne z medi a sú riadne pozlátené, ich počet ale nie je bližšie špecifikovaný.⁶⁵ Samostatným bodom boli rúcha, či ich je dostatok, či niečo chýba, ale aj, či sú čisté, neporušené, či nie sú roztrhané a aký je ich počet v jednotlivých farbách. Podľa zápisnice nič nechýbalo, rúcha boli čisté a neporušené, v rôznych farbách a ich počet bol dostačujúci. Samotné ornáty boli rozdelené do troch skupín, na kazuly,⁶⁶ pluviály⁶⁷ a dalmatiky.⁶⁸ Pokiaľ ide o kazuly, tých bolo najviac, šesť bielych, tri čierne, päť červených, štyri zelené a tri fialové. Ďalej mali tri biele pluviály, dva čierne, jeden červený a dva fialové pluviály a tiež po dve biele a dve červené dalmatiky.⁶⁹ Nič z posvätnéj výbavy kostola nebolo ani odcudzené, ani predané, či niekomu prenájaté. Súčasťou vybavenia Kostola sv. Ondreja bola aj drevená kazeta chránená kľúčom, v ktorej boli uložené tri sklenené nádoby určené na svätý olej. Krstiteľnica v kostole je z masívneho materiálu, je zdobená, ale nie je chránená kľúčom. Voda používaná v nej sa požehnáva dvakrát ročne podľa predpisov. Vizitátor sa zaujímal aj o spovednicu, organ, chór, či je poriadok na chóre, ale aj, aké sú zvony, koľko ich je, či sú posvätené, alebo aspoň požehnané, alebo či má kňaz nejaké ťažkosti s používaním zvonov. Podľa vizitačného protokolu sú zvony tri a nie sú žiadne problémy s ich používaním.⁷⁰ Pri kostolných zvonoch treba uviesť, že ide o nové zvony, pretože zo štyroch pôvodných zvonov boli tri, okrem umieračika, počas prvej svetovej vojny, konkrétne v rokoch 1914, 1916 a 1917, zhabané, podobne ako aj organové píšťaly a materiál použitý na vojenské účely. Nové zvony boli uliate bratmi Fischerovcami z Trnavy, dodané v roku 1923 a zasvätené Pánu Ježišovi, Panne Márii a sv. Ondrejovi.⁷¹ Nové zvony boli zadovážené z verejnej zbierky, o ktorú sa postaral vtedajší kňaz vo farnosti, Ján Gálik. Posviacku týchto zvonov uskutočnil Dr. Ferdinand Juriga.⁷² V ďalších bodoch sa vizitátor zaujímal o kaplnky a oratóriá na území farnosti, o majetok kostola, o osobu farára, ktorým bol od roku 1913 spomínaný Ján Gálik, narodený

⁶⁵ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 14. december 1927, bez signatúry, s. 4.

⁶⁶ Kazula je vrchné omšové rúcho.

⁶⁷ Pluviál je ťažké ozdobné bohoslužobné rúcho, ktoré má podobu pláňa, vpredu býva zo-päté veľkou sponou.

⁶⁸ Dalmatika je liturgické rúcho diakonov.

⁶⁹ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 14. december 1927, bez signatúry, s. 4.

⁷⁰ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 14. december 1927, bez signatúry, s. 5.

⁷¹ ČAPKOVIČ, *Historia domus. Dejiny farnosti Dolná Krupá*, s. 6-7.

⁷² HUSÁREK, *Krátká história obce Dolná Krupá*, s. 20, 39.

17. decembra 1883.⁷³ Zaujímalá ho tiež farská budova, ktorá bola v dobrom stave, opravu si skôr vyžadovala strecha farskej budovy. Informoval sa aj na jednotlivé sviatosti, či uctievanie Boha.⁷⁴

Nasledovala vizitácia, ktorá sa v dolnokrupskej farnosti uskutočnila v roku 1932, ktorá prináša podobné údaje ako protokol z roku 1927. Kostol sv. Ondreja nebol v tomto období historickou či umeleckou pamiatkou.⁷⁵ Napriek tomu, už v roku 1927 vizitátor Berka videl umeleckú hodnotu budovy kostola, keďže vo vizitácii, okrem iného, zaznamenal: „*Kostol je postavený vo veľmi zriedkavom slohu, tzv. empírovom a v tomto slohu je veľmi čisto vyzdobený. Nakoľko v tom čase, teda začiatkom 19. storočia, nebol vybudovaný žiadny, alebo len niekoľko takých kostolov, možno tvrdiť, že má istú umeleckú cenu.*“⁷⁶ V dobrom stave sa nachádzala budova kostola zvonku, rovnako ako aj strecha, steny, brány, okná, veža či kanál na vodu. Takisto v dobrom stave bol aj interiérový kostol ako stavebné klenby, stĺpy, steny či podlaha kostola. Po roku 1911, kedy prišlo k väčšej rekonštrukcii kostola, bola ďalšia oprava zaznamenaná v roku 1930. Preto nie je v sledovanom roku žiadna oprava urgentná, ak tak, maximálne sa to týkalo strechy.⁷⁷ Keďže kostol nemal žiadneho patróna, o nutné opravy sa starali veriaci, ktorí mali na starosti aj podporu kostola. Kostol nedisponuje žiadnymi bránami alebo oknami, prostredníctvom ktorých bola možná komunikácia s miestnymi obyvateľmi a laikmi. Taktiež sa v kostole, ale ani nikde pod ním nenachádzalo miesto pre nezasvätené osoby. Budova kostola bola aj v tomto období poistená v spoločnosti „Generali“, ale bez uvedenia poisťnej sumy. Sakristia, čo sa týka stavby, suchosti a čistoty, je vhodná a je v nej dostatočný počet skríň.⁷⁸

⁷³ Ján Gálik (1883-1959) bol za kňaza vysvätený v Ostrihome v júni 1908. Už v tom istom roku sa stal kaplánom v Dolnej Krupej a od roku 1913 sa stal tamajším farárom. Od roku 1942 bol aj prísediace diecézneho súdu na biskupskom úrade v Trnave. Po odchode z Krupej v roku 1947 pôsobil krátko v Galante a bol aj biskupským školským komisárom v Sereďi. Na dôchodok sa vrátil do Dolnej Krupej, zomrel v Trnave a pochovaný bol v Dolnej Krupej. PETRÁŠ, *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej*, s. 92.

⁷⁴ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 14. december 1927, bez signatúry, s. 5-18.

⁷⁵ Kultúrnou pamiatkou sa kostol stal až po jeho zapísaní do Štátneho zoznamu nehnuteľných kultúrnych pamiatok na základe rozhodnutia vtedajšej školskej a kultúrnej komisie Okresného národného výboru v Trnave zo dňa 17. septembra 1963.

⁷⁶ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 14. december 1927, bez signatúry, s. 3; PETRÁŠ, *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej*, s. 52.

⁷⁷ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 7. apríl 1932, bez signatúry, s. 3.

⁷⁸ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 7. apríl 1932, bez signatúry, s. 3.

V Kostole sv. Ondreja sa nachádzali štyri prenosné oltáre. Ide o oltár Sv. Kríža, oltár sv. Ondreja, sv. Panny Márie Bolestnej a posledný bol tiež zasvätený Panne Márii, Matke Krista. Vyhotovené boli podľa liturgických zákonov. Všetky štyri sú neporušené a žiadny z nich nie je prekliaty. Najsvätejšia Eucharistia bola umiestnená v samostatnom veľkom oltári. Tabernákulum bolo vo vnútornej časti zahalené bielym hodvábom a okrem cibória a podnosu sa v ňom nič iné nenachádzalo. Nebolo v ňom ani elektrické svetlo. Samotné tabernákulum bolo chránené, rovnako ako kľúč od neho, ktorý bol patrične opatrovaný poverenou osobou. Svetlo horí podľa predpisov nepretržite, avšak, v tomto prípade nebol používaný olej bližšie špecifikovaný. Čo sa týka sviec, tie boli voskové a podľa predpisov sa zapalovalo dvanásť sviec.⁷⁹

Niekoľko otázok v rámci vizitačnej zápisnice sa venovalo aj eucharistickým nádobám. Nádoby boli buď strieborné, alebo medené a všetky boli pozlátené. Vizitátor zaznamenal dva kalichy, dve cibórie a tiež dve pozlátené monštrancie. K dispozícii bol aj dostatočný počet vhodných rúch, ktoré vizitátor stále delil na kazuly,⁸⁰ pluviály⁸¹ a dominikály.⁸² Krstiteľnica umiestnená v kostole je z pevnej, masívnej látky, jej výzdoba je primeraná. Svätená voda býva požehnávaná dvakrát ročne a v krstiteľnici býva svätená voda obnovená vždy podľa potreby. Súčasťou vybavenia kostola boli aj dve spovednice umiestnené na viditeľnom mieste, organ, ktorý prešiel opravou, tri požehnané zvony, s používaním ktorých nemal kňaz žiadne problémy.⁸³ Súčasťou kostola bola aj kaplnka, pri ktorej ale vizitátor neuviedol žiadne bližšie informácie len to, že existovala.⁸⁴ Na území farnosti sa nachádzali ešte dve ďalšie kaplnky. Jednou bola Kaplnka sv. Kríža v kaštieli, ktorá je súkromná, druhá, bližšie nešpecifikovaná kaplnka umiestnená u rehoľníčok v Kláštore sv. Jozefa bola označená ako poloverejná. Obe kaplnky, čo sa týka strechy, vonkajších múrov a tiež interiéru, boli v dobrom stave. Opravy v súvislosti s oboma kaplnkami prebiehali podľa potreby. V prípade, že Kaplnka sv. Kríža v kaštieli alebo kaplnka v Jozefine potrebujú nejakú opravu, zodpovední sú majitelia

⁷⁹ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 7. apríl 1932, bez signatúry, s. 4.

⁸⁰ Známych je šesť bielych, tri čierne, päť červených, štyri zelené a tri fialové kazuly.

⁸¹ Z pluviálov to boli dva čierne, jeden červený a dva fialové.

⁸² Išlo o dva biele a dva červené dominikály.

⁸³ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 7. apríl 1932, bez signatúry, s. 4-5.

⁸⁴ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 7. apríl 1932, bez signatúry, s. 5.

kaštiela, ak ide o kaplnku v kostole, ťarchu nesú veriaci. Kaplnky sú poistené, oltáre v nich nie sú zakryté baldachýnom a kaplnky, rovnako ako oratóriá sú požehnané, o čom existujú aj doklady. Posvätné vybavenie kaplniek je v dobrom stave, je opatrované na vhodnom mieste a je v dostatočnom počte. V kaplnke v Jozefíne sa slávia sväté omše, ani v jednej z kaplniek sa nenachádza krstiteľnica.⁸⁵

Ďalšia vizitácia prebehla vo farnosti už v apríli 1937. V tomto roku prichádza k zavedeniu elektrického osvetlenia v kostole, k čomu zrejme prišlo až po vizitácii, keďže sa to v nej nespomína.⁸⁶ Pokiaľ ide o informácie týkajúce sa farského kostola, takmer všetky boli totožné s vizitačným protokolom z roku 1932, pokiaľ ide roky postavenia kostola, jeho vonkajší aj vnútorný stav, rok poslednej opravy. Budova kostola nepotrebuje žiadnu naliehavú opravu, iba ak vo vnútri. Kostol nemal žiadneho patróna, budova kostola je poistená v spoločnosti Generali, kostol je vysvätený a podľa platných liturgických nariadení sa vo farskom kostole slávi sviatok sv. Ondreja apoštola. Totožné sú aj informácie týkajúce sa sakristie, čo do stavby, čistoty a suchosti. Skrine v sakristii sú tiež dostačujúce, aj keď by sa zišli aj ďalšie.⁸⁷ K žiadnym zmenám neprišlo ani pri svätej výbave kostola, v ktorom sú umiestnené štyri oltáre, neporušené, nie sú prekiate, súhlasia aj všetky údaje týkajúce sa tabernákula, večného svetla, nie je tam elektrické svetlo, ale používa sa olej a zapaluje sa tiež dvanásť voskových sviec. Výbavu kostola dopĺňajú strieborné a medené nádoby, všetky pozlátené. Ide o tri kalichy, dve cibóriá a dve monštrancie. Rovnako tak našiel vizitátor na mieste dostatočný počet čistých, neporušených a najmä neroztrhaných rúch. Z nich bolo 22 kazul,⁸⁸ ďalej sedem pluviálov⁸⁹ a tiež dva biele a dva červené dominikály. K žiadnej zmene neprišlo ani ohľadom krstiteľnice, ktorá bola pevná a s primeranou výzdobou, zabezpečená kľúčom, pričom voda sa v nej menila dvakrát ročne. K dispozícii boli dve spovednice, zreštaurovaný organ,⁹⁰ na chóre bola udržiavaná čistota a poriadok. Súčasťou vybavenia kostola boli ešte tri zvony.⁹¹ Pokiaľ ide

⁸⁵ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 7. apríl 1932, bez signatúry, s. 5-6.

⁸⁶ PETRÁŠ, *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej*, s. 53.

⁸⁷ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 15. apríl 1937, bez signatúry, s. 3.

⁸⁸ Z 22 kazul bolo sedem bielej farby, tri čierne, päť červených, štyri zelené a tri fialové rúcha.

⁸⁹ Tri biele, jeden červený, dva fialové a jeden zelený pluviál.

⁹⁰ Nový organ bol do kostola zabezpečený až v roku 1948.

⁹¹ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 15. apríl 1937, bez signatúry, s. 4-5.

o kaplnky, okrem tej v kaštieli a v kláštore spomína vizitátor aj kaplnku vo filiálnom Kostole sv. Mikuláša v Hornej Krupej.⁹²

Ďalšia návšteva vizitátora v Dolnej Krupej prebehla počas druhej svetovej vojny, v roku 1941. Vizitátorom bol Ambróz Lazík.⁹³ Čo sa týka údajov, len minimálne sa líšia od poslednej vizitácie. Posledná oprava budovy kostola je zaznamenaná z roku 1938, takže v súčasnosti nie je potrebná žiadna urgentná oprava.⁹⁴ Zmenila sa aj poisťna spoločnosť, v ktorej bola budova farského kostola poistená. Kým dovtedy to bola „Generali“, teraz išlo o spoločnosť *Domov a Slovakia*.⁹⁵ Iné zmeny v rámci vizitačného protokolu, čo sa týka budovy farského Kostola sv. Ondreja, nie sú známe.⁹⁶

Posledná zo známych vizitácií z prvej polovice 20. storočia je z 8. septembra 1947 a vizitátorom bol Augustín Raška. Podľa vizitačného protokolu bola budova farského kostola zvnútra v dobrom stave, zvonku si však vyžadovala potrebné opravy. Väčšia oprava kostola bola zaznamenaná naposledy v roku 1938, k drobným opravám prichádzalo každý rok. K zmene prišlo pri poisťovni, v ktorej bol kostol poistený. Išlo o Diecéznu poisťovňu.⁹⁷ V rámci vybavenia farského kostola, bol zaznamenaný zvýšený počet ornátov, konkrétne to bolo 28 kazul,⁹⁸ 15 pluviálov⁹⁹ a tiež šesť dalmatík, a to po dve biele, červené a čierne.¹⁰⁰ Medzi kaplnkami nachádzajúcimi sa v dolnokrupskej farnosti sa už neuvádza Kaplnka sv.

⁹² RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 15. apríl 1937, bez signatúry, s. 5.

⁹³ Ambróz Lazík (1897-1969) – absolvoval bohoslovecké štúdiá v Nitre, od roku 1925 biskupský archívár, kancelár, v rokoch 1936 až 1940 generálny vikár Trnavskej apoštolskej administratúry. Neskôr rektor Kňazského seminára v Bratislave, v júni 1947 menovaný za administrátora Trnavskej apoštolskej administratúry a v júli 1949 titulárnym biskupom appijským, v rokoch 1950-1951 vtedajším režimom izolovaný.

⁹⁴ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 15. október 1941, bez signatúry, s. 3.

⁹⁵ Prvá skutočne slovenská poisťovňa vznikla vo februári 1919 v Žiline a niesla názov *Prvá slovenská poisťujúca spoločnosť, účastnícky spolok v Žiline*. Predsedom správnej rady v tejto poisťovni sa stal Andrej Hlinka. Od začiatku svojej existencie mala problémy s nedostatočným kapitálom, dokonca sa neskôr premenovala na *Slovákia, všeobecná poisťovňa, účastinná spoločnosť*, ktorá však bola postupne, do roku 1929, ovládnutá rakúskou poisťovňou Phönix. Nakoniec sa ale zlúčila s poisťovňou *DOMOV. História poisťovní na Slovensku*. Dostupné online: <https://www.poistenie.sk/poradna/poistovne-na-slovensku> [cit. 9.4.2022].

⁹⁶ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 15. október 1941, bez signatúry, s. 3-6.

⁹⁷ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 8. september 1947, bez signatúry, s. 3.

⁹⁸ Z 28 kazul bol deväť bielych, štyri čierne, šesť červených, päť zelených a štyri fialové.

⁹⁹ Išlo o štyri biele, po tri čierne, červené a fialové a dva zelené pluviály.

¹⁰⁰ RK FÚ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 8. september 1947, bez signatúry, s. 4.

Kríža v kaštieli.¹⁰¹ Kňazom bol stále Ján Gálik. Jeho pôsobenie v Dolnej Krupej sa však práve v roku 1947 skončilo. Z Krupej odišiel do Galanty a na jeho miesto nastúpil ako administrátor Jozef Hrčka.¹⁰²

Kanonické vizitácie sú bohatým zdrojom informácií, ktorých rozsah a interdisciplinarita sú dodnes predmetom výskumu mnohých odborníkov. Dôkazom toho sú aj údaje o farskom kostole v Dolnej Krupej vo svetle vizitácií v období novoveku, primárne vychádzajúc zo šiestich vizitačných zápisníc z prvej polovice 20. storočia.¹⁰³

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Rímskokatolícky farský úrad v Dolnej Krupej, Archív, Kanonické vizitácie, 22. jún 1912, 16 s. bez signatúry.

Rímskokatolícky farský úrad v Dolnej Krupej, Archív, Kanonické vizitácie, 14. december 1927, 18 s. bez signatúry.

Rímskokatolícky farský úrad v Dolnej Krupej, Archív, Kanonické vizitácie, 7. apríl 1932, 18 s. bez signatúry.

Rímskokatolícky farský úrad v Dolnej Krupej, Archív, Kanonické vizitácie, 15. apríl 1937, 18 s. bez signatúry.

Rímskokatolícky farský úrad v Dolnej Krupej, Archív, Kanonické vizitácie, 15. október 1941, 18 s. bez signatúry.

Rímskokatolícky farský úrad v Dolnej Krupej, Archív, Kanonické vizitácie, 8. september 1947, 18 s. bez signatúry.

BUCKO, Vojtech. *Mikuláš Oláh a jeho doba*. Bratislava : Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1940. 227 s.

BUCKO, Vojtech. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava : Unia, 1939, 327 s.

ČAPKOVIČ, Anton Alojz. *Historia domus. Dejiny farnosti Dolná Krupá*. Dolná Krupá, rkp., 1987, 18 s.

¹⁰¹ RK FŮ DK, Archív, Kanonické vizitácie, 8. september 1947, bez signatúry, s. 5.

¹⁰² HUSÁREK, *Krátka história obce Dolná Krupá*, s. 28.

¹⁰³ Štúdia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0451/20 Fenomén hradných panstiev a determinanty ich hospodárskeho vývoja v novoveku.

FIALOVÁ, Ivana. Kanonické vizitácie ako zdroj poznania života farností Šaštínskeho arcidiakonátu v prvej polovici 17. storočia. In *Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile : Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Košice 9. novembra 2006*. Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2007, s. 85-93.

História poisťovní na Slovensku. Dostupné online: <https://www.poistenie.sk/poradna/poistovne-na-slovensku> [cit. 9.4.2022].

HUSÁREK, Vojtech. *Krátka história obce Dolná Krupá*. Bratislava: 1958, rkp., 44 s.

KYSELOVÁ, Mária. Kanonické vizitácie na Spiši. In *Slovenská archivistika*, 1983, č. 2, roč. XVIII, s. 110-128.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí. In *Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile : Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Košice 9. novembra 2006*. Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2007, s. 141-148.

LOPATKOVÁ, Zuzana. *Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011, 381 s. ISBN 978-80-8082-450-1.

LOPATKOVÁ, Zuzana. *Kanonické vizitácie severozápadnej časti Podhorského dekanátu v 2. polovici 16. storočia a v 17. storočí*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce; Trnava : Trnavská univerzita, Filozofická fakulta, 2014, 179 s. ISBN 978-83-7490-740-8.

NÉMETHY, Ludovicus. *Series parchoriarum et parochorum Archi-dioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV. Strigonii* : Typis Gustavi Buzárovits, 1894, 1064 s.

PETRÁŠ, Stanislav. *Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej*. Dolná Krupá : OZ Korompa, 2011, 125 s. ISBN 978-80-970751-0-1.

K dejinám rímskokatolíckeho Kostola Sedembolestnej Panny Márie v Trstíne

Doc. PhDr. ZUZANA LOPATKOVÁ, PhD.

Katedra histórie FF TU v Trnave

Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

zuzana.lopatkova@truni.sk

Stredovekú česko-uhorskú hranicu predstavovala rieka Morava a vnútornú, obrannú hranicu tvorilo pohorie Malých Karpát, ktoré (najmä pri horských prechodoch) strážili skupiny usadených Sikulov alebo Pečenehov. Chotár dnešného Trstína ležal na okraji tzv. konfinia (pohraničného územia), ktoré sa rozkladalo na území terajšieho Záhoria. Práve malokarpatský priesmyk v jeho chotári ako strategicky exponovaný bod, tiež v rámci obrany hraníc nemohol uniknúť pozornosti staromaďarských kmeňov. Strážnou službou tu poverili im príbuzný kmeň Sikulov. Prejavilo sa to na maďarskom charaktere viacerých tunajších miestnych názvov – *Nádasd* - Trstín, *Bükszád* - Buková, *Solymos* - Smolenice. Dobu maďarského prieniku do tejto oblasti môžeme na základe miestneho názvoslovia klásť do obdobia pred 11. storočím.¹ Môžeme predpokladať, že od založenia Trstína táto obec územno-organizačne patrila do veľkej Bratislavskej župy.² Trstín sa nachádzal na významnej tzv. Českej ceste, spájajúcej krajiny českej koruny s Uhorskom. Česká cesta v období stredoveku patrila popri prastarej dunajskej ceste k hlavným komunikáciám na území Slovenska.³ Po celý čas svojej existencie obec

¹ Štúdia je publikovanou verziou správy z archívneho výskumu, ktorý bol súčasťou pamiatkového a dendrochronologického výskumu (Tomáš Kyncl, Dendrolab Brno), v súčinnosti s reštaurátorským výskumom (Peter Koreň, Tomáš Kucman) pod vedením Mgr. Daniely Zacharovej, PhD. v roku 2018. Štúdia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0451/20 Fenomén hradných panstiev a determinanty ich hospodárskeho vývoja v novoveku.

² SEDLÁK, Vincent. Die älteste Besiedlung des Komitates Bratislava. In *Studia Historica Slovaca XVIII*. Bratislava: HÚ SAV, 1994. s. 110. MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 82.

³ Trasa cesty na území dnešného Slovenska smerovala od Budína do Čiech, kde uhorskí králi postupne vybudovali na jej ochranu sieť pevností a chránených priesmykov : Štúrovo (prievoz cez Dunaj) - Dvory nad Žitavou (brod cez Žitavu) - Nové Zámky - Galanta - Sereď (brod cez Váh) - Trnava - Trstín - Buková (horský priesmyk cez Malé Karpaty) - Jablonica - Senica - Holíč - Kátov (brod cez Moravu) a strážnych hradov (Šintava, Ostrý Kameň, Korlátka, Šaštín a Holíč).

Trstín vystupovala úradne pod maďarským názvom Nádaš. Hoci sa Trstín uvádza v písomných prameňoch až koncom 14. storočia, bol nepochybne omnoho staršou obcou, o čom svedčí aj architektonický ráz tunajšieho neskororománskeho kostola. V Trstíne sa v priebehu 14. storočia usadilo aj niekoľko nemeckých rodín. A hoci od novoveku nemáme o nich podrobnejšie správy, aj vďaka nim sa Trstín postupne vyvinul na jedno z najvýznamnejších sídlisk Korlátskeho panstva a stal sa centrom jeho správy.⁴

Napriek nepochybne staršiemu osídleniu obce Trstín zostáva faktom, že najstaršiu známu písomnú zmienku o nej nachádzame až v donačnej listine uhorského kráľa Bela IV. z roku 1256. Touto listinou Belo IV. daroval obec Boleráz trnavským klariskám, a Trstín sa v nej spomína ako starobylá dedina, patriaca do Šintavského panstva.⁵ Starobylosť fary v Trstíne predpokladá aj L. Némethy, ktorý ju nazýva „*antiqua Parochia*“. Na priečelí rímskokatolíckeho kostola Sedembolestnej Panny Márie bol podľa neho ešte koncom 19. storočia viditeľný nápis 1245, ktorý pokladal za rok výstavby kostola.⁶ Bezpečne vieme, že v Trstíne stál už v prvej polovici 13. storočia kamenný kostol. Paradoxne tak ohľadom najstarších dejín obce prichádza k situácii, že dodnes jestvujúci sakrálny objekt je svojím datovaním starší ako najstaršia písomná zmienka o obci. Existencia fary v Trstíne sa nepotvrdila ani v súpise pápežských desiatkov z rokov 1332 až 1337, čo ale ešte nepovažujeme za dôkaz, že neexistovala.⁷ Podľa tzv. baťániovskej kánonickej vizitácie z roku 1782 v tom čase už vyše 400

⁴ SEDLÁK, *Die älteste Besiedlung des komitates Bratislava*, s. 112-113. VARSÍK, Branislav. *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava : Veda vydavateľstva SAV, 1984, s. 171. MAREK, Miloš. *Fontes rerum Slovacarum. Zv. 2. Archivum Familiae Motešickoy. Stredoveké listiny z archívu rodiny Motešickovcov*. Kraków - Trnava, 2010, s. 226, č. 234.

⁵ SEDLÁK, *Die älteste Besiedlung des komitates Bratislava*, s. 112. TIBENSKÝ, Martin. Sídlišťový komplex Boleráz v najstaršom ohraničení. In *Trnava 1211- 2011*. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2011, s. 197-212; TIBENSKÝ, Martin. Sídlišťový komplex Boleráz v najstaršom ohraničení. In *Trnava 1211- 2011*. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2011, s. 197-212. SEDLÁK, Vincent. Šintava v stredoveku. In *Historický zborník 11*. Martin: Matica Slovenská, 2001, č. 1, s. 24 – 25.

⁶ NÉMETHY, Ludovicus. *Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque ad annum MDCCCXCIV*. Esztergom: 1894, s. 136.

⁷ Podľa tohto prameňa najbližšie sídla fár boli v Boleráze (*villa Dominarum*), kde pôsobil farár Peter, a v Suche nad Parnou (*Sokt*), kde pôsobil farár Jakub. *Monumenta Vaticana Slovaciae I. Rationes collectorum pontificiorum in annis 1332 – 1337*. Ed. V. SEDLÁK. Trnava – Rím: Slovenský historický ústav, 2008, s. 15.

Kostol Sedembolestnej Panny Márie v Trstíne

rokov trstínsky farár užíval farské majetky a všetky práva, z ktorých nič nebolo odcudzené, zamenené ani zmenšené.⁸

Trstínsku faru máme však prvýkrát písomne doloženú až v zozname fár známej listiny z roku 1390, ktorá riešila spor o posvätné oleje s bratislavským prepoštom Vavrincom. Spor sa vyriešil tak, že fary patriace do Bratislavského prepoštvstva, a teda aj trstínska fara, mali naďalej dostávať posvätné oleje od farára pri kostole sv. Martina v Bratislave, ktorý ich mal zaobstarávať v Ostrihome. Trstínska fara sa spomína aj o sedem rokov neskôr, v roku 1397, kedy je uvedená v štatútoch Ostrihomskej kapituly pod názvom *Nadas*.⁹ Ako samostatná farnosť sa Trstín spomína aj v ďalšom

⁸ Archív Trnavskej arcidiecézy Trnava, Archidiaconatus Posoniensis, Districtus Szomolanensis, 1782, sign. II. Visitatio canonica Batthyaniana Parochiae Possessionis Nadas.

⁹ PÉTERFFY, C. Sacra consilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata II. Posonii MDCCXLII (1742). Je tu súpis fár Ostrihomskej arcidiecézy z roku 1394, v rámci ktorého sú tu vymenované aj fary, podliehajúce Bratislavskému prepoštvstvu.

Kostol Sedembolestnej Panny Márie v Trstíne - exteriér

historickom dokumente, tentoraz hlásiacom sa do roku 1516. V dokumente jeho autor opisuje stav personálneho obsadenia jednotlivých cirkevných inštitúcií v druhom desaťročí 16. storočia: opátstiev, premonštrátskych prepozitúr, ale i sekulárnych prepozitúr, dekanátov a k nim patriacich fár a napokon fár podľa arcidiakonátov. V Bratislavskom prepoštvstve je medzi farnosťami zaradená aj farnosť *Nadasd*, teda Trstín.¹⁰ Z hľadiska cirkevnej organizácie môžeme teda predpokladať, že Trstín mala vďaka svojmu neskororománskemu kostolu postavenie sídla farnosti minimálne od 14. storočia. Cirkevno-organizačne patrila počas celých svojich dejín Trstín spolu s okolitými farnosťami do Podhorského, resp. v istých obdobiach Smolenického dekanátu, Bratislavského arcidiakonátu a Ostrihomského arcibiskupstva.¹¹

Hájiček je starobylé slovo slovanského pôvodu, predstavujúce malý, zalesnený priestor. Dal pomenovanie aj sakrálnemu objektu, kostolu sv. Petra a Pavla, neskôr Sedembolestnej Panny Márie v Trstíne. „*Colliculo umbroso*“ – tak lesík pomenovala baťániovská kánonická vizitácia farnosti Trstín z roku 1782.¹² Práve táto vizitácia kladie založenie neskororománskeho kostola do roku 1245, čo potvrdzujú aj cirkevné schematizmy z obdobia druhej polovice 19. storočia.¹³ V tom období bol na víťaznom oblúku nápis rímskymi číslicami: MDD XL C V X. Vložené písmená C a X rozširujú datovanie. Aj historik stredovekej architektúry na Slovensku V. Mencl zaradil do svojej práce kostol Sedembolestnej Panny Márie v Hájičku. Podľa jeho mienky architektúra kostola plne zodpovedala datovaniu, pričom predpokladal, že celý Hájiček mohol byť súčasťou väčšieho celku – stredovekého hrádka.¹⁴ Pôvodné patrocínium kostola

¹⁰ Slovenský národný archív v Bratislave, Súkromný archív Bratislavskej kapituly, Cap. K, Fasc. 2, Nr. 4A. Ide o dokument, ktorý poskytuje cenné údaje k cirkevnej organizácii v Uhorsku, a teda aj na území Slovenska. M. Melníková tento dokument publikovala vo svojej štúdii: MELNÍKOVÁ, Marta. O stave cirkevnej organizácie na Slovensku začiatkom 16. storočia. In *Slovenská archivistika*, 30, 2, 1995, s. 127-140.

¹¹ LOPATKOVÁ, Zuzana. Vývoj cirkevnej správy na území neskoršieho Trnavského vikariátu v 16. – 18. storočí. In *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. V. Rábik a kol. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 335-365.

¹² Archív Trnavskej arcidiecézy Trnava, Archidiaconatus Posoniensis, Districtus Szomolanensis, 1782, sign. II. Visitatio canonica Batthyaniensis Parochiae Possessionis Nadas.

¹³ Schematismus hierarchiae ecclesiae Hungaricae item cleri archi-dioecesis Strigoniensis pro anno 1854. Strigonii 1854.

¹⁴ V. Mencl kostol zaradil medzi neskororománske tehlové stavby, rozšírené v južnej časti západného Slovenska a na západnom okraji Žitného ostrova. Kostol v Hájičku priradil

v Hájičku bolo preukázateľne patrocínium sv. Petra a Pavla apoštolov, nebolo teda od začiatku mariánske.

Podľa najstaršej novovekej kánonickej vizitácie farnosti Trstín z roku 1561 sa o kostol spolu s vysluhovaním sviatostí staral kňaz (veľmi starý katolícky kňaz Tomáš) zo Smoleníc. O kostole informuje len to, že jeho výzdoba bola udržiavaná v čistote. Hneď nasledujúci rok, v roku 1562, prebehla v Trstíne ďalšia kánonická vizitácia, ktorá však bola opäť stručná. Uvádza len zemepanských patrónov trstínskeho kostola, ktorými boli Orságovci. Farnosť naďalej nemala vlastného správcu, ale sviatosti tu vysluhoval farár zo Smoleníc.¹⁵

Podľa tzv. pázmaňovskej kánonickej vizitácie Trstín ani v roku 1634 nemal vlastného farára, ale tentoraz prináležal do farnosti Naháč. Vizitátor ohľadom toho zdôraznil, že kostol býval vždy farský. Vizitácia prináša prvú zmienku o patrocíniu kostola; bol zasvätený sv. Petrovi a Pavlovi, apoštolom. O stave kostola sa možno dozvedieť len toľko, že chór bol dosť zničený. Kostolná výbava s bohoslužobnými predmetmi, potrebnými pre obetovanie omše, sa nenachádzala v kostole, ale časť z nej bola u kostolníka, a časť na Smolenickom hrade – zrejme kvôli väčšej bezpečnosti, keďže kostol bol od obce pomerne vzdialený. Z kostolného inventára vizitátor spomenul len oltárny kameň, rituál, ostrihomský a rímsky misál. Cintorínu chýbala ohrada, vizitátor však na vlastné oči videl, ako filialisti z Bíňoviec zväžali kamene na ohradenie cintorína.¹⁶

V druhej polovici 17. storočia bol naďalej v Trstíne jediný sakrálny objekt, a to farský kostol, zasvätený sv. Petrovi a Pavlovi, apoštolom. Kostol mal jediný oltár s oltárnym kameňom. Ani kostol, ani oltár neboli v čase vizitácie (1673) podľa vizitátora posvätené. Inventár bohoslužobných predmetov vyzeral nasledovne: strieborný pozlátený kalich s paténou, strieborný pozlátený pacifikál, strieborné pozlátené cibórium, dva kovové svietniky, dve cínové ampuly s paténou, šesť ornátov, sedem álb, päť

stavebne ku kostolom v Jelke, Štvrtku na Ostrove, Malej Mači či Kostolnej pri Dunaji. MENCL, Václav. *Stredoveká architektúra na Slovensku*. Praha, Prešov 1937.

¹⁵ Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 1, 117 a Lib. 1, 131, Visitatio Praepositurae Poseniensis ex anno 1561, Visitatio Praepositurae Poseniensis ex anno 1562. Tieto kánonické vizitácie publikoval BUCKO, Vojtech. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava, 1937.

¹⁶ Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3., 108, Districtus sub Montibus, Visitatio canonica per anno 1634, Nadas. BEKE, *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616-1637)*, s. 222.

humerálov, tri opasky, dve superpelície, tri ozdobné závesy, sedem tenších a štyri hrubšie obrusy, 21 uterákov, 11 obrusov na oltár, z toho tri hodvábné, štyri korporále, dva malé uteráky, tri štvorcové šatky, dva mešce, osem obrúskov na kalichy, jeden misál, dva rituály, dva maľované obrazy, jedna zástava, dva oltárne kamene, socha Panny Márie s Ježišom, dva zvony, štyri malé zvončeky. Kostol nemal vo svojej pokladnici žiadne financie, avšak farníci mali z nej vypožičanú hotovosť spolu vo výške 350 zlatých. Filiálka Bíňovce nemala vlastný kostol, ale jej obyvatelia navštevovali bohoslužby v trstínskom kostole. Ku kostolným príjmom patrilo polovičný príjem z obecného výčapu od sviatku sv. Michala do sviatku sv. Juraja.¹⁷

Koncom 17. storočia sa posledná kánonická vizitácia farnosti Trstín konala v roku 1694.¹⁸ Vizitátor opísal farský kostol sv. Petra a Pavla, apoštolov nasledovne: „Kostol sa nachádza na vršku mimo dediny, je dobre zastrešený obnovenou strechou, celý so sakristiou klenutý. Oltár má jeden, neposvätený.“ V tomto čase však už kostol slúžil na bohoslužby zriedkavejšie. Vizitácia totiž spomína, že v roku 1690 Adam Xaver Nigrini, komárňanský arcidiacon, kanonik a vtedajší trstínsky farár,¹⁹ dal v centre obce postaviť okrúhlu kaplnku vo forme peknej rotundy, zasvätenú Nepoškvrnenému počatiu Panny Márie. Svätostánok so sviatosťou, ako aj krstná voda boli v čase vizitácie už prenesené do tejto kaplnky, a ako uvádza vizitátor, aj ďalšia bohoslužobná výbava. Veriaci si údajne kaplnku postavili v strede obce kvôli väčšej vzdialenosti farského kostola, a bohoslužby aj sviatosti sa tu už konali častejšie ako vo farskom kostole. Medzi kostolnými príjmami uvádza vizitátor spomínaný výčap, ako aj jednu viničku, ktorú farníci obrábali na kostolné náklady. Farský kostol údajne mával aj príjem z mlyna, koncom 17. storočia však z neho boli už len rozvaliny. V kostolnej pokladnici bola finančná hotovosť 80 zlatých, v dlhoch u farníkov bolo 32 zlatých, u rôznych ľudí, bližšie nešpecifikovaných, 58 zlatých. V tomto čase vyzeral inventár kostolných bohoslužobných predmetov nasledovne: pozlátená medená monštrancia, dva kalichy s paténami, jeden z nich strieborný, druhý medený, oba pozlátené. Ďalej to bol strieborný pozlátený

¹⁷ Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 7., 53. (1673), Districtus sub Montibus, Visitatio canonica per anno 1673, Possessio Nadas, s. 46.

¹⁸ LOPATKOVÁ, Zuzana. *Visitationes canonicae archidiaconatus Posoniensis 1694/1695*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019, s. 74-75.

¹⁹ Adam Xaver Nigrini bol farárom v Trstíne v rokoch 1679 až 1680. NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, s. 136-137.

pacifikál, strieborné pozlátené cibórium, dva cínové džbániky s paténami, ďalej štyri malé zvončeky, dva oltárne kamene, dva misály, jeden rituál, dve zástavy, osem obrúskov na kalichy, dva mešce, štyri korporále, tri šatky, dva purifikatóriá, 17 menších uterákov, štyri obdĺžnikové uteráky, 15 obrusov, štyri ornáty, päť álb, dva opasky, päť humerálov, tri superpelície, tri ozdobné závesy, 11 plachiet na oltár. Vizitátor spomína aj dva zvony (väčší z nich bol v „hornom“ kostole – kostole sv. Petra a Pavla apoštolov, menší v kaplnke).²⁰

Podľa svedectva kánonickej vizitácie farnosti Trstín z roku 1714 bol farský kostol umiestnený na voľnom priestranstve a na peknom vršku, zasvätený sv. Petrovi a Pavlovi apoštolom. Na sviatok patrónov sa tu každoročne konala slávnostná omša. Kostol bol celý klenutý, dosť dlhý a úzky. Mal dva oltáre, hlavný bol zasvätený sv. Petrovi a Pavlovi apoštolom, bez svätostánku so sviatosťou, a bočný Panne Márii Bolesnej. Žiaden z nich nebol posvätený, ako ani celý kostol. Chór bol drevený, maľovaný, s organom so štyrmi mutáciami. Kazateľnica bola drevená, vymaľovaná, lavice vo dvojitom rade. V kostole bol veľký kríž, slúžiaci počas procesií. Svetník bol zavesený v strede kostola. Ďalej na hlavnom oltári boli štyri drevené červené svetníky, dva jednoduché, dva kovové, pripevnené na stene. Veža bola murovaná, s jedným zvonom. Cintorín bol obkolesený murovanou ohradou. Vizitácia uvádza, že sa tu konali bohoslužby v peknom, jasnom počasí v nedele a sviatky; v dňoch bežných i sviatočných daždivých sa konali v kaplnke Nepoškvrneného počatia Panny Márie v centre obce. Príjem kostola sv. Petra a Pavla apoštolov bol nasledovný. Mal jednu viničku s rozlohou štyroch kopáčov, druhú kostolu odstúpil istý dlžník, ktorý mal voči kostolu dlžobu 20 zlatých.²¹ Vinica však neprinášala veľký úžitok, ročne neurodila viac než dve holby vína. Obe kostolné vinice obrábal vinohradník.²² Kostol začiatkom 18. storočia vlastnil aj dve

²⁰ Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 8., 87. (1694), Districtus sub Montibus, Visitatio canonica per anno 1694, Pagus Nadas, s. 61.

²¹ Vizitácia z roku 1731 uvádza, že vinicu daroval kostolu farník Matej Šenkarovič a bola oslobodená od pozemkovej dane.

²² Viac sa témou vinohradníctva vo svojom výskume zaoberá Mgr. Michal Franko, PhD. FRANKO, Michal. *Malokarpatské vinohradnícke poriadky*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, 2021, 212 s. ISBN 978-80-568-0426-1; FRANKO, Michal. Právo výčapu vína v Malokarpatskej oblasti. In *Historika*. Pezinok : Oz Museum Vinorum, 2019, s. 21-24; FRANKO, Michal. Výčap vína v minulosti. In *Vinič a víno*. Roč. 21, č. 1 (2021), s. 26-29.

polia; jedno mu odkázal roľník Andrej Sliegl z Biňoviec, s rozlohou šesť bratislavských meríc, druhé *Pod Holým vrchom*, s rozlohou jednej merice, ktoré obrábal trstínsky učiteľ. Okrem toho farskému kostolu patrilo naďalej príjem z výčapu obce od sviatku sv. Michala až do sviatku sv. Juraja, ktorý predstavoval sumu 50 zlatých. Kostol mal v čase tejto vizitácie finančnú hotovosť 51 zlatých. Dlhý vo výške 200 zlatých voči kostolu zanechal farár Juraj Imrich Bokroš²³, ktorý údajne pri odchode z trstínskej farnosti do Malohontskej stolice z kostolnej pokladnice bez vedomia farníkov aj kostolníkov vzal so sebou túto sumu. Ďalšie dlhy viacerých farníkov voči kostolu predstavovali spolu u jednotlivých osôb, zaznačených v kostolnej knihe, sumu 157 zlatých a 8 denárov.²⁴

Kánonická vizitácia farnosti Trstín z roku 1731 charakterizuje kostol sv. Petra a Pavla apoštolov nasledovne: „Je ďalej od obce, na kopci, smerom k tónistému miestu, starobyľý, neposvätený. Slávnosti slávi na svoj titulárny sviatok. Je celý klenutý, opravovaný v roku 1709. Hlavný oltár je zasvätený sv. Petrovi a Pavlovi apoštolom s ich sochami v strede, po bokoch sú ďalšie bočné sochy. Vo svätostánku nebola uložená sviatosť a v kostole nebola ani krstná voda, naďalej sú v kaplnke Nepoškvrneného počatia Panny Márie, ktorá sa nachádza v strede obce. Druhý oltár je menší, na strane Evanjelia, je tu kríž Krista Pána so sochou Panny Márie Bolestnej. Oba oltáre sú vybavené obrusmi a ostatnými potrebnými predmetmi. Lavice sú v dvojitom rade. Chór je drevený, maľovaný, s organom so štyrmi mutáciami. Veža je celá murovaná, v tvare kužela, s jedným pozeňnaným zvonom, odliatym v roku 1580. Strecha je zo šindľa.“ Vizitátor spomína aj kostolnú kryptu, ale v tej súvislosti, že nikto za ňu neplatil poplatok. Cintorín mal murovanú ohradu, v jednej časti poškodenú. Niekedy v 20. rokoch 18. storočia farníci postavili kostnicu, pokrytú šindľovou strechou. Stav kostolného majetku bol nasledovný. Naďalej mal dve malé viničky, dve polia²⁵ a tiež príjem z výčapu obce od sviatku sv. Michala až do sviatku sv. Juraja. Dlhý voči farskému kostolu sa zvýšili na sumu 206 zlatých a 37 denárov, ktoré sa mal

²³ V Trstíne bol Juraj Imrich Bokroš farárom v období od 25. apríla 1703 do roku 1706. NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, s. 137-138.

²⁴ Primási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 16., 495 (1714), Districtus Szomolanensis, Visitatio canonica Parochiae Nadasiensis per anno 1714.

²⁵ Jedno z polí obrábali dva roky po sebe Trstínčania (vrátane hnojenia a všetkých potrebných prác, žatvy a zväžania), a ďalší rok Biňovčania. Celý zisk z poľa patrilo farskému kostolu. Druhé kostolné pole obrábal a užíval učiteľ.

podľa vizitátora snažiť vymáhať farár s pomocou majiteľov panstva. Okrem týchto dlhov bola v kostolnej pokladnici hotovosť 534 zlatých a 21 denárov. Pokladnica kvôli vzdialenosti kostola, a teda nebezpečeniu vylúpenia bola uložená u zemepána Ladislava Korlátskeho.²⁶

Podľa kánonickej vizitácie farnosti Trstín z roku 1756 bola výbava bohoslužobných predmetov pre kostol a kaplnku spoločná. Patrili do nej dve monštrancie, jedna z nich veľmi cenná, elegantná strieborná a pozlátená, obstaraná na vlastné náklady Augustínom Masarovičom, trstínskym rodákom a pobeďimským farárom. Ďalšia bohoslužobná výbava: druhá monštrancia medená pozlátená, jedno cibórium pozlátené s pokrievkou, dva strieborné pozlátené kalichy (z nich väčší daroval tiež A. Masarovič s tromi paténami), ďalej nádoby pre sviatosť pre zaopatrovanie chorých, strieborný pozlátený pacifikál, kadidlo, štyri sklenené džbániky, osem hodvábnych ornátov rôznych farieb, šesť štól, šesť manipulov, štyri opasky, šesť álb, desať humerálov, dva kvadráty, päť superpelícií, 11 korporálov, 19 purifikatórií, deväť mešcov, 11 šatiek, deväť obrúskov na kalichy, dva misály, dva rituály (jeden nový, jeden starobyľý), dve väčšie zástavy, dve menšie hodvábné zástavy, dva väčšie kríže náboženského bratstva na procesie, socha Panny Márie, obraz Ježiša bez vonkajšieho rámu, dva obrúsky, tri ozdobné závesy na oltár, deväť väčších a päť menších obrusov, baldachýn, štyri zvončeky a 10 kovových svietnikov.²⁷ Naďalej mal farský kostol dve malé viničky, dve polia a tiež príjem z výčapu obce od sviatku sv. Michala až do sviatku sv. Juraja.²⁸ Ročne zo spomenutých polí, viníc a iných zdrojov plynul zisk okolo 5 zlatých a 50 denárov, z mešcových zbierok okolo 12 zlatých, z peňažných trestov asi jeden zlatý, z výčapu okolo 25 zlatých, z úroku fundácie kostola (1000 zlatých) 60 zlatých, z úroku inej fundácie (150 zlatých) suma 9 zlatých, z úroku ďalšej fundácie (200

²⁶ Archív Trnavskej arcidiecézy Trnava, Archidiaconatus Posoniensis, Districtus Szomolanensis, 1731, sign. I./1., Visitatio canonica Parochiae Nadasiensis.

²⁷ Archív Trnavskej arcidiecézy Trnava, Archidiaconatus Posoniensis, Districtus Szomolanensis, 1756, sign. I./2, Possessio Nadas, s. 704.

²⁸ Jedno z polí bolo v lokalite „Pod Srnu horu“, prvé jutro susedilo s poľami Štefana Petroviča a zdola Michala Blaškoviča. Druhé jutro susedilo zhora s poľom Jána Gréča, zdola Andreja Medoviča. V druhej oračke boli dve polia na mieste „Za bahencom“, susedilo zhora s poľom Martina Ocereka, zdola Michala Petroviča. Vinice mal kostol na podhorí, zvanom „Stare hory“. Prvá z nich susedila s vinicou zhora Jána Mnichoviča, zdola remeselníka Martina Jakubca. Druhá vinica susedila zhora s vinicou vdovy Michala Rumánka, zdola Michala Vavrika.

Kostol Sedembolestnej Panny Márie v Trstíne - interiér

zlatých) suma 12 zlatých. Farský kostol mal v tomto čase finančnú hotovosť 244 zlatých a 27 denárov a zakúpených 41 holieb vína. Pasívne dlhy kostol nemal žiadne.²⁹ Zemepanské a patronátne právo mali vlastníci Korlátskeho panstva baróni Pongrácovci, a Juliana Otlíková, vdova po Ladislavovi Korlátskom. Vizitátor spomína aj pustovňu v Hájičku pri farskom kostole, ktorú založil Jozef Pongrác pre jedného pustovníka. K pustovni získal aj

²⁹ Juraj Hruškovič bol farárom v Trstíne v rokoch 1751 až 1759. NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, s. 136-137.

právo usporiadať zbierky na jedlo. Zaviazal sa zabezpečiť pustovníkovi primerané živobytie so záväzkom piatich omší týždenne, slúžených na jeho úmysel.

Veľmi zaujímavé a možno povedať unikátne informácie prináša kánonická vizitácia farnosti Trstín z roku 1761.³⁰ Je to najstaršia kánonická vizitácia, ktorá v obci spomína dva kostoly: starší, pôvodne farský, mimo obce, a novší, údajne so začiatkom výstavby v roku 1757.³¹ O pôvodne farskom, neskororománskom kostole vizitátor píše, že stojí mimo dediny na vršku, je vzdialenejší od obce, kto a kedy ho postavil, síce nevedel, ale uviedol, že kostol bol požehnaný a zasvätený pamiatke sv. Petra a Pavla apoštolov. Kostol bol podľa vyjadrenia vizitátora v dezolátnom stave; opravu potrebovala najmä strecha, ktorú prisľúbil opraviť zemepán Ján Pongráč na vlastné náklady. Starý kostol mal udelené úplné odpustky v deň patrocínia sv. Petra a Pavla apoštolov, nový kostol ešte v tomto čase nemal odpustky. Dos mali oba kostoly spoločný: k polovičnému zisku z výčapu pribudla najmä fundácia vo výške 1000 zlatých, ktorými zemepáni dotovali nový kostol.³² Z úroku tejto sumy mal kostol ročne 60 zlatých. Oba kostoly mali spoločnú, dostatočnú bohoslužobnú výbavu. Kánonická vizitácia z roku 1761 nám prináša aj podrobné svedectvo o pustovni v Hájičku. Pustovňa

³⁰ Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 88., 78. (1761), Districtus Szomolanensis, Visitatio canonica per anno 1761, Parochia Nadas.

³¹ Hneď na začiatku výstavby sa veža spolu s klenutou lodou nečakane kvôli trhline zrútila. Výstavba kostola prebiehala v rokoch 1753 až 1763, za pôsobenia farárov Juraja Hruškoviča a Jána Čecha. Výdavky na výstavbu kostola boli hradené nasledovne. Ručnými prácami a povozmi prispeli obyvatelia Trstína, sčasti aj filiálky Biňoviec. Ďalej bola výstavba financovaná z kostolnej pokladnice sumou 3230 zlatých a 76 denárov. Na vyhotovenie oltára poskytla zemepánka Juliana Otlíková, vdova po Ladislavovi Korlátskom finančnú hotovosť 1667 zlatých a 21 a ¼ denára. Svojou desaťročnou prácou pre panstvo aj poddaní z Rozbehov prispeli k výstavbe kostola. Pozemok pod kostolom predtým využívali poddaní, ale zemepán im namiesto neho pridelil pozemky na inom mieste. Archív Trnavskej arcidiecézy Trnava, Archidiaconatus Posoniensis, Districtus Szomolanensis, 1782, sign. II. Visitatio canonica Batthyaniana Parochiae Possessionis Nadas.

³² So zemepánmi sa môžeme stretnúť aj v súvislosti s ďalšími kostolmi. Ako príklad môžeme uviesť Kostol sv. Ondreja v Dolnej Krupej, kde medzi najvýznamnejších zemepánov patrili Brunšvikovci a neskôr sa o patronátne právo uchádzali aj Chotekovci, ktorí sa zaslúžili aj o rozsiahlu prestavbu tamojšieho farského kostola v roku 1911. RISTOVSKÁ, Radoslava. Brunšvikovci a ich život v Dolnej Krupej. In *Historické rozhľady*. Kraków : Wydawnictwo i Drukarnia Towarzystwo Slowaków w Polsce, 2012, s. 56.; RISTOVSKÁ, Radoslava. Rudolf Chotek I. a rod Chotekovcov v Dolnej Krupej. In *Studia doctoralia Tyrnaviensia*, Kraków : Towarzystwo Slowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012, s. 189.

bola vzdialená od dediny $\frac{1}{4}$ hodiny cesty, ďaleko od domov ľudí, veľmi zriedkavo navštevovaná. Podľa svedectva vizitácie sa nachádzala v lesíku pri starom kostole, postavená bola na základe rozhodnutia vikára v roku 1755 barónom Jozefom Pongrácom. Ten sa zaviazal poskytovať živobytie pustovníkovi, v čase vizitácie jednému, ktoré spočívalo v poskytovaní potravín, teda obilia, mäsa, masla, a strukovín v ročnej hodnote 46 zlatých a 64 denárov. Ďalej pustovník okrem potrebných vecí k živobytiu dostával od panstva na odev 15 zlatých ročne, so záväzkom slúžiť na úmysel fundátora každý týždeň štyri omše. Na žobranie milodarov pustovník nechodil, ale spolu s bratom Laciom žil zo spomenutého príjmu. Pustovníkom bol Fidelis Tonner, mal 32 rokov, bol absolventom filozofie v Trnave a morálnej teológie. Vizitátor ho označil ako muža príkladných mravov, v roku 1750 v Trnave autoritou vikára bol odetý do spoločného odevu pustovníkov. Za presbytera bol ordinovaný v roku 1754. Hovoril po nemecky, maďarsky aj slovensky. Jeho priateľ, brat Laci Marianus mal 56 rokov, bol Nemec, bez vzdelania.

Ako sme už uviedli vyššie, najbohatšie údaje o farskom kostole nám prináša tzv. baťániovská kánonická vizitácia trstínskej farnosti z roku 1782. Románsky kostol tu vizitátor nazval ako „vonkajší.“ Vizitácia opakuje údaje starších vizitačných zápisníc, totiž, že kostol je zasvätený pamiatke sv. Petra a Pavla apoštolov, už v roku 1245 postavený, ako oznamoval aj nápis. Za čias vtedajšieho farára Antona Foriša³³ bola v kostole uskutočnená posledná výzdoba a renovácia. O jeho výzore a vybavení vizitátor uviedol nasledovné: „... (kostol) celý je z neopracovaného kameňa, vnútri na spôsob gotickej formy, má štyri štvoruholníkové podobné okná, strechu vykladanú pálenými tehliami, chór vymaľovaný drevený, podobne ako aj kazateľnica, rozšírený. Oltár je tu jediný, drevený, rôznymi farbami farbený, v ktorého strede pod sklom v ráme je socha Bolestnej Panny Márie, hodvábnym rúchom ozdobená. Sakristia je suchá a klenutá, ale značne tmavá. Svätostánok je spolu s loďou klenutý, dlhý dve a $\frac{1}{2}$ siah, vysoký tri siah. Loď je dlhá štyri a $\frac{1}{2}$ siah, široká tri a $\frac{1}{4}$ siah. Pri vchode do lode je uzavretá krypta rodiny Pongrácovcov. Je tu osem lavíc z mäkkého dreva. Kostolné brány sú dve, jedna pod vežou, druhá v strede lode, obe sú opatrené pevnou zámkom. Veža sa vypína nad strechou, je z pálených

³³ Anton Foriš bol v Trstíne správcom farnosti v rokoch 1776 až 1798. NĚMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, s. 136-137.

škridlíc a kameňa, má štyri okná. Ukončuje sa v tvare kužela, v ktorej je zvonček s váhou 17 libier. Neďaleko od kostola je kamenná murovaná kostnica.“ Podľa kostolného účtu z roku 1779, podpísaného farárom Antonom Forišom, sa z kostolných financií zaplatila oprava okien (suma štyri zlaté a 75 denárov), ďalej dverí do veže a závora a jej osadenie (suma šesť zlatých a 50 denárov), povrazy na zvon (za jeden zlatý a 50 denárov), kľúče na kostolnú bránu a oprava svätostánku so sviatostou (dva zlaté a 25 denárov). Spoločnú výbavu oboch kostolov, ktorá bola v čase vizitácie uložená v sakristii farského kostola, uvádzame v nasledovnej tabuľke:

Tab. č. 1. Inventár oboch trstínskych kostolov z roku 1782

Vybavenie kostola	Počet kusov
Strieborná pozlátená monštrancia	1
Medená monštrancia (starobylá)	1
Strieborné lampáše	2
Cínové lampáše	2
Strieborné pozlátené kalichy	3
Strieborné pozlátené kríže	7
Čierne ornáty	3
Ornáty rôznych farieb	10
Kadidlo	1
Starobylé kadidlo	1
Nádoby	3
Škatuľky	2
Sklenené džbániky	8
Miska cínová	1
Miska hlinená	3
Cínové svietniky	3
Drevené svietniky	12
Ozdobný záves	1

Kánonické tabuľky	12
Hodvábne zástavy	6
Hodvábny baldachýn	1
Malé misky	6
Humerál	1
Plášte rôznych farieb	2
Vesty pre miništrantov	2
Lampáše pred Sviatosťou oltárnou	2
Soška Vzkriesenia	1
Cínové svietniky	3
Sošky rôznych anjelov a svätých	11
Malé zvončeky pri oltári	3
Kovová nádoba na svätenú vodu	1
Cínové nádoby na svätenú vodu	2
Kropenička (nová a starobylá)	2
Zelené obrusy	2
Skrinky na veci	2
Strieborné škatuľky	1
Hodvábne šatky	3
Poháre	5
Plachty	2
Korporále	11
Purifikatóriá	21
Opasky	3
Utierky	3
Obrazy	10
Sklenený rám	1

Podľa spomínanej vizitácie z roku 1782 sa v tomto kostole slávila omša len raz do mesiaca, v každý deň prosebných dní, a v deň patrocínia,

ktorým bola - po prvýkrát explicitne uvedená v historickom prameni - Sedembolestná Panna Mária. Vizitácia prináša cenný údaj aj k bližšiemu okoliu kostolíka – podľa jej znenia sa jeden obývaný dom nachádzal aj na Tónistom vršku (dnešný Hájiček) práve pri kostole Sedembolestnej Panny Márie, žili v ňom dvaja dospelí so šiestimi deťmi. Oba trstínske kostoly mali spoločný majetok. Patrila k nemu fundácia zemepánky Juliany Otlíkovej, vdovy po Ladislavovi Korlátskom,³⁴ ďalej polovica zisku z obecného výčapu od sviatku sv. Michala do sviatku sv. Juraja, dve malé vinice a polia, mešcová zbierka, zisk z poručení zomrelých a z peňažných pokút.³⁵ Aktuálny stav kostolnej pokladnice bol v čase vizitácie v roku 1782: v hotovosti 113 zlatých a 58 denárov, v kapitáloch 1500 zlatých, v dlhoch 199 zlatých a 39 denárov.

Po výstavbe a posvätení kostola v centre obce sa tak kostol Sedembolestnej Panny Márie v Hájičku stal pútnickým mariánskym miestom. Poloha kostola na strategickej ceste, v podstate na križovatke ciest, z ktorej treba osobitne vyzdvihnúť cestu, smerujúcu od Trnavy cez malokarpatský priesmyk na Moravu a do Čiech, bola atraktívna ako zastávka pre veriacich, navštevujúcich púte v Šaštíne. Koncom 18. storočia bol trstínsky kostol v Hájičku vystavený početným návštevám veriacich zo širokého

³⁴ Darovacia listina o kapitálovej sume bola uložená u grófky Evy Korlátskej, manželky Imricha Bošániho, suma bola prenajatá s úrokom 5%. Listina je prepísaná v dokumentoch, pripojených ku kánonickej vizitácii farnosti. Archív Trnavskej arcidiecézy Trnava, Archidiaconatus Posoniensis, Districtus Szomolanensis, 1782, sign. II. Visitatio canonica Batthyanyana Parochiae Possessionis Nadas, Documenta.

³⁵ Polovicu zisku z výčapu dediny od sviatku sv. Michala do sviatku sv. Juraja pre kostol označil vizitátor za „prastaré a nerušené užívanie.“ Dve malé kostolné viničky sa nachádzali v chotárnej časti *Staré hory*. Obe mali rozlohu troch kopáčov, avšak boli neúrodné, a preto na rozkaz vikára ponúknuté na predaj. Žiaden kupec sa však nenašiel, preto, aby ďalej nebola robená škoda kostolu, obrábal ich farník Ján Tomanovič za polovicu zisku z úrody, čo činilo sotva polovičnú holbu. Kostolné polia boli v troch oračkách s rozlohou päť jutár. V prvej oračke bolo pole na odbočke *Pod srnou horou*, veľké tri bratislavské merice, blízko od neho smerom na východ druhé pole, veľké ½ bratislavskej merice. V druhej oračke boli dve polia spolu o rozlohe dvoch jutár v časti *Za bahencom*. V tretej oračke bolo kostolné pole cez *Holý vrch* osamotené uprostred lesov, preto bolo vystavené škode a tiež veľmi neúrodné. Polia boli prenajaté farníkom za ročný census jeden zlatý minimálne od polovice 18. storočia. Fundáciu 100 zlatých odkázal kostolu Michal Masarovič, z úroku tejto sumy sa mal udržiavať oltár Nepoškvrneného počatia Panny Márie. Suma bola uložená u šľachtica Martina Šimončiča z Hornej Krupej na 6% úrok. Zo iniciatívy farára Antona Foriša sa v Trstíne uskutočnila zbierka, ktorá vyniesla 400 zlatých. Táto suma bola na 5% úrok tiež uložená u Evy Korlátskej. Archív Trnavskej arcidiecézy Trnava, Archidiaconatus Posoniensis, Districtus Szomolanensis, 1782, sign. II. Visitatio canonica Batthyanyana Parochiae Possessionis Nadas, Documenta.

okolía kvôli údajným zázračným uzdraveniam chorých pred sochou Sedembolestnej Panny Márie. V roku 1793 preto prebiehalo v trstínskej farnosti vyšetrovanie cirkevnou vrchnosťou, ktorá údajné uskutočnené zázraky neuznala. Podľa záznamov vtedajšieho trstínského farára Antona Foriša bolo uzdravených, v zozname menovaných 14, a v skutočnosti oveľa viac, pretože za uvedenými menami nasledovala značka atď. Vyšetrovanie nariadil trnavský arcibiskupský vikár Jozef Vilt dňa 28. septembra 1793, kedy listom nariadil dekanovi Smolenického dekanátu a súčasne veľkobrestovanskému farárovi Martinovi Palšovičovi, aby na základe vyšetrovania preskúmal údajné zázračné skutky. Forišovo svedectvo je nasledovné: „...*Nenie na uverenie, kolko nezdravých chodí teraz na toto miesto, a to nielen z ľudí jednoduchých, ale i zo vzdelaných tried zemanských a veľmožských, ktorí dôverne vzdychajú pred sochou marianskou na oltári a na znak dôvery svojej sviece a iné sľubné a poďakovné dary, jako i peniaze obetujú.*“ Arcibiskupský vikár listom z dňa 12. októbra 1793 oznámil A. Forišovi, že na predošlom zasadnutí Sv. stolice sa zázraky nepreukázali ako pravé, a preto sa má uskutočniť nové vyšetrovanie. Dovtedy nariadil farárovi kostol zavrieť a neslúžiť v ňom bohoslužby. Ďalším vyšetrovaním boli poverení dekan Martin Palšovič a dolnodubovský farár Jozef Ignác Bajza v dňoch 23. až 24. októbra 1793. Už 7. januára 1794 podal arcibiskupský vikár správu o výsledkoch vyšetrovania ostrihomskému arcibiskupovi a kardinálovi Jozefovi Baťanimu, podľa ktorej boli zázraky nepravdivé a predostrel návrh, aby sa kostol zatvoril a spomínaná socha bola odvezená do Trnavy. Dňa 23. januára 1794 arcibiskup J. Baťáni nariadil, aby trstínsky farár a ani okolití kňazi nekonali bohoslužby v kostole, a zároveň aby ľud poučali o tom, že zázraky sa v kostole nekonajú. Ak by sa i napriek tomu veriaci pri kostole a v samotnom kostole zhromažďovali vo veľkých počtoch, vyjadril dokonca radikálny návrh : kostol zbúrať. Na základe tohto nariadenia prikázal arcibiskupský vikár trstínskemu farárovi A. Forišovi, aby sochu previezol do Trnavy. To sa aj napokon realizovalo a farár tajne sochu odviezol do Trnavy, kde bola vystavená v terajšej bazilike sv. Mikuláša v Trnave, v kaplnke sv. Michala.³⁶

Ďalšie kánonické vizitácie farnosti Trstín sú už na podrobnejšie údaje o kostole Sedembolestnej Panny Márie veľmi skúpe. V centre pozornosti vizitátorov v roku 1802, 1847 a 1912 stojí predovšetkým nový farský kostol

³⁶ KOLLÁR, Martin. *Nádaš*. Odtisk z „Tovaryšstva II.“, Ružomberok, 1895, s. 5-7.

sv. Petra a Pavla apoštolov v centre obce, jeho interiér aj exteriér. O kostole v Hájičku nachádzame len veľmi strohé zmienky – krátke poznámky o jeho stave, najmä v súvislosti s cintorínom, ktorý ho obkolesoval, či opakujúce sa základné údaje zo starších vizitácií, predovšetkým tých z obdobia druhej polovice 18. storočia. Napríklad kánonická vizitácia trstínskej farnosti z roku 1847 spomína kostol, zasvätený Panne Márii, v súvislosti s tým, že v jeho blízkosti sa nachádzali dva cintoríny – jeden nový, cholerský, a druhý starý, rozprestierajúci sa priamo okolo kostola.³⁷ Zaujímavý je údaj miestneho kaplána Juraja Holčeka³⁸ z roku 1846, publikovaný v Orlovi tatranskom, kde píše o posvätnom mieste v Hájičku: „*už pohania otcovia naši v starožitnej tejto dubine a v hájoch ctili mocného Perúna.*“ Kánonická vizitácia farnosti Trstín z roku 1912 spomína kostol Sedembolestnej Panny Márie v Hájičku len veľmi okrajovo a stručne. Uvádza, že aj v Hájičku existuje kostolík, zasvätený Panne Márii, a kedysi býval farským kostolom. Stav kostola charakterizuje ako dobrý. Bohoslužby sa v ňom v tomto období konali na sviatok Nanebovzatia Panny Márie, a často aj zádušné omše za zomrelých farníkov. Meno staviteľa síce autor vizitácie nepoznal, ale uvádza ako rok výstavby rok 1246 s otáznikom v zátvorke.³⁹ V súčasnosti je nápis, resp. datovanie na kostole uvedené arabskými číslicami 1245, spolu s letopočtom poslednej opravy 1975.

Základný informačný výskum sa v kostole Sedembolestnej Panny Márie v Hájičku konal v súvislosti so Súpisom pamiatok na Slovensku v roku 1958.⁴⁰ Kostol Sedembolestnej Panny Márie je tu charakterizovaný nasledovne. Je to jednolodový kostol s podkovovitou apsidou, značne dlhá loď bola znovu zaklenutá v 17. storočí. Veža, sakristie, predsieň a oporné piliere sú barokové. Na prestavbu v 17. storočí poukazuje datovanie 1696 na chóre, ako aj spomenuté písomné pramene. Loď bola zaklenutá valenou lunetovou klenbou s geometrickými obrazcami. Maliarske motívy v obrazoch sú tieto: sv. Ján evanjelista, sv. Jozef, Nepoškvrnená Panna Mária, pochádzajú z čias opravy v roku 1945. V súčasnosti steny kostola

³⁷ Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Visitaciones canonicae, Lib. 560, I. (1847), Visitatio canonica Parochiae Nadas.

³⁸ Juraj Holček pôsobil v Trstíne ako kaplán v rokoch 1837 až 1843. Dostupné na internete: <http://budmerice.net/juraj-holcek/> (21. 1. 2019).

³⁹ Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Visitaciones canonicae, Lib. 1094, 55 (1912), Visitatio canonica Pozsonynádasienzi peracta die 29. mensis Junii anni 1912.

⁴⁰ *Súpis pamiatok na Slovensku, III. zv.* Bratislava, 1969; porovnaj *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II.* Ed. M. Kropilák. Bratislava : 1977, s. 188.

zobia tri maľby na omietku z renovácie v roku 1945 od autora Ďatelinku s námetom našich cirkevných dejín: sv. Andrej a Svorad, sv. Cyril a Metod, sv. košickí mučeníci. V lodi sa nachádzajú tri barokové okná. Apsida je zdobená oblúčkovým vlysom na vonkajšej strane. Pôvodne, rovnako ako celý kostol, bola pokrytá šindľom, teraz medeným plechom. V apside sa nachádzajú dve malé polkruhovú okná. Apsida smerom do lode je obrátená triumfálnym polkruhovým oblúkom na stĺpkových konzolách. Na južnej strane lode sa zachoval románsky polkruhový portálik s rovným nadpražím, pravdepodobne vložený v neskorej gotike. Je to jeden z vchodov do kostola, opatrený gotickými kovanými dvermi. Na západnej strane lode je predstavaná veža s murovanou ihlancovou strechou. Prechádza ňou druhý vchod do kostola. Nad barokovými dvermi je polkruhový výklenok, ktorý vznikol pravdepodobne zamurovaním románskeho okna. Pri apside podľa vizitácie z roku 1782 bolo vidieť zvyšky muriva – pravdepodobne kostnice. V kostole sú dve krypty a jedna pohrebná doska. V krypte pred oltárom sú pochovaní príslušníci Pongrácovskej rodiny: Imrich (+1752) a Michal (+1773). Druhá krypta pod chórom je značne poškodená a zachované sú torzá písmen:

Georgius Szomolan
Paro. Vistok. Mortv
Vsindno anno domini
1649 aetatis
Svae D. IX. Die X.
Aprilis
Maria

Epitaf zachytáva mená dvoch žien Krischkerovej rodiny: Mária, rodená von Kels (1855-1886), a Ulrika, rodená Helf (1861-1894). Pochované sú pravdepodobne na cintoríne.⁴¹

O pôvodom interiéri kostola vieme pomerne málo. Podľa vizitácie z roku 1782 bol v kostole drevený maľovaný chór aj oltár. Na oltári v sklenenej vitríne bola drevená socha Panny Márie Bolestnej, zdobená odevom, pravdepodobne plášťom. Plastiku Bolestnej Panny Márie z hľadiska umeleckohistorického môžeme zaradiť k západoslovenskému typu piety: mierne zvýšená poloha tela Krista, položené ruky Matky Božej na rukách Spasiteľa, umiestnenie plášťa. Niektoré údaje nám o kostole zachovali aj

⁴¹ KURINCOVÁ, Elena. *Kostol Panny Márie v Hájičku*. Trnava : Kon-Press, 1995, s. 12-13.

ďalší kňazi; trstínsky farár Martin Kollár⁴² a historik a arcibiskupský vikár Pavol Jedlička.⁴³ Historik P. Jedlička v roku 1882 síce sochu nevidel, ale obnovu Hájička datuje na koniec 18. storočia.⁴⁴ M. Kollár vo svojom diele Nádaš spája obnovu kostola, nový oltár a dokonca aj novú sochu Panny Márie s rokom 1893.⁴⁵ Iniciátor ďalšej veľkej obnovy v roku 1945, farár Andrej Ďuriš⁴⁶ hovorí o roku 1923, kedy sa údajne z Trnavy vrátila do kostola „zázračná“ socha Panny Márie, a to so súhlasom apoštolského administrátora Pavla Jantauscha. Kostol Sedembolestnej Panny Márie bol ďalej rekonštruovaný v rokoch 1924, 1945 a 1975.⁴⁷

Pri kostole sa v súčasnosti nachádza drevená zvonica. Historička E. Kurincová píše vo svojej publikácii zo začiatku 90. rokov o troch zvonoch; popisuje aj údajný najstarší, medený zvon z roku 1784, ktorý vyrobil Matej Orfandel z Trnavy, s nápisom: „*Fusa per Mathaeum Orfandl Tyrnaviae Anno 1784*“. V rokoch 1999 až 2000 realizoval veľký kampanologický výskum v trnavskom okrese A. Cibík, ktorý v drevenej zvonici pri kostole Sedembolestnej Panny Márie našiel a popísal dva železné zvony. Veľký a malý železný zvon pochádzajú od firmy R. Manoušek a spol. z Brna a vyrobené boli v roku 1919. Veľký železný zvon s priemerom 760 mm má nápis: „*Soli Deo et in honorem B. M. Virginis et S. Martini R. Manoušek a spol. Brno 1919*“. Malý železný zvon s priemerom 570 mm má nápis: „*Na pamiatku prenesenia sochy Prebl. P. Márie z Trnavy. R. Manoušek a spol. Brno 1919*“.⁴⁸

Vzhľadom na význam pamiatky a kontrastujúci minimálny objem informácií z umeleckohistorického hľadiska bol v roku 2018 zrealizovaný pamiatkový výskum, ktorý dokladuje na základe chronológie predovšetkým

⁴² Martin Kollár bol v Trstíne farárom v rokoch 1892 až 1919. Bližšie LOPATKOVÁ, Zuzana. *Martin Kollár 1853-1919*. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2009.

⁴³ JEDLICSKA, Pál. *Kiskárpáti emlékek I.: Pozsony vármegye kosszegei.: Korlát, Nádas*. Budapest : Magyarország, Varmegyéi és városai, 1882, s. 212.

⁴⁴ JEDLICSKA, Pál. *Kiskárpáti emlékek I.: Pozsony vármegye kosszegei.: Korlát, Nádas*. Budapest : Magyarország, Varmegyéi és városai, 1882, s. 212-213.

⁴⁵ KOLLÁR, Odtisk z „*Tovaryšstva II.*“, s. 15. Porovnaj LOPATKOVÁ, Zuzana. Publicistická činnosť Martina Kollára. In *Litteris ac moribus imbutus*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2014, s. 495-516.

⁴⁶ Andrej Ďuriš bol v Trstíne s farárom v rokoch 1939 až 1946. Dostupné na internete: <http://trstin.fara.sk/historia.htm> (31. 1. 2019).

⁴⁷ KURINCOVÁ, *Kostol Panny Márie*, s. 41.

⁴⁸ CIBÍK, Andrej. Pôvodcovia zvonov a zvony v okresoch Hlohovec, Piešťany a Trnava. Diplomová práca. Trnava: Katedra histórie FF TU, 2000, s. 136.

vďaka sondáži stavebný vývoj kostola Sedembolestnej Panny Márie v Hájičku, ale najmä rozsah a čiastočne i podobu jeho mimoriadne hodnotnej primárnej románskej fázy. Jednotlivé nálezy umožnili identifikovať základné stavebné etapy: románsku (koniec 12. – 1. tretina 13. storočia), neskororománsku (ranogotickú) etapu (okolo polovice 13. storočia), gotickú (1. polovica 14. storočia), neskororenesančnú (okolo polovice 17. storočia) a klasicistickú (koniec 18. storočia).⁴⁹

Literatúra:

BUCKO, Vojtech. Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Bratislava, 1937.

CIBÍK, Andrej. Pôvodcovia zvonov a zvony v okresoch Hlohovec, Piešťany a Trnava. Diplomová práca. Trnava: Katedra histórie FF TU, 2000.

FRANKO, Michal. Malokarpatské vinohradnícke poriadky. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, 2021.

FRANKO, Michal. Právo výčapu vína v Malokarpatskej oblasti. In Historika. Pezinok : Oz Museum Vinorum, 2019, s. 21-24.

FRANKO, Michal. Výčap vína v minulosti. In Vinič a víno. Roč. 21, č. 1 (2021), s. 26-29.

JEDLICSKA, Pál. Kiskárpáti emlékek I.: Pozsony vármegye kozségei: Korlát, Nádas. Budapest : Magyarország, Varmegyéi és városai, 1882.

KOLLÁR, Martin. Nádaš. Odtisk z „Tovaryšstva II.“, Ružomberok, 1895, s. 5-7.

KURINCOVÁ, Elena. Kostol Panny Márie v Hájičku. Trnava : Kon-Press, 1995.

⁴⁹ ZACHAROVÁ, Daniela. Nové poznatky k stavebnému vývoju románskeho Kostola Sedembolestnej Panny Márie v Trstíne – Hájičku. In *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja*. Trnava, 2020, s. 35-42.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Martin Kollár 1853-1919. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2009.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Publicistická činnosť Martina Kollára. In *Litteris ac moribus imbutus*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2014, s. 495-516.

LOPATKOVÁ, Zuzana. *Visitationes canonicae archidiaconatus Posoniensis 1694/1695*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Vývoj cirkevnej správy na území neskoršieho Trnavského vikariátu v 16. – 18. storočí. In *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. V. Rábik a kol. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 335-365.

MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2006

MAREK, Miloš. *Fontes rerum Slovacarum. Zv. 2. Archivum Familiae Motešický. Stredoveké listiny z archívu rodiny Motešickovcov*. Kraków - Trnava, 2010.

MELNÍKOVÁ, Marta. O stave cirkevnej organizácie na Slovensku začiatkom 16. storočia. In *Slovenská archivistika*, 30, 2, 1995, s. 127-140.

MENCL, Václav. *Stredoveká architektúra na Slovensku*. Praha, Prešov 1937.

NÉMETHY, Ludovicus. *Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque ad annum MDCCCXCIV*. Esztergom: 1894.

RISTOVSKÁ, Radoslava. Brunšvikovci a ich život v Dolnej Krupej. In *Historické rozhľady*. Kraków : Wydawnictwo i Drukarnia Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, s. 56.;

RISTOVSKÁ, Radoslava. Rudolf Chotek I. a rod Chotekovcov v Dolnej Krupej. In *Studia doctoralia Tyrnaviensia*, Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012, s. 189.

SEDLÁK, Die älteste Besiedlung des komitates Bratislava, s. 112-113.

SEDLÁK, Vincent. Die älteste Besiedlung des Komitates Bratislava. In *Studia Historica Slovaca XVIII*. Bratislava: HÚ SAV, 1994

SEDLÁK, Vincent. Šintava v stredoveku. In Historický zborník 11. Martin: Matica Slovenská, 2001, č. 1, s. 24 – 25.

Súpis pamiatok na Slovensku, III. zv. Bratislava, 196

TIBENSKÝ, Martin. Sídlišťový komplex Boleráz v najstaršom ohraničení. In Trnava 1211- 2011. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2011.

TIBENSKÝ, Martin. Sídlišťový komplex Boleráz v najstaršom ohraničení. In Trnava 1211- 2011. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2011.

VARSÍK, Branislav. Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku. Bratislava : Veda vydavateľstva SAV, 1984.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II. Ed. M. Kropilák. Bratislava : 1977, s. 188.

ZACHAROVÁ, Daniela. Nové poznatky k stavebnému vývoju románskeho Kostola Sedembolestnej Panny Márie v Trstíne – Hájičku. In Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja. Trnava, 2020, s. 35-42.

Edície prameňov

MAREK, Miloš. Fontes rerum Slovacarum. Zv. 2. Archivum Familiae Motešický. Stredoveké listiny z archívu rodiny Motešickovcov. Kraków - Trnava, 2010, s. 226, č. 234.

PÉTERFFY, Carolus. Sacra consilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata II. Posonii MDCCXLII (1742).

BUCKO, Vojtech. Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Bratislava, 1937.

BEKE Margit. Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616-1637), Budapest 1992, s. 222.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Visitationes canonicae archidiaconatus Posoniensis 1694/1695. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019, s. 74-75.

Archívne pramene

Archív Trnavskej arcidiecézy Trnava, Archidiaconatus Posoniensis, Districtus Szomolanensis, 1731, sign. I./1., Visitatio canonica Parochiae Nadasiensis.

Archív Trnavskej arcidiecézy Trnava, Archidiaconatus Psoniensis, Districtus Szomolanensis, 1756, sign. I./2, Possessio Nadas, s. 704.

Archív Trnavskej arcidiecézy Trnava, Archidiaconatus Psoniensis, Districtus Szomolanensis, 1782, sign. II. Visitatio canonica Batthyana Parochiae Possessionis Nadas.

Schematismus hierarchiae ecclesiae Hungaricae item cleri archi-dioecesis Strigoniensis pro anno 1854. Strigonii 1854.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 1, 117 a Lib. 1, 131, Visitatio Praepositurae Psoniensis ex anno 1561, Visitatio Praepositurae Psoniensis ex anno 1562.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3., 108, Districtus sub Montibus, Visitatio canonica per anno 1634, Nadas.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 7., 53. (1673), Districtus sub Montibus, Visitatio canonica per anno 1673, Possessio Nadas, s. 46.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 8., 87. (1694), Districtus sub Montibus, Visitatio canonica per anno 1694, Pagus Nadas, s. 61.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 16., 495 (1714), Districtus Szomolanensis, Visitatio canonica Parochiae Nadasiensis per anno 1714.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 88., 78. (1761), Districtus Szomolanensis, Visitatio canonica per anno 1761, Parochia Nadas.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Visitationes canonicae, Lib. 560, I. (1847), Visitatio canonica Parochiae Nadas.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Visitationes canonicae, Lib. 1094, 55 (1912), Visitatio canonica Pozsonynádasiensi peracta die 29. mensis Junii anni 1912.

<http://trstin.fara.sk/historia.htm> (31. 1. 2019).

